

Samen speuren naar Spelmogelijkheden

Een onderzoek naar de integratie van een hond als therapeutisch middel in het Gardnerspel

Helpende Honden

Linsey Schuijtvlot & Gerard ter Meer

Studenten Hogeschool Van Hall Larenstein

Afstudeerscriptie

Een onderzoek naar de integratie van een hond als therapeutisch middel in het Gardnerspel

Helpende Honden
samen speuren naar mogelijkheden

Leeuwarden, maart 2012

Nummer afstudeeronderzoek: 594000

Studenten diermanagement:

Gerard ter Meer	880716001	gerard.termeeer@wur.nl
Linsey Schuijtvlot	890707003	linsey.schuijtvlot@wur.nl

Begeleiders:

Marije de Jong	marije.dejong@wur.nl
Susan Ophorst	susan.ophorst@wur.nl

Opdrachtgever:

Patricia Delorme	info@helpendehonden.nl
------------------	------------------------

Hogeschool

**VAN HALL
LARENSTEIN**

ONDERDEEL VAN WAGENINGEN UR

Voorwoord

Voor u ligt een scriptie welke het resultaat is van het onderzoek naar de integratie van een hond als therapeutisch middel in het Gardnerspel. Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van Patricia Delorme, oprichter van trainings- en begeleidingscentrum Helpende Honden.

Beide zijn wij erg geïnteresseerd in mens-dierrelaties en in het bijzonder het inzetten van dieren in therapie. Toen dit project ons aangeboden werd namen wij dit dan ook gelijk met open armen aan en hadden wij enorm zin om zo op deze manier ook onze eigen bijdrage hieraan te kunnen leveren. Gedurende het project zijn wij erg veel te weten gekomen over de inzet van dieren in therapie en hebben wij de kans gehad dit ook te bekijken vanuit standpunten en ervaringen van verschillende deskundigen. Deze informatie, verkregen uit verschillende invalshoeken, heeft ons in staat gesteld dit onderzoek te voorzien van goede resultaten en hiermee ook een bruikbaar eindproduct te realiseren, het prototype van het nieuwe spel.

In dit voorwoord willen wij van de kans gebruik maken om onze opdrachtgever Patricia Delorme te bedanken voor het beschikbaar stellen van dit afstudeeronderwerp. Ook willen wij haar bedanken voor haar geduld en bereidwilligheid om ons van alle nodige informatie te voorzien. Naast onze opdrachtgever willen wij onze begeleiders, Marije de Jong en Susan Ophorst, bedanken voor hun adviezen en hulp voorafgaand aan, maar ook tijdens het afstudeerproject. Ook willen wij graag alle deskundigen bedanken die bereid waren tijd vrij te maken voor deelname aan ons onderzoek en ons hiermee van allerlei nuttige en interessante informatie voorzien hebben. Uiteraard willen wij ook onze familie en vrienden bedanken voor hun geduld, hulp en ondersteuning bij onze werkzaamheden van het afgelopen half jaar.

Linsey Schuijtvlot en Gerard ter Meer

Leeuwarden, maart 2012

In dit afstudeerrapport is gestreefd naar juistheid en volledigheid van de aangeboden informatie. De schrijvers noch de opleiding of de organisatie als geheel zijn in geen geval aansprakelijk voor enige directe of indirecte schade welk ontstaat door gebruikmaking van dit rapport.
--

Leeswijzer

Het eerste deel van deze rapportage wordt gevormd door een Engelstalige samenvatting, gevolgd door de inhoudsopgave. Na de inhoudsopgave zal allereerst in de inleiding, de nodige achtergrond informatie gegeven worden betreffende het onderwerp en de opdrachtgever. Het eerste en tweede hoofdstuk, besteden aandacht aan de doelstelling en onderzoeksvragen welke centraal stonden in het uitgevoerde onderzoek. Het daaropvolgende derde hoofdstuk geeft een beschrijving van de begrippen uit de inleiding en de onderzoeksvragen, gevolgd door hoofdstuk vier welke informatie geeft over de methodiek. De daarop volgende hoofdstukken geven ruimte voor de bespreking van de resultaten in hoofdstuk vijf, de conclusie in hoofdstuk zes en de discussiepunten welke voortkwamen uit de gebruikte methodiek en gevonden resultaten in hoofdstuk zeven. Deze voorgaande hoofdstukken geven aanleiding tot het laatste hoofdstuk, namelijk de aanbevelingen welke in het achtste hoofdstuk beschreven worden. Alle documenten welke dienen als aanvulling op de hoofdtekst zijn toegevoegd als bijlagen.

Summary

Animal Assisted Therapy (AAT) is worldwide becoming an increasingly known phenomenon. In short, AAT is defined as the use of animals for human health care purposes. Many people are familiar with the use of for example guide dogs or assistance dogs. The knowledge about the use of animals for therapeutic purposes however, took some time for people to get. This gradual process ensured that more and more people got to understand that animals could also be used as a support in the treatment of a wide range of both mental and physical problems. This includes supporting the treatment of cognitive functioning and social interaction. Animals are also used in educational settings to improve motivation and to maintain the attention of the children. (Fine, 2010) The main reason is that more and more studies have shown that animals can promote human health. For several years now, animals have been used in health care settings in the Netherlands. These numbers are growing, and just the doubling of the number of care farms in the past six years provides a clear picture of this growth (Meurink, 2010). There are approximately twenty organisations active in the Netherlands who specialized in providing therapy by using a dog.

One of these companies is 'Helpende Honden', which is owned by Patricia Delorme who is solution-oriented psychotherapist at 'Helpende Honden'. 'Helpende Honden' is a training and counselling centre for children and teens between the age of six to eighteen years old. Many of these children show behavioural problems and / or may need additional support like for example guidance in the field of communication, confidence, social skills and impulse control. For this training and guidance, dogs are used to support the clients in rediscovering their possibilities, finding solutions to their problems and practicing new skills (Helpende Honden, 2011).

Patricia Delorme uses a therapeutic game called the 'Gardnerspel' in Dutch. The original title of this therapeutic game is the 'The Talking, Feeling, & Doing Game' and was developed by the American psychiatrist, Richard Alan Gardner (Therapeutic Resources, 2011). Dick Oudshoorn translated it into the Dutch version. The main goal of the game is getting in contact with the client in a playful way, which gives the therapist the opportunity to build up a relationship with the client. It also offers the therapist the opportunity to pose questions to the children about the personal situation they are in. The cards that are being used are related to the English version, namely, talking, feeling and doing cards. The questions on the cards refer to different aspects of the life situation, divorce situation (parents of) children, the ability of children to move freely in the group and neutral and informative subjects (Leger des Heils, publication date unknown).

This research focuses on the group of children in the age from eight to eighteen years old. This involves the following groups: children with Autism Spectrum Disorder, ADHD, oppositional defiant disorder and mood disorders.

Currently, the 'Gardnerspel' has no application in which the dog (*canis lupus familiaris*) is integrated in any way. The aim of this research is to gain insight into the various aspects, which are reflected in the integration of the dog as therapeutic resource into the 'Gardnerspel'. By means of the results presented, a new game is developed.

This study presents a qualitative exploratory research. This research is both practical, as well as theoretical. It focuses on finding a theory, which then is made practicable. Literature was collected by interviewing professionals and by doing a literature study. The form of interviewing is called a topic interview or a free-attitude interview. To get the highest reliability possible in the results, the Delphi method was used.

At the moment there are no therapeutic games known in which dogs are used in any way. Results show that the presence of a dog can be of great value. It makes the therapy sessions more relaxed and it takes the weight of the sometimes difficult and serious questions. The dog can act as a safe factor and it will simplify the contact between the therapist and the client. A dog can be integrated in different ways. It can be integrated indirect, by for example using pictures and movies. Also, the game itself can be changed. New cards could be added in which the child can redirect their answer to the dog instead of to the therapist. The dog can be involved in a direct way by just being present during therapy sessions or by being involved in activities together with the client. Important is that the welfare of human and dog should not be compromised in any way. It should be fun for everyone.

Inhoudsopgave

Inleiding.....	15
1. Doelstelling.....	19
2. Onderzoeksvragen.....	19
3. Begripsbepaling	20
4. Methoden/werkwijze	25
4.1 Onderzoekstype	25
4.2 Onderzoeksontwerp	26
4.3 Dataverzamelmethode	26
4.3.1 Criteria onderzoekspopulatie	26
4.3.2 Interviews	30
4.3.3 Literatuurstudie	32
4.4 Verwerking en analyse verkregen data	33
4.4.1 Interviews – Eerste feedbackronde.....	33
4.4.2 Interviews – Tweede feedbackronde	34
4.4.3 Literatuurstudie	34
4.4.4 Het Helpende Hondenspel	35
5. Resultaten	36
5.1 Huidige implicaties hond in speltherapie	36
5.2 De inzet van een therapiehond.....	37
5.2.1 Effecten inzet therapiehond	37
5.2.2 Praktische inzet therapiehond	41
5.3 De integratie van een therapiehond in het Gardnerspel.....	42
5.3.1 Criteria therapiehond	42
5.3.2 Doel van het spel	49
5.3.3 Doelgroep	51
5.3.4 Uiterlijk van het spel	53
5.3.5 Spelstructuur	54
5.3.6 Aandachtspunten dierenwelzijn	57
5.3.7 Aandachtspunten cliëntbegeleiding	61
6. Conclusie	66
6.1 Deelvragen.....	66

6.2	<i>Hoofdvraag</i>	70
7.	<i>Discussie</i>	71
7.1	<i>Methoden discussie</i>	71
7.1.1	<i>Begripsbepaling</i>	71
7.1.2	<i>Dataverzamelingsmethoden</i>	71
7.1.3	<i>Verwerking en analyse verkregen data</i>	73
7.2	<i>Resultaten discussie</i>	74
7.2.1	<i>Doelgroep</i>	74
7.2.2	<i>Inhoud en formulering nieuwe speelkaarten</i>	74
7.2.3	<i>Gebruikte kleuren</i>	74
7.2.4	<i>Taakverdeling therapiesessies</i>	75
7.2.5	<i>Fysieke betrekking therapiehond</i>	75
7.2.6	<i>Inzet Helpende Hondenspel</i>	76
7.2.7	<i>Betrekking cliënten met angst voor honden</i>	76
8.	<i>Aanbevelingen</i>	77
8.1	<i>Productie spel</i>	77
8.2	<i>Aanvulling nieuwe spel</i>	78
8.3	<i>Vervolgonderzoek huidige spel</i>	78
8.4	<i>Combinatie speltherapie en AAT</i>	78
	<i>Literatuurlijst</i>	80

Bijlagen

Bijlage I: Begripsbepaling (Psychiatrische ziektebeelden)

Bijlage II: Bedrijven die zich bezighouden met AAI met honden

Bijlage III: Persoonsbeschrijvingen deskundigen

Bijlage IV: Verzonden E-mails aan deskundigen en aanvullende informatiedocumenten

Bijlage V: Topiclijsten interviews

Bijlage VI : Speelkaartteksten

Bijlage VI: Vaccinatieschema

Inleiding

Animal Assisted Therapy wordt wereldwijd een steeds bekender fenomeen (Fine, 2010). De hoeveelheid gebruikte termen en definities voor dit fenomeen is dan ook groot (LaJoie, 2003). Enkele voorbeelden van termen zijn diertherapie, viervoetige therapie of co-therapie met een dier (Fine, 2006). Ondanks deze rijke verscheidenheid aan gebruikte termen zal in het verdere vervolg van deze rapportage enkel de term Animal Assisted Therapy gebruikt worden.

Onder Animal Assisted Therapy wordt de inzet van dieren in de humane gezondheidszorg verstaan. De manier waarop het dier gebruikt wordt is even wijd verspreid als de verschillende problemen die door middel van de therapievorm behandeld worden. In het hoofdstuk Begripsbepaling wordt een uitgebreidere definitie van Animal Assisted Therapy (AAT) gegeven.

Veel mensen zijn bekend met de inzet van bijvoorbeeld blindengeleidehonden of ADL-Honden¹. De kennis over de inzet van dieren voor therapiedoeleinden heeft echter op zich laten wachten. Dit geleidelijke proces zorgt ervoor dat steeds meer mensen begrijpen dat dieren ook ingezet kunnen worden als ondersteuning in de behandeling van een breed scala van zowel geestelijke als lichamelijke problemen. Denk hierbij aan de ondersteuning van de behandeling van het cognitief functioneren en problemen met de sociale interactie. Ook worden dieren ingezet in educatieve instellingen om de motivatie te verbeteren en om de aandacht van de kinderen te behouden. (Fine, 2010)

In het bovenstaande tekstgedeelte staat al een reden voor het gebruik van AAT, namelijk de verbetering van de motivatie en het behouden van de aandacht van kinderen. Er zijn nog meer redenen waarom de inzet van dieren in therapie steeds grotere vormen aanneemt. De belangrijkste reden is dat uit steeds meer onderzoeken blijkt dat dieren de gezondheid van mensen kunnen bevorderen. Boris Levinson, de grondlegger van AAT, stelde al in 1972 dat door het evolutionaire proces, dieren een integraal deel zijn geworden van het welzijn van de menselijke psyche (Levinson, 1972). Het kijken naar bijvoorbeeld vissen in een aquarium of chimpansees in de dierentuin doet de bloeddruk verlagen (Katcher, Friedman, Beck & Lynch, 1983)(Eddy, 1995). Daarnaast wijst een onderzoek onder 38 kinderen in de leeftijdscategorie van negen tot vijftien jaar uit dat deze kinderen minder stress ondervinden wanneer zij hardop moeten voorlezen in de aanwezigheid van een hond. (Friedman, Katcher, Thomas, Lynch & Messent, 1983). Dat het kijken naar of de aanwezigheid van dieren positieve effecten kan hebben op de bloeddruk concludeerden ook Friedman, Katcher, Lynch en Thomas (1980). De uitkomst van hun onderzoek geeft aan dat het bezitten van een huisdier hand in hand gaat met een hogere kans op overleving na een hartstilstand of hartinfarct.

¹ De afkorting ADL staat voor Activiteiten in het Dagelijks Leven. Een ADL-hond is getraind om iemand met een lichamelijke beperking te assisteren bij allerlei handelingen in het dagelijks leven.
Bron: www.hulphond.nl

Sinds een aantal jaren worden dieren ingezet in zorgsettings in Nederland. Deze aantallen zijn groeiende en alleen al de verdubbeling van het aantal zorgboerderijen in de afgelopen zes jaar geeft hier een duidelijk beeld van (Meurink, 2010).

Daarnaast kent Nederland verschillende bedrijven, ondernemingen en organisaties die zich bezig houden met het bieden van therapie met behulp van o.a. paarden, ezels en honden. Zo zijn er in Nederland ongeveer twintig instanties actief welke zich (o.a.) gespecialiseerd hebben in het bieden van therapie met een hond als therapeutisch middel (Lijst met instanties: bijlage II).

Eén van deze bedrijven is Helpende Honden gevestigd te Opperdoes. Dit bedrijf is opgericht op 7 november 2007 door Patricia Delorme. Patricia Delorme is dan ook eigenaresse van het bedrijf en oplossingsgericht psychosociaal therapeute bij Helpende Honden (Helpende Honden, 2011^a). Naast de HBO Inrichtingswerk opleiding bij de Hogeschool van Amsterdam heeft Patricia Delorme meerdere opleidingen/cursussen gevolgd. 'Intensieve competentiegericht gezinsbehandeling' bij PI Research te Duivendrecht, 'Intensief ambulante gezinsbehandeling' en 'Oplossingsgericht werken met multiprobleem gezinnen', beiden aan de Noordelijke Hogeschool te Leeuwarden, zijn hier voorbeelden van. Daarnaast heeft Patricia Delorme de Mastercourse Oplossingsgerichte Korte Therapie gevolgd welke wordt aangeboden door het Korzybski Instituut in samenwerking met Saxion Hogeschool Enschede. Om ook kennis op te doen van het gedrag van honden heeft Patricia Delorme meerdere modules gevolgd bij de Martin Gaus Academie te Lelystad. Door deze kennis is zij de drijfveer achter Helpende Honden. (P. Delorme, persoonlijke communicatie, 25-10-2011)

Helpende Honden is een training- en begeleidingscentrum voor kinderen en jongeren in de leeftijdscategorie van zes t/m achttien jaar. Veel van deze jongeren vertonen gedragsproblemen en/of kunnen behoefte hebben aan extra ondersteuning. Bij het bieden van extra ondersteuning kan gedacht worden aan begeleiding op het gebied van communicatie, zelfvertrouwen, stemmingsproblemen, sociale vaardigheden of impulscontrole. Om deze training- en begeleidingstrajecten te ondersteunen, worden honden ingezet die de cliënten 'helpen' in het (her)ontdekken van hun mogelijkheden, het vinden van oplossingen voor hun problemen en het oefenen van nieuwe vaardigheden. Helpende Honden maakt bij de training- en begeleidingstrajecten gebruik van de uitgangspunten van Animal Assisted Therapy (AAT) vanuit een kortdurende en oplossingsgerichte benadering. (Helpende Honden, 2011^a)

Om de therapeutische waarde van de hond zo volledig mogelijk te benutten is Patricia Delorme met verschillende deskundigen een samenwerkingsverband aangegaan. Zo maakt Patricia Delorme gebruik van de Topdog trainingsmethodes welke ontwikkeld zijn door Rob Mos (Helpende Honden, 2008^b). Hij is werkzaam als hondengedragsdeskundige en orthopedagogisch deskundige. Daarnaast verzorgt Rob Mos agressie-regulatietrainingen, weerbaarheidstrainingen en sociale vaardigheidstrainingen (Mens en Hond Consultancy, 2009^a). Voor het gebruik van de TOPDOG methode heeft Patricia Delorme de cursus tot TOPDOG trainer gevolgd bij Mens en Hond Consultancy.

"Samen speuren naar spelmogelijkheden"

Maart 2012

Tijdens de training- en begeleidingstrajecten staat de hieronder geformuleerde 'missie' centraal.

Missie:

Het doel van Helpende Honden is kinderen in contact met de hond hun eigen mogelijkheden laten (her)ontdekken waardoor ze op eigen wijze problemen kunnen overwinnen en om kinderen te leren op een positieve en constructieve manier problemen te overwinnen door vaardigheden aan te leren en/of te oefenen in samenwerking met de hond (Helpende Honden, 2011^c).

Deze missie is samengevat in de onderstaande slogan:

'Samen speuren naar mogelijkheden'.

Patricia Delorme maakt o.a. gebruik van het 'Gardnerspel' en wil hierbij graag de hond als therapeutisch middel inzetten. Het Gardnerspel is ontwikkeld door de Amerikaanse psychiater Richard Alan Gardner, is in het Nederlands vertaald door Dick Oudshoorn en heeft als doel spelenderwijs contact met de cliënten aan te gaan om zo een relatie op te kunnen bouwen tussen therapeut en cliënt. Ook biedt het de therapeut de mogelijkheid vragen te stellen aan kinderen over de situatie waarin zij zich bevinden. Dit gebeurt aan de hand van kaartjes die bij het spel inbegrepen zijn. De oorspronkelijke titel van het spel is: 'The Talking, Feeling, & Doing Game' (Therapeutic Resources, 2011^a). De kaartjes zijn dan ook gerelateerd aan de Engelstalige variant van het spel namelijk; praat-, voel- en doekaartjes. De vragen die op de kaartjes staan hebben betrekking op verschillende aspecten van de leefsituatie, echtscheidingssituatie van de ouders van de kinderen, het vermogen van kinderen zich vrij te bewegen in de groep en neutrale en informatieve onderwerpen (Leger des Heils, publicatiedatum onbekend). Het Gardnerspel is voor verschillende doelgroepen beschikbaar, maar dit onderzoek was gericht op kinderen in de leeftijdscategorie van acht t/m achttien jaar. Het gaat hierbij om kinderen met PDD-NOS, Asperger, klassiek autisme, ADHD, oppositionele opstandige gedragsstoornis en stemmingsproblemen (Voor meer informatie: bijlage I).

Momenteel kent het Gardnerspel geen toepassing waarbij de hond (*canis lupus familiaris*) op enige wijze wordt ingezet, maar op welke wijze kan het spel aangepast worden zodat dit wel mogelijk is? Uiteraard geeft deze kwestie aanleiding tot vragen. Het achterhalen van de antwoorden op deze vragen staat centraal in deze rapportage.

1. Doelstelling

Het doel van het uitgevoerde onderzoek was het verkrijgen van inzicht in de verschillende aspecten welke aan bod komen bij de integratie van de hond als therapeutisch middel in het Gardnerspel. Aan de hand van de resultaten die uit het onderzoek zijn voortgekomen is het Helpende Hondenspel ontwikkeld. Het Helpende Hondenspel kan door Patricia Delorme gebruikt worden tijdens de therapiesessies die zij geeft bij Helpende Honden.

2. Onderzoeksvragen

Tijdens het onderzoek stond de onderstaande vraag centraal. Deze centrale onderzoeksvraag is opgedeeld in vijf deelvragen. Elke deelvraag draagt een deel bij aan de beantwoording van de centrale onderzoeksvraag. In de volgende hoofdstukken zal beschreven worden op welke wijze deze onderzoeksvragen beantwoord zijn en welke informatie deze beantwoording heeft opgeleverd.

Centrale onderzoeksvraag:

- Op welke wijze kan een hond als therapeutisch middel geïntegreerd worden in het Gardnerspel?

Deelvragen:

1. Op welke wijze wordt de hond ingezet in therapeutische spellen welke momenteel verkrijgbaar zijn?
2. Wat is de meerwaarde van de hond als therapeutisch middel in een therapeutische spelsetting?
3. Welke rol kan de hond vervullen als therapeutisch middel in het Gardnerspel?
4. Aan welke criteria moet de hond voldoen om als therapeutisch middel binnen het Gardnerspel inzetbaar te zijn?
5. Op welke wijze kan het Gardnerspel zo aangepast worden dat integratie van de hond mogelijk is?

3. Begripsbepaling

In dit hoofdstuk worden definities gegeven van enkele begrippen welke in deze rapportage benoemd worden. Daarnaast geeft dit hoofdstuk beschrijvingen van begrippen welke nuttig kunnen zijn als achtergrondinformatie of ter verdieping. In de bijlage is een begripsbepaling toegevoegd welke definities geeft van een aantal psychiatrische ziektebeelden welke in deze rapportage vermeld staan. De begrippen criteria, meerwaarde, integratie, rol, therapeutisch middel, therapeutische spellen en therapeutische spelsetting zijn begrippen welke worden gebruikt in de onderzoeksvragen. De definities van deze termen moeten dan ook in de context van de onderzoeksvragen gelezen worden.

- **Animal Assisted Therapy**

Animal Assisted Therapy (AAT) is a goal-directed intervention in which an animal that meets specific criteria is an integral part of the treatment process. AAT is directed and/or delivered by a health/human service professional with specialized expertise and within the scope of practice of his/her profession. Key features include specified goals and objectives of each individual and measured progress. (Fine, 2006)

AAT is designed to promote improvement in human physical, social, emotional, and/or cognitive functioning (cognitive functioning refers to thinking and intellectual skills). AAT is provided in a variety of settings and may be group or individual in nature. This process is documented and evaluated. (Dieren in zorg en welzijn, 2010)

Om spraakverwarring te voorkomen heeft de Amerikaanse Delta Society de bovenstaande definities van AAT gegeven. Welke naam er ook aan de therapievorm wordt gegeven, AAT heeft altijd de volgende twee componenten:

- De interventie betreft het gebruik van één of meerdere dieren.
- De interventie moet door een professional gefaciliteerd worden of onder het toezicht van een professional uitgevoerd worden. Deze professional moet binnen zijn/haar vakgebied/professionele expertise handelen. (Fine, 2006)

- **Cognitieve therapie**

Deze vorm van psychotherapie gaat er van uit dat 'het gevoel' en 'het doen' beïnvloed wordt door 'het denken'. Psychische klachten komen volgens de cognitieve therapie dan ook voort uit de gedachten die een persoon heeft met betrekking tot hun problemen. Het is dan ook duidelijk dat negatieve gedachten, veronderstellingen en overtuigingen volgens deze theorie een negatieve uitwerking heeft op ons gevoel en gedrag. Om de vicieuze cirkel te doorbreken richt een cognitieve therapeut zich samen met de cliënt op de functionaliteit van een negatieve denkwijze. Daarbij komt ook de vraag of de negatieve denkwijze wel reëel is.

Een cognitieve therapeut heeft als doel het aanreiken van technieken waardoor negatieve gedachtepatronen doorbroken kunnen worden. Dit leidt uiteindelijk tot een vermindering of zelfs tot de afwezigheid van een psychisch probleem.

Het leren onderscheiden van feiten en gevoelens, maar ook ontspanningsoefeningen maken deel uit van deze technieken. Deze technieken worden in steeds meer situaties geoefend totdat de cliënt in staat is om zelf juiste gedachten te formuleren m.b.t. een probleem. (vgct, publicatiedatum onbekend)(Therapiehulp, 2006-2011)

- **Creatieve therapie**

De term creatieve therapie is een aanduiding voor een verzameling van verschillende therapievormen. De overeenkomst tussen deze therapievormen is dat het een beroep doet op de creatieve eigenschappen van de cliënt. Daarnaast hebben alle therapievormen hetzelfde doel, namelijk het erkennen van problemen waarna de cliënt kan werken aan acceptatie, verandering en persoonlijke ontwikkeling. De cliënt kan bijvoorbeeld in muziek of beeldhouwkunst zijn/haar emoties uiten. Het non-verbale aspect van de therapie schept een veilige situatie, waarin de cliënt zijn/haar emoties onder ogen kan komen. Zodoende kan een cliënt werken aan klachten als posttraumatische stress, angst, depressie, onzekerheid, dwanggedachten, maar ook bij de rouwverwerking en problemen met agressie kan creatieve therapie uitkomsten bieden. (Therapiehulp, 2006-2010)

- **Criteria**

Het criterium is datgene waarop wij onze beoordeling baseren. In deze rapportage kan het begrip criterium (lees meervoud 'criteria') dan ook gezien worden als de maatstaf waarmee beoordeeld wordt of een hond geschikt is om als therapeutisch middel te dienen tijdens het spelen van het Gardnerspel.

- **Integratie**

Het Nederlandse Woordenboek geeft de volgende twee definities van het begrip 'integratie': 'Het tot stand brengen van een eenheid', 'Het opnemen in een groter geheel' (Coenders, 1997). Bij deze twee definities wordt ook aangesloten in dit onderzoeksvoorstel. Het onderzoek richt zich namelijk op het tot een eenheid/groter geheel brengen van het Gardnerspel en de inzet van de hond als therapeutisch middel. Het begrip 'integratie' houdt in deze context het volgende in: alle activiteiten/aanpassingen die leiden tot de wording van een eenheid/groter geheel van het Gardnerspel en de inzet van de hond als therapeutisch middel.

- **Meerwaarde**

Hoewel het begrip 'meerwaarde' afkomstig is uit de economische vakrichting wordt het in deze rapportage in een andere context geplaatst. In deze rapportage wordt onder het begrip meerwaarde een waardetoevoeging verstaan. De meerwaarde is dus dat wat de hond aan waarde toevoegt in vergelijking tot een therapiesessie waarbij de hond niet betrokken is als therapeutisch middel (zie de uitwerking van het hierop volgende begrip). In deze context kan onder het begrip meerwaarde gedacht worden aan bijvoorbeeld een versnelling van het proces of de vermindering van de inspanningen voor hetzelfde resultaat.

- **Psychomotorische therapie (PMT)**

Deze vorm van therapie is gericht op het verhelpen of verminderen van psychische, psychosociale en/of de lichamelijke klachten welke hieruit voortvloeien (psychosomatische klachten). De psychotherapie richt zich voornamelijk op het gebied van beweging en lichaamservaring.

Spel en sportieve activiteiten zijn voorbeelden van bewegingsoefeningen, waarbij het opdoen van nieuwe leerervaringen het doel kan zijn. Als de cliënt bijvoorbeeld problemen ondervindt in het dagelijkse leven kunnen de therapeut en de cliënt deze problemen in een spelvorm aanpakken. Tijdens dit spel of deze sportieve activiteit kan de therapeut de cliënt handvaten aanreiken welke hij/zij in het dagelijkse leven kan toepassen. Psychomotorische therapie biedt dus een veilige omgeving waarin de cliënt zich kan wapenen tegen zijn/haar problemen.

Waar spel en sportieve activiteiten centraal staan bij de bewegingsoefeningen, staat de ervaring en beleving van het eigen lichaam centraal in de lichaamservaring - oefeningen. Hierbij wordt er van uitgegaan dat lichaamssignalen duidelijkheid kunnen bieden over de gedachten en gevoelens van de persoon in kwestie. Door de herkenning van deze gedachten en gevoelens kan de cliënt zich oefenen in het tegengaan van deze (negatieve) gedachten en gevoelens. Zodoende kan de cliënt in het dagelijkse leven bij het waarnemen van deze gedachten en gevoelens de situatie een andere wending geven (Iriah van Wijk, publicatiedatum onbekend).

Kinderen met (faal)angst en onrust, eet- en concentratieproblemen, maar ook kinderen met een negatief zelfbeeld kunnen baat hebben bij psychomotorische therapie. Daarnaast kan het uitkomst bieden voor kinderen welke stil en teruggetrokken gedrag vertonen, veel piekeren om allerlei zaken of communicatieproblemen hebben met volwassenen. (Ard van Pelt, publicatiedatum onbekend)

- **Rol**

Onder het begrip 'rol' worden in deze rapportage alle aspecten van de hond als therapeutisch middel verstaan welke tot de bevordering van de therapiesessie leiden. Deze aspecten kunnen zowel plaatsvinden door directe als indirecte betrekking van de hond en zowel in de fysieke aanwezigheid van de hond als in de (fysieke) afwezigheid van de hond.

- **Speltherapie / Therapeutische spelsetting**

Om te achterhalen wat speltherapie is wordt eerst een verduidelijking gegeven van de term ‘therapie’ op zichzelf. Therapie is:

Dat deel van de geneeskunde dat zich met de behandeling van ziekten bezighoudt. (Coenders, 1997)

Behandeling van een aandoening, ziekte of klacht met als doel een absoluut herstel of relatieve verbetering van de lichamelijke en/of geestelijke gezondheid te bewerkstelligen. (Encyclo online encyclopedie, publicatiedatum onbekend)

De twee bovenstaande definities geven duidelijk weer dat het doel van ‘therapie’ het bewerkstelligen van geheel herstel van zowel lichamelijke en geestelijke kwalen betreft of gedeeltelijke verbetering van de situatie teweeggebracht door de kwaal.

Aan de hand van de volgende twee definities willen wij een uitleg geven van ‘speltherapie’.

A form of psychotherapy used with children to help them express or act out their experiences, feelings, and problems by playing with dolls, toys, and other play material, under the guidance or observation of a therapist (Fine, 2006).

A form of psychotherapy in which a child plays in a protected and structured environment with games and toys provided by a therapist, who observes the behavior, affect, and conversation of the child to gain insight into thoughts, feelings, and fantasies. As conflicts are discovered, the therapist often helps the child understand and work through them (Mosby's Medical Dictionary, 2009).

Speltherapie is een vorm van psychotherapie² welke veel gebruikt wordt bij kinderen. Het maakt gebruik van spellen (o.a. bord- en kaartspellen) en speelgoed om het kind te helpen bij het uiten van gevoelens, het praten over ervaringen en problemen en het geeft de therapeut inzicht in het gedachtegoed van het kind en zijn/haar fantasieën. Deze gesprekken en inzichten geven de therapeut handvaten om constructief te werken aan het therapiedoel. Speltherapie houdt zich voornamelijk bezig met het oplossen van problemen op emotioneel en sociaal gebied, maar ook herstel na een traumatische ervaring kan als therapiedoel gezien worden (Nederlandse Vereniging Van Speltherapeuten, publicatiedatum onbekend). Het begrip ‘therapeutische spelsetting’ refereert naar de beschrijving van het begrip speltherapie. De therapeutische spelsetting is het verband waarbinnen de therapie plaats vindt.

² Psychotherapie is een vakrichting binnen de geestelijke gezondheidszorg, welke zich heeft ontwikkeld tot een effectieve behandelmethode voor psychische stoornissen en problemen, waarbij gesprekken tussen cliënt en therapeut centraal staan (Nederlandse Vereniging Psychotherapie, 2006).

- **Therapeutisch middel**

Zoals eerder beschreven zijn er veel verschillende termen voor het gebruik van dieren in therapiesettings. Zo is er ook een veelvoudigheid aan termen welke gebruikt worden voor de dieren die gebruikt worden in therapiesettings. Men spreekt van co-therapeuten (Chiron-Fryslan, 2010), co-trainer (Mens en Hond Consultancy, 2009^b), therapieondersteuners (Therapiehond, 2011) of het dier wordt zelfs als therapeut benoemd (KCJA, 2010). In deze rapportage zullen wij de term 'therapeutisch middel' gebruiken om het therapiedier, in dit geval een hond, te benoemen. Deze term geeft duidelijk weer dat de hond in zijn taak als therapeutisch middel niet als therapeut optreedt, maar als middel voor de therapeut voor het bereiken van bepaalde doelstellingen. Wij veronderstellen dan ook een zekere mate van opleiding van de begeleider voor het begeleiden van de hond in zijn taken tijdens de therapiesessie.

- **Therapeutische spellen**

Therapeutische spellen zijn educatieve materialen in spelvorm welke gebruikt kunnen worden in de ontwikkeling van levensvaardigheden en/of de bevordering van de persoonlijke ontwikkeling van cliënten (Therapeutic Resources, 2011^b). Deze spellen zijn ontwikkeld om tegemoet te komen aan de emotionele, sociale en educatieve behoeften van kinderen (selfhelpwarehouse.com, publicatiedatum onbekend).

4. Methoden/werkwijze

In dit hoofdstuk wordt nader toegelicht welk onderzoekstype en onderzoeksontwerp van toepassing waren op dit onderzoek. Daarnaast wordt er nader ingegaan op de gebruikte dataverzamelmethode en de verwerking en analyse van de verkregen data.

4.1 Onderzoekstype

Dit onderzoek betreft een 'kwalitatief explorerend onderzoek'. Het draait in dit onderzoek namelijk niet om cijfers en hoeveelheden, maar om het 'hoe' en 'waarom' in een specifieke kwestie. Daarnaast kenmerkt een kwalitatief explorerend onderzoek zich door de afwezigheid van bestaande theorie en scherp geformuleerde hypothesen over de te onderzoeken kwestie.

Kwalitatief onderzoek maakt voornamelijk gebruik van verschillende databronnen en is gericht op het begrijpen of doorgronden van specifieke kwesties. Daarbij wordt gebruik gemaakt van een flexibele onderzoeksopzet welke in de loop van het onderzoek nog kan wijzigen. Kwantitatief onderzoek kenmerkt zich daarentegen door een vaste onderzoeksopzet. Ook kenmerkt kwantitatief onderzoek zich door het buiten het verband plaatsen van het te onderzoeken fenomeen. Kwalitatief onderzoek kenmerkt zich daarentegen door het onderzoeken van een fenomeen binnen de eigen context.

Door sommige critici worden de gevonden uitkomsten van kwalitatief onderzoek bestempeld als subjectief en onbetrouwbaar. De omstandigheden waaronder een kwalitatief onderzoek uitgevoerd wordt zijn inderdaad moeilijk te controleren. Toch geldt dit met uitzondering van zuiver experimenteel onderzoek in een laboratoriumsituatie ook voor kwantitatief onderzoek. (Baarda, de Goede en Teunissen, 2009)

Het houden van interviews is een veel gebruikte methode van dataverzameling bij zowel kwalitatief onderzoek als kwantitatief onderzoek, maar de wijze waarop het interview gehouden wordt maakt het onderscheid. Een kwalitatief onderzoeksinterview kenmerkt zich namelijk door interviewvragen welke vooraf vaak niet vastgesteld zijn, bij kwantitatief is dit wel het geval. Daarnaast zijn de vragen bij kwalitatief onderzoek grotendeels afhankelijk van het verloop van het gesprek en de antwoorden van de geïnterviewde. (Baarda & de Goede, 2006)

Zowel een praktisch als een theoretisch karakter kan toegeschreven worden aan het onderzoek. Het richt zich op het vinden van theorie, welke vervolgens praktisch toepasbaar wordt gemaakt.

4.2 Onderzoeksontwerp

Zoals in de voorgaande paragraaf beschreven is, betreft dit onderzoek ook een praktijkgericht karakter. Zodoende kan in de beleidslevenscyclus aangegeven worden in welke fase van de cyclus dit onderzoek plaatsvindt. Omdat dit onderzoek zich richt op het verkrijgen van inzicht in de verschillende aspecten welke aan bod komen bij de integratie van de hond als therapeutisch middel in het Gardnerspel betreft het een 'diagnostisch onderzoek'.

Daarnaast is er aan de hand van de resultaten die uit het onderzoek voortvloeien een nieuw spel ontwikkeld. Dit houdt in dat het onderzoek óók een 'ontwerponderzoek' is.

4.3 Dataverzamelmethode

In deze paragraaf zullen allereerst de criteria besproken worden welke voorafgaand aan het onderzoek zijn opgesteld om de geschiktheid van een deskundige te bepalen, waarna de daadwerkelijke dataverzamelmethode aan bod komt. In de volgende subparagrafen wordt namelijk meerdere malen gesproken over 'de deskundigen'. Door eerst de criteria te bespreken wordt duidelijk welke deskundigen hebben deelgenomen aan het onderzoek en aan welke criteria zij moesten voldoen. In totaal hebben acht deskundigen deel genomen aan het onderzoek welke gelijkmatig verdeeld waren over twee feedbackgroepen. Meer informatie hierover staat beschreven in het verdere verloop van deze paragraaf.

4.3.1 Criteria onderzoekspopulatie

Uit de onderzoeksvragen kan opgemaakt worden dat er vanuit verschillende invalshoeken informatie nodig is om deze vragen te beantwoorden. Dit onderzoek richt zich dan ook op het inwinnen van informatie uit verschillende bronnen. Hierbij kan gedacht worden aan verschillende vak- en ervaringsdeskundigen welke hierna met de term 'deskundige' benoemd worden.

Als meest geschikte deskundigen denkt men waarschijnlijk aan de ontwikkelaar van het huidige Gardnerspel, Dr. Richard Alan Gardner en de Nederlandse vertaler van het spel, Dr. Dick Oudshoorn. Helaas is Dr. R. A. Gardner overleden in 2003 (Wikipedia, publicatiedatum onbekend), zeven jaar na het overlijden van Dr. Dick Oudshoorn in 1996 (NPS, 1996). Om de uiteindelijke resultaten van dit onderzoek toch zo betrouwbaar mogelijk te maken is getracht experts in te schakelen met een zo hoog mogelijke betrouwbaarheid. Om deze betrouwbaarheid te waarborgen, moesten de deskundigen aan een aantal criteria voldoen. Deze criteria zijn opgesteld om een zekere mate van opleidingsniveau of deskundigheid te waarborgen.

Uitgever van het Nederlandstalige Gardnerspel de Geestelijke Gezondheid Zorg-instelling Yulius (Leger des Heils, publicatiedatum onbekend), voorheen Rotterdams Medisch Pedagogisch Instituut 'de Grote Rivieren' (Vereniging Geestelijke Gezondheidszorg Nederland, 2011), geeft aan dat zij jaarlijks ongeveer 120 exemplaren van het spel uitgeven. Naar verwachting zal een groot deel van de professionals bekend zijn met het spel. Op deze professionals zijn de pijlen gericht in dit onderzoek.

Allereerst worden in deze subparagraaf een aantal algemene criteria gegeven, waarna per vakgebied/deskundigheid specifieke criteria beschreven worden.

Algemene criteria

De deskundige moet:

- Bereid zijn om mee te werken aan het onderzoek.
- Woonachtig/verblijvend zijn in Nederland gedurende het onderzoek.
- Geen vergoeding vragen voor zijn/haar diensten ten behoeve van het onderzoek.
- Akkoord geven voor het gebruik van zijn/haar gegevens voor publicatie.
- Akkoord geven voor het gebruik van de door hem/haar voorziene informatie voor publicatie.

Bij verschillende deskundigengroepen wordt als criterium een minimum aantal jaar gesteld waarin de informant in zijn/haar beroepenveld actief moet zijn. Dit is een schatting waarbij de verwachting ligt dat de deskundige gedurende deze tijd voldoende praktische kennis heeft opgedaan.

Daarnaast wordt er verschillende malen gesproken over de Nederlands- Vlaamse Accreditatie Organisatie. Alle hogescholen en universiteiten in Nederland worden getoetst door de Nederlands- Vlaamse Accreditatie Organisatie. Deze organisatie houdt zich bezig met de waarborging van de kwaliteit welke geleverd wordt in het onderwijs aan hogescholen en universiteiten in Nederland (NVAO, publicatiedatum onbekend). De NVAO waarborgt indirect de kwaliteit van de diensten verleend door de deskundige.

Hondengedragdeskundigen

De deskundige moet:

- Aangesloten en erkend zijn door Alpha¹
óf
- Een Master ethologie voltooid hebben welke positief getoetst is door de Nederlands - Vlaamse Accreditatie Organisatie. Binnen deze masteropleiding heeft deze persoon zich gespecialiseerd in het gedrag van honden.
- Minimaal vijf jaar actief als hondengedragdeskundige³.
- Sinds zijn/haar licentie een klanten-/cliëntenbestand van meer dan tien klanten/cliënten hebben opgebouwd (dit is geen vereiste voor een etholoog).

¹ Nederlandse Vereniging van Gedragstherapeuten voor Honden.

³ De term Hondengedragdeskundige wordt door sommigen vertaald met Kynoloog.

Kynologie⁴ wordt door de Raad van Beheer op Kynologisch Gebied, het overkoepelende orgaan op dit gebied in Nederland, beschreven als:

'Alles wat te maken heeft met relaties tussen mensen en (ras)honden' (Raad van Beheer op Kynologisch Gebied, publicatiedatum onbekend).

Kynologie is geen officiële wetenschap. Daarnaast is de titel 'kynologisch gedragstherapeut' of 'hondengedragsdeskundige' geen beschermde titel. Toch streeft een organisatie als Alpha naar een algemeen geaccepteerde licentie welke de vakbekwaamheid van een hondengedragstherapeut waarborgt. (Alpha, publicatiedatum onbekend)

Orthopedagogen

De deskundige moet:

- BIG-geregistreerd zijn.
- Meer dan vijf jaar actief zijn in de Orthopedagogiek.
- Minimaal een bachelor opleiding Pedagogiek voltooid hebben welke positief getoetst is door de Nederlands -Vlaamse Accreditatie Organisatie.
- Op de hoogte zijn van de inzet van dieren in therapie-settings of zelf gebruik maken van de inzet van dieren in zijn/haar therapieaanbod.
- Gebruik maken van het Gardnerspel of op de hoogte zijn van de werkwijze van het Gardnerspel.

Het CIBG⁵ registreert zorgverleners in het zogeheten BIG-register. Dit register geeft duidelijkheid over de bevoegdheid van zorgverleners en komt voort uit de Wet op de Beroepen in de Individuele Gezondheidszorg. (CIBG, publicatiedatum onbekend)

Spelontwikkelaars (van therapeutische-/pedagogische spellen)

De deskundige moet:

- Minimaal vijf jaar werkzaam zijn als spelontwikkelaar.
- Meerdere spellen uitgebracht hebben welke daadwerkelijk gebruikt worden.
- Moet meerdere publicaties in de vorm van boeken en/of artikelen hebben uitgebracht op het gebied van de ontwikkeling van therapeutisch-/pedagogische spellen.
- Gebruik maken van het Gardnerspel of op de hoogte zijn van de werkwijze van het Gardnerspel.

Nederland kent momenteel geen opleiding tot spelontwikkelaar voor therapeutische-/pedagogische spellen. De betrouwbaarheid van deze deskundige hangt dan ook af van hierboven benoemde punten.

⁴ 'Kynos' = Grieks voor hond, 'Logos' = Grieks voor 'Leer/wetenschap'

⁵ Uitvoeringsorganisatie van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Creatief therapeuten

De deskundige moet:

- Minimaal een bachelor opleiding Creatieve therapie voltooid hebben welke positief getoetst is door de Nederlands -Vlaamse Accreditatie Organisatie.
- Meer dan vijf jaar actief zijn als creatief therapeut.
- Aangesloten zijn bij de vakvereniging waartoe zijn/haar beroep behoort.
- Gebruik maken van het Gardnerspel of op de hoogte zijn van de werkwijze van het Gardnerspel.

Het aangesloten zijn bij een vakvereniging geeft een waarborg van een zekere mate van professionaliteit. De Federatie Vaktherapeutische Beroepen houdt zich bijvoorbeeld bezig met de kwaliteitsbevordering van de vaktherapeutische beroepen.

Speltherapeuten

De deskundige moet:

- Minimaal een bachelor of post HBO opleiding Speltherapie voltooid hebben welke positief getoetst is door de Nederlands -Vlaamse Accreditatie Organisatie.
- Meer dan vijf jaar actief zijn als speltherapeut.
- Op de hoogte zijn van de inzet van dieren in therapie settings of zelf gebruik maken van de inzet van dieren in zijn/haar therapieaanbod.
- Aangesloten zijn bij de vakvereniging waartoe zijn/haar beroep behoort.
- Gebruik maken van het Gardnerspel of op de hoogte zijn van de werkwijze van het Gardnerspel.

Zoals eerder beschreven staat aangesloten zijn bij een vakvereniging voor een zekere mate van professionaliteit.

De Nederlandse Vereniging van Speltherapeuten stelt op haar website dat eisen welke betrekking hebben tot opleiding, nascholing, werkervaring, supervisie en intervisie aan haar leden nodig zijn om de kwaliteit te waarborgen.

Al snel werd duidelijk dat de gestelde criteria in werkelijkheid moeilijk volledig te realiseren waren. Er is dan ook zoveel mogelijk rekening gehouden met de gestelde criteria, maar hier is op enkele plaatsen van af geweken. Zodoende kan het zijn dat verschillende deskundigen aan enkele eisen niet voldeden.

Een aantal deskundigen hebben aangegeven niet mee te kunnen werken aan het onderzoek wegens tijdgebrek. Eén deskundige heeft aangegeven dat haar deelname aan andere onderzoeken mogelijk haar medewerking aan het onderzoek in de weg zou komen te staan. Om deze reden heeft zij afgezien van de deelname aan het onderzoek.

Wanneer een deskundige geen deel kon of wilde nemen aan het onderzoek, zijn in overleg met de opdrachtgever een aantal nieuwe experts ingeschakeld. De onderstaande opsomming geeft de namen en professie van de deskundigen welke hebben deelgenomen aan het onderzoek.

“Samen speuren naar spelmogelijkheden”

Maart 2012

Aan de eerste feedbackronde hebben deelgenomen:

- Marie José Enders – Slegers	Voorzitter stichting AAIZOO ⁶ en klinisch psycholoog
- Peter Gerrickens	Pedagogisch/psychologisch spelontwikkelaar
- Anny Hereijgers	Orthopedagoog en speltherapeut
- Joop Mekke	Hondengedragdeskundige

In de beschrijving van de onderzoekspopulatie staat de deelname van een klinisch psycholoog niet beschreven. In overleg met de opdrachtgever is besloten om de deelname te vragen van Marie José Enders – Slegers als voorzitter van de stichting AAIZOO en klinisch psycholoog.

Mevrouw Enders – Slegers heeft op het gebied van Animal Assisted Interventions (AAI) meerdere onderzoeken verricht en is in haar functie als voorzitter van stichting AAIZOO op de hoogte van de meeste recente vorderingen op het gebied van AAI.

Aan de tweede feedbackronde hebben deelgenomen:

- Barry Beentjes	Creatief therapeut
- Henriëtte Mol	Orthopedagoog en pedagogisch/psychologisch spelontwikkelaar
- Henriëtte de Ruijter	Speltherapeut
- Ineke Bos	Hondengedragdeskundige

Uit de bovenstaande opsomming wordt duidelijk dat een aantal deskundigen een dubbele rol vervulden. Deze dubbele rol gaf de mogelijkheid om deskundigen in het onderzoek te betrekken welke twee vakgebieden met elkaar verbonden hebben. Aangezien dit onderzoek zich richt op een soortgelijke verbondenheid tussen twee therapietypen, namelijk AAT en speltherapie, fungeren deze personen als ervaringsdeskundigen. Een uitgebreide beschrijving van de personen welke deel hebben genomen aan het onderzoek, is als bijlage toegevoegd aan deze rapportage (bijlage III).

De volgende subparagrafen geven een uitgebreide beschrijving van de verdere werkwijze tijdens het onderzoek.

4.3.2 Interviews

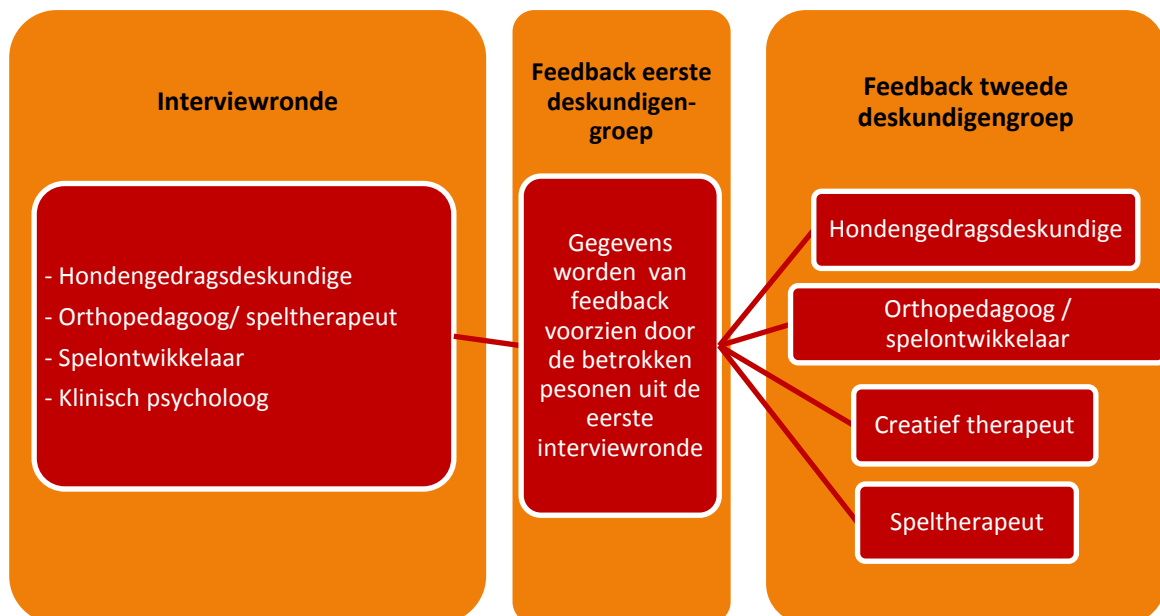
De vorm van interviewen welke gebruikt is tijdens de interviews wordt het topicinterview genoemd. Hierbij werd de geïnterviewde bevraagd over specifieke gespreksonderwerpen. Deze vorm van een open interview, ook wel vrije- attitude-interview genoemd, biedt over het algemeen meer structuur aan het interview. Voorafgaand aan het interview zijn de relevante gespreksonderwerpen op een topiclijst gezet (zie bijlage V). Deze topiclijst gaf de mogelijkheid tot doorvragen en het voorkwam dat onderwerpen vergeten werden en vervolgens niet besproken werden tijdens het interview.

⁶ AAIZOO: Animal Assisted Interventions in Zorg, Onderzoek en Onderwijs
Bron: www.aaizoo-ned.nl

Door middel van het opstellen van trefwoorden welke typerend zijn voor de relevante onderwerpen werd het doorvragen makkelijker gemaakt (Baarda et al., 2009). Per vakgebied zijn er topiclijsten uitgewerkt en voorafgaand aan de interviews verstuurd naar de desbetreffende deskundigen.

Om een zo groot mogelijke betrouwbaarheid in de resultaten te waarborgen is de Delphi methode toegepast (zie figuur 1 op de volgende pagina). Deze methode gaf ook de mogelijkheid om vragen welke vergeten zijn te stellen of om onderwerpen die in een later stadium toch belangrijk waren tijdens de interviews alsnog aan bod te laten komen. De deskundigen zijn eerst individueel geïnterviewd, waarna er een terugkoppeling/feedbackronde via e-mail plaats heeft gevonden. Hierbij is de verkregen informatie terug gerapporteerd naar alle betrokken deskundigen. Deze deskundigen konden vervolgens hun meningen hierover geven, wat de mogelijkheid bood tot een verdere verbreding van de informatieverwerving. (Mario Kieft, 2011)

Daarnaast is er gebruik gemaakt van een toevoeging op de Delphi methode. Nadat in de eerste feedbackronde de verkregen informatie uit de interviews van feedback was voorzien, is de informatie doorgestuurd naar de deskundigen van de tweede feedbackronde. Deze personen hebben de aan hen toegereikte informatie voorzien van feedback in het kader van hun eigen vakgebied/deskundigheid.

Figuur 1 Delphi Methode

De interviews waren gericht op het verkrijgen van kennis en feitelijke informatie. Aangezien de interviewers de deskundigen niet persoonlijk kenden is er gekozen voor een formeel interview (Baarda et al., 2009). Deze deskundigen zijn allen 'face- to- face' geïnterviewd en de interviews zijn mondeling afgenomen. Aangezien het mondelinge interviews betreft zijn de gesprekken opgenomen op geluidsapparatuur. Hier is in vroeg stadium van het contact met de deskundigen toestemming voor gevraagd.

In al het contact met de deskundigen is zoveel mogelijk de huisstijl van Helpende Honden en Hogeschool Van Hall Larenstein gehanteerd. Hierbij kan gedacht worden aan het plaatsen van logo's van beide instellingen op documenten welke toegestuurd zijn aan de deskundigen. In deze documenten is nadrukkelijk vermeld dat vragen en verder contact met de deskundigen uitsluitend met de studenten plaats zou vinden en niet via de instellingen. In de bijlagen zijn alle e-mails en aanvullende informatiedocumenten bijgevoegd (Bijlage IV).

4.3.3 Literatuurstudie

De literatuurstudie is voornamelijk via het internet gedaan. Daarnaast is er gebruik gemaakt van literatuur welke al in het bezit was van de onderzoekers. Dagelijks kan er relevante informatie voor dit onderzoek op het internet geplaatst worden. Om te voorkomen dat dagelijks alle verschillende zoektermen ingevoerd moesten worden en vervolgens alle resultaten doorzocht moesten worden op nieuwe informatie werd er gebruik gemaakt van Google Alert. Dit programma stelt het mogelijk Google dagelijks te laten zoeken naar nieuwe informatie betreffende de ingevoerde zoektermen. Deze nieuwe informatie wordt vervolgens naar het e-mailadres van de aanvrager gestuurd.

Om te voorkomen dat een zoekopdracht ook irrelevante informatie opleverde werden de zoektermen tussen aanhalingstekens geplaatst. De zoekopdracht hond therapie, kan bijvoorbeeld enorm veel informatie opleveren over beide afzonderlijke zoektermen, welke irrelevant zijn voor het onderzoek (Dasselaar, 2004). De zoektermen die opgesteld waren en beschreven staan in het onderzoeksvoorstel (zie onderstaande opsomming), leverden echter geen of zeer beperkte informatie op.

In het onderzoeksvoorstel beschreven zoektermen voor literatuurstudie:

- "therapeutisch spel" honden
- "therapeutic game" canines dogs
- "benefit of dogs" therapeutic game
- "feeling talking doing game" canines dogs
- Gardnerspel honden
- "Gardner game" canines dogs
- Criteria therapiehond therapiedier
- Criteria "therapy dog" "therapy animal"
- "Play therapy" canines dogs
- Speltherapie honden
- Benefit of dogs in therapeutic games
- "Benefit of dogs in therapeutic games"

Er is besloten om andere zoektermen te gebruiken en te zoeken aan de hand van de informatie welke gebruikt is tijdens het opstellen van het onderzoeksvoorstel. Het laten zoeken van Google (Scholar) Alert naar de combinatie van de volgende zoektermen: 'the effects of a trained therapy dog' leverde wel nuttige en bruikbare informatie op. Via het internet zijn meerdere wetenschappelijke artikelen gevonden waarbij een betaling nodig was om de artikelen in te zien. Hogeschool Van Hall Larenstein bleek echter een abonnement te hebben op het tijdschrift waarin deze artikelen gepubliceerd stonden. Zodoende zijn deze artikelen opgezocht in de mediatheek van Hogeschool Van Hall Larenstein. Tijdens het opzoeken van deze artikelen kwamen de onderzoekers tot de conclusie dat in dezelfde uitgaven van het tijdschrift meerdere interessante artikelen gepubliceerd stonden. Ook deze artikelen zijn opgenomen in de resultaten. De gevonden artikelen citeerden uiteraard ook gerelateerde onderzoeken, zodat er aan de hand van de bronvermeldingen verder gezocht is naar de desbetreffende onderzoeksartikelen.

4.4 Verwerking en analyse verkregen data

In het voorgaande hoofdstuk worden de twee gebruikte dataverzamelmethode beschreven, namelijk het interviewen en de literatuurstudie. In dit hoofdstuk worden beide methoden apart toegelicht wat betreft de wijze waarop de verkregen gegevens verwerkt zijn.

4.4.1 Interviews – Eerste feedbackronde

Tijdens de interviews zijn er audio - opnames gemaakt. Dit gaf de mogelijkheid om alle besproken onderwerpen terug te luisteren om te voorkomen dat er delen vergeten werden in de verwerking van de data. Om een duidelijk overzicht te krijgen van de resultaten zijn de audio – opnames stuk voor stuk uitgetypt. Vervolgens zijn alle irrelevante tekstgedeeltes die niet behoren tot de beantwoording van de onderzoeksvragen geschrapt.

Om de betrouwbaarheid van deze procedure te waarborgen zijn alle teksten door beide onderzoekers afzonderlijk beoordeeld op relevantie. Hieruit bleek dat grotendeels dezelfde tekstgedeeltes door beide onderzoekers als irrelevant beoordeeld werden. De stukken waar meningsverschillen over waren, betreffende de relevantie voor het onderzoek, zijn besproken en alsnog als relevant of irrelevant bestempeld. Het criterium hiervoor was dat duidelijk aangegeven moest worden in hoeverre het desbetreffende tekstgedeelte deel had aan de beantwoording van de onderzoeksvragen.

De relevante uitspraken zijn samengevat tot fragmenten waarbij getracht werd om elk fragment informatie te laten bevatten betreffende één onderwerp. Deze fragmenten vormden samen de analyse-eenheden van dit onderzoek. De fragmenten zijn gelabeld met een trefwoord zodat het snel duidelijk was waar het in dat betreffende fragment over ging. Het zoeken naar bepaalde fragmenten werd zo ook een stuk makkelijker (Baarda et al., 2009).

De onderwerpen welke op de gebruikte topiclijsten vermeld stonden zijn gebruikt als labels. Dezelfde labels zijn ook gebruikt om de samenvattingen te koppelen aan de originele interviewtekst. Zodoende kon de originele interviewtekst vrij eenvoudig gebruikt worden als referentiemiddel.

Na deze verwerking is er naar alle deskundigen, welke betrokken waren bij de eerste feedbackronde, via de e-mail een document gestuurd met de verschillende samenvattingen. De deskundigen hebben vervolgens hun mening hier over geuit in een retour gezonden e-mail. Het was niet noodzakelijk om van de mogelijkheid gebruik te maken om opheldering te vragen over bepaalde zaken. Alle ontvangen feedback is vervolgens verwerkt in de samenvattingen.

4.4.2 Interviews – Tweede feedbackronde

Zodra de feedback verkregen uit de eerste feedbackronde verwerkt was, werden de gegevens klaar gemaakt voor de tweede feedbackronde. Dit hield in dat de op- en/of aanmerkingen verwerkt werden in de samenvattingen, waarna de tekstgedeeltes zijn gesorteerd op beroepenveld. Elke deskundige kreeg zodoende enkel informatie welke betrekking had op zijn/haar beroepenveld.

Deze samenvattingen werden vervolgens via e-mail doorgestuurd naar de deskundigen welke deel zouden nemen aan de tweede feedbackronde. Alle retour gezonden feedback is vervolgens verwerkt in deze rapportage.

Tijdens het onderzoek werd al snel duidelijk dat de verwerking van de interviews tot samenvattingen en de latere feedbacktoevoegingen een groeiend document betrof. De feedback uit de eerste feedbackronde, werd aan één hoofddocument toegevoegd. Als controlemaatregel zijn alle ondernomen stappen betreffende deze verwerking van de interviews en samenvattingen bewaard gebleven. Zodoende kon op elk moment gedurende het onderzoek teruggekeken worden op de ondernomen stappen.

4.4.3 Literatuurstudie

Alle gevonden literatuur is zo overzichtelijk mogelijk gedocumenteerd. Alle relevante tekstgedeeltes zijn verwerkt in een document waar bij elk gevonden tekstgedeelte de volgende punten vermeld stonden; het onderwerp, de titel van het boek en de desbetreffende pagina's.

Voor de gevonden literatuur via het internet geldt een soort gelijke werkwijze. Alle relevante documenten zijn in een document verwerkt welke het onderwerp, de titel van het document, het websiteadres waarop het document gevonden was, datum waarop het document gevonden was, de desbetreffende pagina's vermeld en eventueel verdere nuttige informatie.

4.4.4 Het Helpende Hondenspel

Zoals in de doelstelling staat beschreven, geven de resultaten uit het uitgevoerde onderzoek aanleiding tot het ontwikkelen van een nieuw spel. Verschillende deskundigen droegen tijdens de interviews enkele praktische aanpassingen aan. Deze aanpassingen zijn middels de eerste en tweede feedbackronde getoetst op hun toepasbaarheid voor het Helpende Hondenspel. Het gaat hier voornamelijk om aanpassingen betreffende de kleur, het materiaal, de spelbenodigdheden en vraagformulering op de vragenkaarten. In het hoofdstuk 'Resultaten' zal hier uitgebreid op in worden gegaan. Aan de hand van de gegevens betreffende de vraagformulering, verkregen uit de interviews, zijn er 96 nieuwe speelkaartvragen opgesteld. Deze vragen zijn van feedback voorzien door mevrouw Hereijgers, mevrouw de Ruijter en de heer Mekke. Deze feedback is vervolgens verwerkt. In bijlage VI zijn deze uiteindelijke nieuwe speelkaartvragen terug te vinden.

5. Resultaten

Dit hoofdstuk geeft een weergave van de informatie die verkregen is uit de interviews, feedbackrondes en literatuurstudie. De literatuurstudie dient in dit hoofdstuk als bevestiging of verdieping van de informatie welke voortgekomen is uit de interviews en feedbackrondes. De paragraafverdeling is verbonden aan de deelonderzoeksvragen. Dit houdt in dat de eerste paragraaf verbonden is met de eerste deelonderzoeksvraag, de tweede paragraaf met respectievelijk de tweede en derde deelonderzoeksvraag en de derde paragraaf met respectievelijk de vierde en vijfde deelonderzoeksvraag.

5.1 Huidige implicaties hond in speltherapie

Een bestaand therapeutisch/pedagogisch spel welke de hond op enige wijze betreft, kan als leidraad dienen voor de ontwikkeling van een nieuw spel. De onderzoekers hebben echter geen specifieke therapeutische/pedagogische spellen gevonden welke de hond op enige wijze betreft. Mevrouw Hereijgers heeft aangegeven dat zij geen therapeutische spellen kent waarbij een hond ingezet wordt op welke wijze dan ook (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). Ook mevrouw de Ruijter maakt in haar speltherapiepraktijk geen gebruik van spellen welke een hond op enige wijze betreft. Ook zij gaf aan geen therapeutische/pedagogische spellen te kennen waarbij de hond op enige wijze wordt betrokken in het spel (H. de Ruijter, persoonlijke communicatie, 1-3-2012).

Spellen als 'Funagle' (Darfinc, 2009) en 'My dog can do that' (Boardgamegeek, publicatiedatum onbekend) zijn spellen welke berusten op hetzelfde principe. Bij beide spellen moeten de deelnemers aan het spel een hond activiteiten laten uitvoeren binnen een gestelde tijd. Mocht dit lukken, dan krijgt de deelnemer een beloning. Degene met de meeste beloningen wint. Deze spellen zijn niet met de doelstelling geproduceerd om als therapeutisch middel ingezet te worden. Ook de spellen Takkie Kakkie (Goliathgames^a, publicatiedatum onbekend) en Bello Bijt (Goliathgames^b, publicatiedatum onbekend) zijn spellen welke niet met de bedoeling zijn ontwikkeld om te dienen als therapeutisch middel. Beide spellen maken gebruik van een kunststof hond welke het middelpunt is van het spel. De bovengenoemde spellen geven ook weer dat een 'echte' hond ingezet kan worden bij het spel, maar dat ook een kunststof hond het middelpunt van het spel kan zijn. Dit zijn enkele voorbeelden van 'normale' spellen waarbij de hond betrokken wordt, maar welke niet specifiek dienen als therapeutisch/pedagogisch spellen. Mogelijk zouden deze spellen ook therapeutisch ingezet kunnen worden. De eerste twee genoemde spellen zouden bijvoorbeeld gebruikt kunnen worden om een cliënt meer bekend te laten worden met een hond. De laatste twee spellen zouden de mogelijkheid kunnen bieden om de cliënt spelenderwijs te laten wennen aan de therapeut. Daarnaast zouden spellen ingezet kunnen worden als luchtige afsluiting van een therapiesessie. Zoals hierboven wordt aangegeven zijn deze spellen niet met een therapeutisch doelstelling ontwikkeld en is het niet met zekerheid te zeggen of deze spellen daadwerkelijk als therapeutisch/pedagogisch spel kunnen dienen.

De inzet van een hond in een spel kent vele positieve effecten, ook al is een spel niet ontwikkeld voor therapeutische doeleinden. De volgende paragraaf zal beschrijven welke effecten de inzet van een (therapie)hond teweegbrengt.

5.2 De inzet van een therapiehond

“Er is zoveel meer wat we kunnen bieden en dat scheelt de gezondheidszorg ik weet niet hoeveel pillen.” (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011).

Deze paragraaf is onderverdeeld in twee subparagrafen. De eerste behandelt de meerwaarde van een hond als therapeutisch middel en de tweede de rol van de hond in een therapeutische spelsetting, overeenkomstig de deelonderzoeksvragen.

5.2.1 Effecten inzet therapiehond

“Je voelt je er prettiger door, daar kun je niets aan doen, dat gaan vanzelf.” (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011).

In de inleiding van deze rapportage staan een aantal effecten beschreven welke voortkomen uit de aanwezigheid van dieren in het algemeen. De informatie in deze rapportage zal zich verder beperken tot de inzet/aanwezigheid van honden in therapie-settings. Dit wil niet wegnemen dat andere diersoorten potentieel zeer nuttig kunnen zijn om als therapeutisch middel te dienen in therapie-sessies. Alleen al het kijken naar dieren in een rusttoestand kan een koppeling teweegbrengen van verminderde opwindingsmet langdurige aandacht en alertheid, wat een kind de mogelijkheid biedt om nieuwe kansen tot leren en persoonlijke groei te benutten. (Melson, 2001). Frequent geciteerde voordelen van de aanwezigheid van gezelschapsdieren zijn; een toename van rust en zelfregulatie, verlaging van de bloeddruk, verbetering van het zorg verlenend gedrag, ontwikkeling van empathie, toename van het verantwoordelijkheidsgevoel en het gevoel van veiligheid en het makkelijker maken van sociale interactie (VanFleet & Faa-Thompson, 2010). In het overzicht van de literatuurstudie van Janssen en Bakker (2007) worden achttien studies aangegeven waarvan zeventien positieve effecten beschrijven van de inzet van dieren in therapie. De enkele uitzondering geeft als conclusie geen effecten te hebben waargenomen. Uit de onderzoeken die gericht waren op ‘jeugdigen’ kunnen de volgende effecten worden samengevat; vermindering van stress, angst en pijnbeleving, verbetering van gedrag en afname van agressiviteit, toename van sociaal gedrag, verbetering van welzijn en stemming en een afname van de symptomen welke kenmerkend zijn voor kinderen met ADHD en gedragsstoornissen.

Spelontwikkelaar Peter Gerrickens voegt daar het volgende aan toe: kinderen die normaal moeite hebben in het contact leggen met een volwassene doen dit makkelijker met een dier. Deze contacten met het dier, kunnen vervolgens weer veranderingen voor het kind opbrengen (P. Gerrickens, persoonlijke communicatie, 21-12-2011).

Hondengedragsdeskundige Joop Mekke geeft daarnaast aan dat het contact met een hond voor veel kinderen makkelijker is dan het contact met een 'vreemde' volwassene. De kennismaking tussen de cliënt en de therapeut kan dan ook makkelijker verlopen door de aanwezigheid van een hond. De aanwezigheid van een hond maakt de therapiesessies luchtiger, zodat het kind eerder bereid is tot het aangaan van een gesprek. De hond werkt als een ontwapenende factor (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Mevrouw de Ruijter geeft ook aan dat een cliënt vragen mogelijk makkelijker kan ontwijken door de afleiding naar de hond toe (H. de Ruijter, persoonlijke communicatie, 17-2-2012).

De aanwezigheid van een hond, in de ruimte waar het spel gespeeld wordt, maakt een therapiesessie luchtiger, meer ontspannen. Door de aanwezigheid van een hond kan ook de zwaarte van de lastige vragen weggenomen worden. Deze effecten zijn minder of zelfs afwezig als de hond niet aanwezig is (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011).

Uit het onderzoek van Thompson (2009) blijkt echter dat de aanwezigheid van een therapiehond niet noodzakelijk is voor elke therapiesessie. Afhankelijk van hoe de cliënt reageert op de inzet van de hond kan bepaald worden om de hond elke sessie in te zetten of enkel als de aanwezigheid van de hond nodig is voor de uitvoering van specifieke activiteiten. Niet iedere cliënt reageert namelijk hetzelfde op de aanwezigheid van een hond. De mate waarin de cliënt reageert kan een graadmeter zijn voor de frequentie en duur van de inzet van de hond. Een voorwaarde hiervoor is dat het welzijn van de hond boven alles staat (VanFleet, 2008).

Daarnaast kunnen er ook momenten zijn waarbij de aanwezigheid van een therapiehond niet gewenst is. Zo concluderen ook Walters – Esteves en Stokes (2008) in hun onderzoek naar de effecten van een therapiehond in onderwijs en therapeutische aanvullingen. Alhoewel zij aangeven dat een hond bij een grote verscheidenheid aan activiteiten deel kan nemen, geven zij ook duidelijk weer dat het mogelijk niet heilzaam is om een hond aanwezig te hebben gedurende de gehele schooldag. Dit uit het oogpunt van het welzijn van het dier, maar de aanwezigheid van de hond kan ook verstorend werken. Daarnaast merken zij op dat door sommige culturele gewoonten en sommige ervaringen met dieren, kinderen uitgesloten worden van de groep kinderen die mogelijk profijt hebben bij de aanwezigheid van een hond.

Zoals hierboven beschreven wordt, is het niet altijd gewenst om een therapiehond aanwezig te hebben. Dit neemt niet weg dat als de aanwezigheid van een hond onderdeel is van een therapiesessie, dit ver gaande gevolgen kan hebben voor de cliënt. De aanwezigheid van een hond verhoogt namelijk de alertheid en aandacht van een kind wat leidt tot meer openheid en begeerte tot sociaal contact en sociale uitwisseling. Daarnaast draagt de aanwezigheid van een hond bij aan een verbetering van het psychologische evenwicht van het kind. Deze effecten waren in het onderzoek van Prothmann, Bienert en Ettrich (2006) sterker aanwezig in de testpersonen welke zich voorafgaand aan het contact met de hond erg slecht voelden.

Psychotische patiënten in de leeftijdscategorie van elf tot twintig jaar schijnen, gezien de resultaten van het onderzoek van Prothmann et al., het meeste profijt te hebben van de aanwezigheid van een hond. Een mogelijke verklaring die hiervoor gegeven wordt is dat het dier een grote verbondenheid met de realiteit met zich meebrengt.

Uit onderzoek is ook gebleken dat AAT een nuttige rol kan spelen in de vermindering van angst voor psychiatrische en geneeskundige behandelingen welke onlosmakelijk verbonden zijn met angst of een negatieve maatschappelijke zienswijze (Barker, Pandurangi & Best, 2003).

Voorzitter van stichting AAIZOO en klinisch psycholoog, Marie José Enders – Slegers geeft aan dat een hond acceptierend, ondubbelzinnig en transparant is in zijn gedrag. De sfeer die gecreëerd wordt door het spel en de aanwezigheid van een hond is prettig en heel ontspannen. De inzet van dieren in de zorg kent verschillende gezondheidseffecten. Niet alleen lichaamsbeweging bij bijvoorbeeld het wandelen met een hond, maar ook het aaien van een hond geeft positieve veranderingen. Door de aanmaak van het hormoon oxytocine voelt een persoon zich over het algemeen prettiger (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011). Dit wordt bevestigd door het onderzoek van VanFleet en Faa-Thompson (2010). Dit neurobiologisch onderzoek heeft uitgewezen dat de interactie met dieren de aanmaak van het hormoon oxytocine stimuleert, wat de mogelijkheid geeft tot ontspanning, empathie en betrokkenheid.

Niet alleen aaien of enkel de aanwezigheid van een hond kan potentieel heilzaam zijn. Veel mensen zeggen dat de ontwikkeling van een gesproken taal mens van dier zou onderscheiden, maar ironisch genoeg kan de inzet van dieren kinderen helpen bij de ontwikkeling van taal. Zo concludeerden Gee, Harrison en Johnson (2007) in hun onderzoek naar het effect van therapiehonden op de uitvoer van motorische vaardigheden door kleuters. De kinderen welke betrokken waren in dit onderzoek hadden o.a. leertekorten, gedragstekorten of onderontwikkelde sociale vaardigheden. Al deze kinderen voltooiden de taken sneller in de aanwezigheid van een therapiehond. Daarbij kan natuurlijk gesteld worden dat de accuraatheid van de uitvoering onder de snelheid zou leiden, maar dit was met uitzondering van één taak niet het geval. De onderzoekers vermoeden dat de aanwezigheid van de hond een kalmerende werking heeft op de kinderen gedurende de taken, wat resulteerde in een hogere snelheid in de uitvoering van deze taken. Een andere uitleg is dat de aanwezigheid van de hond motiverend werkt op de gemoedstoestand van het kind of dat het invloed heeft op de 'drive' van het kind om de taak te volbrengen in navolging van de hond. Het is ook mogelijk dat het kind gewoonweg plezier beleeft aan de interactie met een hond en zodoende beter gemotiveerd is tot de uitvoering van de taken.

Poest, Williams, Witt en Atwood (1990) concludeerden dat de motorische ontwikkeling van een kind een grote invloed heeft op de lichamelijk, intellectuele, emotionele en sociale ontwikkeling van het kind. Onderzoek heeft ook uitgewezen dat beweging en actie essentieel zijn voor de normale ontwikkeling van cognitieve functies zoals taal, gevoel en waarneming en een aantal intellectuele vaardigheden (Olds, Kranowits, Porter & Carter, 1994). Dat de inzet van een hond van groot nut kan zijn in logopedie blijkt ook uit het onderzoek van McCarthy (2011).

De aanwezigheid van een hond verhoogt de inzet, doorzettingsvermogen en geeft het een comfortabel gevoel gedurende de logopedische sessies. Beide cliënten die deel namen aan het onderzoek verhoogden hun vermogen om risico's te nemen. Eén van de cliënten gaf ook aan dat zij net als de hond niet altijd duidelijk haar behoeftes kan communiceren met anderen. Dit geeft aan dat zij zich bewust is van hetgeen wat haar verbindt met de hond. De conclusie die uit het onderzoek van McCarthy werd getrokken is dat de inzet van een hond in logopedie het vermogen tot sociale interactie vergroot en dat de hond het persoonlijke welzijn en de ontwikkeling van het spraakvermogen verrijkt.

Er is voldoende wetenschappelijke onderbouwing voor de inzet van honden voor verschillende therapiedoeleinden, desondanks moet het welzijn van het dier niet in het geding raken.

Uit het oogpunt van het dierenwelzijn zou gekozen kunnen worden voor de inzet van een 'imitatie hond'. Een knuffel zou hier eventueel voor gebruikt kunnen worden, maar zal een echt dier niet kunnen evenaren (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). Daarnaast brengt een echte hond meer gewenste effecten teweeg in verhouding tot de inzet van een imitatie hond. Dit blijkt uit het onderzoek van Limond, Bradshaw en Cormack (1997), waarbij een groep van acht kinderen met ernstige leerproblemen geobserveerd werden tijdens de interactie met een echte hond en een imitatie hond. Tijdens de experimentele sessies met een echte hond waren de kinderen attenter en reageerden meer op de begeleider van de hond. De echte hond leek een positieve en blijvende focus van interesse gedurende de zes weken waarin het onderzoek plaatsvond.

VanFleet (2008) geeft tien redenen waarom honden mogelijk succesvol zijn als therapeutisch middel.

1. Honden schijnen kinderen van zeer uiteenlopende leeftijden en culturen aan te trekken en kinderen beleven plezier in de interactie met honden.
2. De grote meerderheid van de honden zijn 'speels' en blijven dit ook gedurende hun leven.
3. Honden lijken mensen te accepteren zoals ze zijn en veroordelen mensen niet.
4. Honden lijken empathie te tonen.
5. Honden genieten van fysiek contact.
6. De sociale- en gedragsproblemen welke honden vertonen zijn soms ook zichtbaar bij kinderen zoals hyperactiviteit, wangedrag, angst en verlegenheid.
7. Honden zijn vrij goed trainbaar en passen zich zeer snel aan.
8. Honden kunnen vrij actief zijn.
9. Honden zijn gericht op het 'hier en nu'.
10. Honden zijn sociale dieren, welke gericht zijn op gehechtheid.

Uit de bovenstaande tekstgedeeltes kan opgemaakt worden dat de inzet/aanwezigheid van honden voor een zeer brede doelgroep positieve effecten kan hebben. Op welke wijze dit ingezet kan worden, zal behandeld worden in het volgende onderwerp van deze rapportage.

5.2.2 *Praktische inzet therapiehond*

“Dat witte hondje, dat was ik he?” (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011).

Een hond kan zowel indirect als direct betrokken worden in een therapiesessie. De aanwezigheid van een hond is dan ook niet strikt noodzakelijk. Bij de indirecte betrokkenheid kan gedacht worden aan foto- en/of filmmateriaal. Een hond hoeft geen specifieke taken uit te voeren om in de therapiesessies van betekenis te kunnen zijn (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011).

De aanwezigheid van de hond kan al veel betekenen voor een kind (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011). Wanneer een kind wat doet reageert een hond daar weer op en dit werkt op elkaar in (P. Gerrickens, persoonlijke communicatie, 21-12-2011).

Bij de aanwezigheid van de hond kan het kind zijn vragen en antwoorden via de hond bij de therapeut terecht laten komen. Dit maakt de communicatie voor een kind makkelijker als het kind daar moeite mee heeft (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011). Op momenten dat de cliënt aangeeft moeite te hebben met het beantwoorden van een bepaalde vraag kan aangegeven worden dat het antwoord ook aan de hond gegeven mag worden (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011).

Mevrouw Enders – Slegers bevestigt het bovengenoemde. Door de aanwezigheid van een hond kan de therapeut gebruik maken van een indirecte vraagstelling. Het kind hoeft de therapeut dan niet het antwoord op de vraag te geven, maar mag het antwoord aan de hond richten. Dit is een goede techniek die ook op andere gebieden gebruikt wordt, zoals bij de verhoring van seksueel misbruikte kinderen (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011).

Een derde vakrichting sluit zich hierbij aan. Doordat een hond bij het spel aanwezig is wordt er een veilige factor aan het spel toegevoegd. Het kind zou de hond tussendoor kunnen aaien en antwoorden tegen de hond kunnen vertellen in plaats van tegen de therapeut (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). Kinderen schijnen vragen minder bedreigend te vinden door te doen alsof de hond een vraag heeft aan het kind. Dit zorgt volgens Thompson (2009) vaak voor een reactie. “Razz is bezorgd over hoe moeilijk school voor jou is geweest deze week”, is een voorbeeld van deze wijze van vragen stellen welke Thompson geeft.

5.3 De integratie van een therapiehond in het Gardnerspel

In deze paragraaf komt de informatie aan de orde welke betrekking heeft op de integratie van een hond in het Gardnerspel. Allereerst zullen de criteria behandeld worden welke in zekere mate bepalend zijn voor de geschiktheid van een hond voor de inzet in therapiesessies. Hierna wordt beschreven wat het doel, doelgroep, uiterlijk en structuur van het spel zijn. Deze paragraaf wordt afgesloten door de informatie welke aandachtspunten voor het dierenwelzijn en de cliëntbegeleiding beschrijft.

5.3.1 Criteria therapiehond

“Als jij niet van een hond houdt dan moeten ze je ook niet opdringen, of als je liever een poes houdt, dan moeten ze het je ook niet opdringen.” (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011).

Minimale/maximale leeftijd

Afhankelijk van de activiteiten kan een hond van pup af aan betrokken worden bij een therapiesessie. Hierbij kan gedacht worden aan een wekelijkse korte trainingssessie waarbij de pup nieuwe vaardigheden krijgt aangeleerd. Naarmate de hond ouder wordt kan de betrokkenheid bij therapiesessie worden verhoogd. Hierbij moet duidelijk aangegeven worden dat een jonge hond enkel als socialisatie betrokken wordt bij therapiesessies, waarbij het opdoen van positieve ervaringen voorop staat. Het opdoen van negatieve ervaringen kan negatieve gevolgen hebben voor het verdere werk als therapiehond (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Er moet dan ook rekening gehouden worden met de zogenaamde ‘angstfase’. Negatieve ervaringen welke de hond opdoet in deze fase hebben doorslaggevende gevolgen voor het verdere leven, aangezien de hond zijn gehele leven angstig kan blijven voor bepaalde situaties, objecten, personen, dieren, etc. De hond doorgaat deze fase op een leeftijd van ongeveer zes á zeven maanden. Dit is echter rasafhankelijk (I. Bos, persoonlijke communicatie, 28-2-2012).

De maximum leeftijd waarop een hond ingezet kan worden tijdens therapiesessies is ook erg afhankelijk van de activiteiten. Naarmate een hond ouder wordt kan het dier gezondheidsproblemen gaan vertonen. Het is dan ook de taak van de begeleider om tijdig te besluiten de hond niet meer in therapiesessies te betrekken (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011).

Gemiddeld zou gezegd kunnen worden dat een hond ouder dan tien jaar niet betrokken moet worden in therapiesessies (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Daarbij moet opgemerkt worden dat grotere honden(rassen) een kortere levensverwachting hebben ten opzichte van kleine hondenrassen. Zodoende kunnen gezondheidsproblemen zich op een jongere leeftijd voordoen bij grotere hondenrassen ten opzichte van kleine hondenrassen (Galis, Metz, Nussbaumer, Van Der Sluijs & Van Dooren, 2007).

Ras

Momenteel ligt de gezondheid van rashonden ter discussie. Verschillende documentaires zoals 'Pedigree Dogs Exposed' (BBC), 'Einde van de rashond' (Vara Zemblabla) en 'Geen hond gezond' (KRO Brandpunt) zijn gewijd aan deze discussie. Deze rapportage schiet zijn doel voorbij om hier uitgebreid op in te gaan. Deze rapportage zal dan ook enkel de informatie beschrijven welke voortkomt uit de interviews en de literatuurstudie.

Elke hond kan potentieel nuttig zijn tijdens therapiesessies. Daar is geen directe scheidslijn te trekken. Of dit daadwerkelijk het geval is, is afhankelijk van de activiteit en de cliënt waarmee gewerkt wordt (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Dit wordt bevestigd door VanFleet (2008) Daarnaast stelt zij dat een specifieke hond in het dagelijkse leven van de therapeut moet passen.

Uiteraard hebben bepaalde rassen rasspecifieke eigenschappen welke mogelijk als prettig ervaren worden door therapeuten of zelfs gewenst zijn. De heer Mekke geeft in het gedeelte 'karaktereigenschappen' een ruime opsomming van gewenste eigenschappen. De keuze voor een specifiek therapiedier moet niet opgedrongen worden aan de cliënt. Er moet een goede 'fit' zijn tussen de cliënt en het dier (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011).

Daarnaast kunnen bepaalde honden(rassen) eerder geneigd zijn tot bijten ten opzichte van andere honden(rassen). Bij de selectie voor de inzet in therapie moet hier rekening mee gehouden worden. Ook speelt het karakter van het dier hier een rol in. Verder moeten alle dieren die ingezet worden in therapie goed getraind en gesocialiseerd zijn. Op deze wijze is het risico op bijtincidenten minimaal (Brodie, Biley & Shewring, 2002). Dit brengt ons bij het volgende onderwerp.

Training en socialisatie

In het voorgaande tekstgedeelte staat beschreven dat een pup bij therapiesessies betrokken kan worden als onderdeel van het socialisatieproces. Daarnaast staat er beschreven dat training en socialisatie, bijtincidenten kunnen beperken. Vanuit verschillende vakrichtingen wordt dit bevestigd.

Belangrijk is dat de hond goed getraind is en gewend is aan de drukte die kinderen soms kunnen geven. Daarnaast moet het dier getest worden op gehoorzaamheid en controle (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). VanFleet (2008) stelt in haar boek 'Play Therapy With Kids & Canines' dat de hond door middel van training gewend moet raken aan onvoorspelbare bewegingen, geluiden en andere interacties welke typerend zijn voor kinderen. Daarnaast geeft zij aan dat de hond door middel van training, aanraking, aaien, massages en vachtverzorging als plezierig moet gaan ervaren. Dit gewend raken, oftewel gesocialiseerd worden, begint zodra de pup geboren is.

De socialisatie loopt tot na het eerste levensjaar. Een pup die namelijk vaardigheden is aangeleerd op een leeftijd van twee maanden, kan met deze vaardigheden op een leeftijd van tien maanden weer moeite hebben. Tijdens de korte puppytrainingssessies staat het op een veilige manier positieve ervaringen opdoen centraal. De jonge hond went zo aan situaties waarin het op oudere leeftijd terecht kan komen. Daarom is het van belang dat de begeleider voor de aanschaf van een specifieke hond goed nadenkt of de activiteiten waarbij de hond ingezet zal worden passend is voor de hond (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Mogelijk kunnen de diensten van een hondengedragdeskundige helpen bij het selecteren van een geschikte pup (I. Bos, persoonlijke communicatie, 28-2-2012).

Het is van groot belang dat de hond plezier beleeft aan de interactie met kinderen, dat de hond verschillende 'trucjes' kent en bij verschillende activiteiten in gezet kan worden (Thompson, 2009)(VanFleet, 2008).

Afhankelijk van de activiteiten waarbij de hond betrokken wordt moet de hond commando's kennen en opvolgen. Deze commando's moeten het dier op een diervriendelijke manier aangeleerd zijn. Het niet kennen van commando's kan bijvoorbeeld ingezet worden bij het leren communiceren. Het dier moet daarnaast ook plezier hebben in de uitvoer ervan en het moet het dier wat plezierigs opleveren (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Dit wordt bevestigd door het onderzoek van Thompson (2009). Zodra een hond gekozen is om ingezet te worden tijdens therapiesessie, begint het proces van training. Basis gehoorzaamheidstraining is volgens Thompson de eerste essentiële stap om honden te integreren in de 'menselijke wereld'. Volgens Thompson bestaat deze training uit positieve bekrachtiging, prijzen van goed gedrag, plezier en de begeleiding van de hond naar succes. Positieve training maakt gebruik van beloningen en het prijzen van goed gedrag en minimale correcties van ongewenst gedrag. Negatieve dwangcorrecties kunnen de hond te veel worden en geeft verwarring. Therapie is niet gebaseerd op straf en aversieve maatregelen en zodoende moet de training van een hond hier ook niet op gebaseerd zijn. Een therapeut kan zich dan ook laten begeleiden in het trainingsproces door een geschoolde instructeur die kennis heeft van de bovengenoemde principes.

VanFleet (2008) geeft een aantal aandachtspunten voor de training van een therapiehond. De training van een therapiehond moet gebaseerd zijn op de speelse aarde van de hond. Ook moet de hond leren om te gaan met verwarring welke kan ontstaan tijdens therapiesessies. Sommige gedragingen kunnen tijdens de ene therapiesessie als ongewenst gezien worden en de andere keer als gewenst. Dit is afhankelijk van de aarde van de therapiesessie. Basis gehoorzaamheidsoefeningen moeten deel uitmaken van de training van een therapiehond. Daarnaast kunnen hondensporten zoals behendigheid een onderdeel zijn van de therapiesessie. Meerdere korte trainingssessies leveren een beter resultaat op dan enkele langdurige trainingssessies.

Om een cliënt meer succeservaring te geven in het trainen tijdens de therapiesessies, kan de therapeut, uit het zicht van de cliënt, ondersteunende handgebaren geven aan de hond (I. Bos, persoonlijke communicatie, 28-2-2012).

Karaktereigenschappen

Zoals voorgaand beschreven staat, kunnen bepaalde eigenschappen van een hond gewenst zijn binnen een therapiesessie. Het volgende tekstgedeelte vormt een opsomming van deze gewenste eigenschappen.

Openheid, mensgerichtheid en flexibiliteit zijn eigenschappen van een geschikte therapiehond. Daarnaast moet een therapiehond rust uitstralen, maar ook activerend zijn waar nodig. Dit houdt in dat de hond rustig zijn taken afwacht. Een andere belangrijke eigenschap van een therapiehond is dat het dier trainbaar is. Een therapiehond moet voornamelijk geduldig, welgemanierd en sociaal zijn (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011).

Dieren die ingezet worden in therapie, in dit geval een hond, moeten consequent zijn opgevoed en gehoorzaam zijn. Hierdoor kunnen negatieve effecten van de inzet van een hond grotendeels voorkomen worden (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011). Dit laatste sluit ook aan bij de conclusie van het eerder aangehaalde onderzoek van Brodie et al. (2002).

Geslacht therapiehond

Zowel een reu als een teef kunnen van nut zijn binnen therapiesessies. Afhankelijk van de specifieke eigenschappen van de hond kan bepaald worden of het dier nuttig is tijdens een therapiesessie (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Daarnaast zijn er verschillen tussen de inzet van een reu of een teef welke niet verbonden zijn aan verschillende karaktereigenschappen. Hierbij kan gedacht worden aan de loopsheid van teven. Er zijn verschillende keuzes die gemaakt kunnen worden met betrekking tot de inzet van loopse teven. De teef kan bijvoorbeeld tijdens de loopsheid niet betrokken worden in therapiesessies of kan een broekje dragen welke het bloedverlies kan opvangen.

Kinderen zullen het uiteraard vreemd vinden dat de hond 'kleding' draagt. Het dragen van kleding is nu eenmaal een menselijke eigenschap. Ook kunnen kinderen denken dat de hond onzindelijk is geworden en dat het 'loopsheidbroekje' een straf is, kinderen zullen het dus zien als een luier (H. de Ruijter, persoonlijke communicatie, 1-3-2012). Door er voor te kiezen om geen loopse teven in te zetten, kan het zijn dat menstruerende meisjes dit op zichzelf gaan betrekken en mogelijk denken dat zij in dergelijke situaties niet gewenst zijn.

Hierbij moet duidelijk uitgelegd worden dat de menselijke menstruatie en de loopsheid van een teef in de grondslag van elkaar verschillen. Een teef verliest namelijk bloed door een verhoogde bloedtoevoer tijdens de meest vruchtbare periode, daar een vrouw menstrueert in de minst vruchtbare periode, waarbij het lichaam het opgebouwde baarmoederslijmvlies afbreekt. Een teef kan uiteraard gesteriliseerd/gecastreerd worden. Dit voorkomt de loopsheid en verschillende baarmoederaandoeningen. Ook kan de inzet van een gecastreerde reu voordelen met zich mee brengen.

Het onderzoek van Thompson (2009) geeft een samenvatting van de bovengenoemde selectiecriteria. Zij geeft aan dat in de meest ideale situatie de hond welke ingezet zal worden in de therapiesessies als pup geselecteerd moet worden. Deze selectie houdt in dat de jonge hond getest moet worden op temperament en op de reactie op training. Daarnaast is het van belang dat een ras gekozen wordt welke geschikt is voor de taken die de hond moet uitvoeren. Uiteraard moet de hond ook passen in het verdere dagelijkse leven van de therapeut. Ook al vormt een hond een geweldig huisdier dan wil het nog niet een feit zijn dat de hond ook een effectieve aanvulling is op een therapiesessie. Thompson geeft een aantal kenmerken van een goede therapiehond; de hond moet goed gesocialiseerd zijn (vooral met kinderen), moet de interactie met mensen leuk vinden, moet over het vermogen beschikken om zichzelf tot rust te brengen, moet harde geluiden, hoge mate van activiteit en snelle bewegingen van kinderen kunnen weerstaan, wil graag contact maken met mensen, moet niet snel gefrustreerd zijn, moet niet agressief zijn en moet goed overweg kunnen met andere honden.

Uit de bovenstaande tekstgedeeltes wordt duidelijk dat een goede training en socialisatie als preventieve maatregel ingezet kan worden met betrekking tot bijtincidenten en andere mogelijke negatieve aspecten van de inzet van honden in therapiesessies. Het volgende onderwerp behandelt enkele preventieve maatregelen betreffende de gezondheidsrisico's welke verbonden kunnen zijn aan de inzet van honden in therapiesessies.

Gezondheidsfactoren

Neemt men de normale hygiëne in acht en is het dier goed gezond, dan vormen infectieziektes welke van dieren op mensen kunnen overgaan (zoönosen) geen risico's (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011). Dit blijkt ook uit het onderzoek van Brodie et al. (2009). Zij concludeerden dat een goede hygiëne en de inzet van veiligheidsmaatregelen in grote mate de risico's welke verbonden zijn aan de inzet van dieren in therapiesessies beperken. Voorbeelden van risico's zijn letsel door bijten of krabben, allergische reacties en de verspreiding van overdraagbare infectieziekten. Onder goede hygiëne wordt het volgende verstaan; handen wassen, tijdig het verblijf van het dier reinigen, regelmatige controle door de dierenarts inclusief vaccinaties en behandeling tegen parasieten. Door het hanteren van deze maatregelen blijkt uit het onderzoek dat infectierisico's zeer klein zijn. Door de inzet van enkel volwassen dieren en geen jonge of drachtige dieren wordt het risico op parasieten tot een minimum beperkt.

Uiteraard zijn er meerdere redenen waarom een drachtige teef niet betrokken moet worden bij therapiesessies. Stress kan namelijk een negatieve invloed uitoefenen op de ontwikkeling van ongeboren pups (Baker, Chebli, Rees, LeMarec, Godbout & Bielajew, 2008). Daarnaast moet een drachtige teef vaker uitgelaten worden.

Mits jonge honden voldoende zijn ingeënt en zowel preventief als curatief behandeld zijn tegen parasieten zoals vlooien, teken en wormen, kunnen zij deelnemen aan therapiesessies. Daarnaast moet er rekening mee gehouden worden dat jonge honden nog scherpe nagels en tanden hebben. Een pup heeft de neiging zijn wereld te verkennen d.m.v. het gebruik van deze scherpe tanden en er moet dan ook snel geleerd worden wanneer het gebruik van zijn bek wel of niet is toegestaan.

Bij het ‘handen wassen’ kan een kanttekening geplaatst worden dat de handen ook gewassen moeten worden na het contact met hondenspeeltjes of andere materialen waarmee de hond in aanraking is geweest. De heer Mekke geeft aan dat bij het werken met kwetsbare bevolkingsgroepen een hond moet voldoen aan door de dierenarts voorgeschreven vaccinaties. Daarnaast moet de hond vrij zijn van vlooien en teken (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Hierbij moet aangegeven worden dat een preventieve ontworming ook onderdeel moet zijn van de gezondheidsverzorging van een therapiehond. (Vaccinatieschema: bijlage VI)

Het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) en het Landelijk Informatie Centrum Gezelschapsdieren (LICG) stellen op hun websites de volgende informatie beschikbaar betreffende zoönosen. Dit tekstgedeelte zal zich beperken tot de zoönosen welke van een hond op een mens overgedragen kunnen worden. Hierbij wordt de uitzondering gemaakt dat zoönosen die door het voeren van rauw vlees of slachtafval aan een hond op een mens overgedragen kunnen worden, niet verder beschreven worden.

Een mens kan op meerdere wijzen besmet worden met een zoönose; door direct en indirect contact met een dier. Hierbij wordt de opmerking geplaatst dat zoönosen welke bij de hond voorkomen ook op andere wijzen een mens kan besmetten. Namelijk door stekende en/of bloedzuigende insecten of teken en zoals eerder vermeld door het voeren van rauw vlees of slachtafval (LICG, publicatiedatum onbekend). Dit tekstgedeelte zal zich verder beperken tot de zoönosen welke tijdens een therapiesessie de grootste risico's vormen.

Hieronder volgt een opsomming van de verschillende zoönose-categorieën met voorbeelden van (veelvoorkomende) zoönosen waarvan de hond drager of verspreider kan zijn (RIVM, 2008).

- Parasieten Eencellige parasieten, vlooien, mijten, teken en wormen
 Trichinellose (Wormen)
 Toxoplasmose
 Schurft
 Leishmaniose
 Larva migrans
 Hydatidose
 Dermatophytose
- Schimmels

- Bacteriën Ziekte van Weil
 Tuberculose
 Salmonellose
 Lymeziekte
 Listeriose
 Leptospirose
 Enteritis t.g.v. C. jejuni (Campylobacter bacterie)
 Colibacillose
 Brucellose
 Botulisme (Clostridium bacteria)
- Virussen Rabiës
 Ecthyma

Parasieten zoals vlooien, teken (andere) en stekende/bloedzuigende insecten handelen ook als tussengastheer (vector) in de verspreiding van zoönosen. Daarentegen zijn wormen zelf pathogeen aangezien deze wormen zich voeden ten koste van de gastheer, maar ook de door het lichaam zwervende wormeneieren en larven kunnen op zeer veel plaatsen schade aanrichten (RIVM, 2008).

Het LICG (publicatiedatum onbekend) geeft de volgende preventieve maatregelen waarbij een selectie gemaakt is van de maatregelen welke van toepassing zijn op therapiesessies:

- Schaf enkel gezonde dieren aan en ga jaarlijks naar de dierenarts voor gezondheidscontrole en eventuele vaccinatie.
- Laat de ontlasting van uw dier regelmatig op parasieten onderzoeken bij de dierenarts.
- Ontworm de hond vier keer per jaar en voorkom vlooien- en tekenbesmetting.
- Voorkom contact met zieke en/of onbekende dieren.
- Ruim de ontlasting van de hond direct op.
- Laat de hond niet in gezicht of aan wonden likken.
- Houd materialen voor de hond strikt gescheiden van eigen serviesgoed.
- Voorkom bijten en krabben; ga naar de huisarts met diepe ernstige bijt- of krabwonden.
- Houd nagels van kinderen kort.

Het RIVM (2008) geeft nog een aantal preventieve maatregelen welke het LICG niet benoemt:

- Controleer op teken na in gebieden geweest te zijn waar deze veel voorkomen, verwijder een eventuele teek zo spoedig mogelijk.
- Voer een huisdier geen slachtafval of rauw vlees en zorg voor schoon drinkwater.
- In geval van ziekte bij een mens: consulteer een arts!
- In geval van ziekte bij een dier: consulteer een dierenarts!

Uiteraard is het ook af te raden om te eten of te drinken in het bijzijn van de hond.

In rauw vlees kunnen ziekteverwekkers zitten. Om risico's te verminderen is het verstandig geen rauw vlees aan uw huisdier te voeren indien in de nabijheid van de hond mensen aanwezig zijn met een verminderde afweer (RIVM 2008).

Ziekteverwekkers kunnen zich dus ook gemakkelijk schuilhouden in de ontlasting welke achterblijft in de vacht. Het mag dan ook duidelijk zijn dat het volgende onderwerp van belang is.

Uiterlijke verzorging

Een hond die ingezet wordt bij therapiesessie dient voldoende verzorgd te zijn. Dit betekent dat er aandacht geschonken moet worden aan de vachtverzorging van de hond. Voorafgaand aan een therapiesessie moet de hond geborsteld worden. De vacht mag geen klitten vertonen of vuil bevatten. Ook dienen de nagels van de hond netjes rond te zijn. Daarnaast kan het verzorgen van de vacht een geschikte therapieactiviteit zijn. Hierbij is het aan te raden deze activiteit alleen te doen met honden die goed in de vacht zitten en voorafgaand aan deze activiteit moet de hond grondig geborsteld worden, zodat de cliënt de hond niet bezeert. Deze voorbereidende werkzaamheden voorkomen onnodige pijn bij het dier (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Daarnaast moet een hond geleerd worden dat het borstelen (en verdere aanraking) prettig is. Ook het "onhandig" borstelen moet geassocieerd worden met iets prettigs. Om de kans te verminderen dat de cliënt de hond zou bezeren, is het een mogelijkheid om de cliënt een zachte borstel te geven (I. Bos, persoonlijke communicatie, 28-2-2012).

De voorgaande tekstgedeeltes zijn gewijd aan de beschrijving van de criteria voor een geschikte therapiehond. De hieronder volgende tekstgedeeltes zullen de informatie bevatten welke zich richt op de beschrijving van de verdere integratie van een hond als therapeutisch middel in het Gardnerspel.

5.3.2 Doel van het spel

"Mijn boodschap is: dan bereik je het doel ook helemaal niet." (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011).

In dit tekstgedeelte wordt allereerst vanuit twee verschillende vakgebieden het doel van therapeutische/pedagogische/psychologische spellen beschreven.

Het doel van een therapeutisch/psychologisch spel is dat het beoogde eindresultaat sneller behaald wordt dan zonder spel. Het eerste wat men zich dan ook af moet vragen voordat een spel ontwikkeld wordt is of het überhaupt toegevoegde waarde heeft of dat het doel misschien beter op een andere manier bereikt kan worden. Een doel van het spel kan zijn: het makkelijker maken van het aangaan van een gesprek met een ander. Om zeker te weten dat het spel de gewenste resultaten geeft is het belangrijk om het vooral veel uit te proberen. (P. Gerrickens, persoonlijke communicatie, 21-12-2011)

"Samen speuren naar spelmogelijkheden"

Maart 2012

Vaak veranderen er in de loop van de tijd nog een hoop dingen. Pas wanneer veranderingen geen toegevoegde waarde meer hebben, is het doel bereikt. Het spel kan ook een middel zijn om sneller een completer resultaat te krijgen waardoor de uiteindelijke resultaten beter zijn en het ook nog eens tijd bespaart (P. Gerrickens, persoonlijke communicatie, 21-12-2011).

Het voornaamste doel van therapeutische/pedagogische spellen is het opbouwen van een relatie tussen de therapeut en de cliënt, daar waar dit niet bewerkstelligd kan worden door spel alleen. Het Gardnerspel wordt daarnaast voornamelijk gebruikt om erachter te komen hoe een kind over bepaalde dingen denkt en hoe een kind bepaalde situaties ervaart. Het is belangrijk om via het Gardnerspel meer inzicht te verkrijgen over de gedachten, gevoelens en gedrag van het kind. Door het gebruik van het Gardnerspel kan op een speelse en indirecte manier dezelfde informatie verkregen worden als bij een normaal gesprek zonder dat het kind zich mogelijk ongemakkelijk of bedreigd voelt en zich zodoende emotioneel afsluit. Het doel van therapeutische / pedagogische spellen in het algemeen is dat het kind de vaardigheden, welke besproken en geoefend zijn tijdens de therapiesessies, inzet in andere situaties buiten de therapiesessies (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011).

Door de aanwezigheid van een hond in een therapieruimte voelt een cliënt een zekere warmte, acceptatie en medeleven. Dit zijn volgens verschillende psychotherapeutische richtingen de criteria voor een sterke relatie tussen cliënt en therapeut, waardoor verandering mogelijk wordt gemaakt. Aangezien concentratie en aandacht als de basis gezien wordt voor hogere cognitieve vaardigheden, zorgt de aanwezigheid van een hond ervoor dat de relatie tussen een cliënt en een therapeut dieper wordt (Prothmann, Bienert & Ettrich, 2006).

Het Gardnerspel is te gebruiken in het begin van de therapie, maar kan ook ingezet worden als de therapie wat neigt te stagneren. Het spel biedt veiligheid en structuur, het is duidelijk wat van het kind verlangd wordt en het kind krijgt ook het gevoel van veiligheid doordat beantwoording van de vragen geen verplichting is en het kind zelf mag kiezen hoe diep het op bepaalde onderwerpen in gaat (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011).

Een spel wat een bijdrage levert aan het tot stand komen van de relatie tussen de therapeut en cliënt is zinvol. De aanwezigheid van een hond levert hier ook een bijdrage in. De inzet van dieren in therapie kent veel aspecten welke niet van elkaar los te koppelen zijn. Een wandeling met een hond bijvoorbeeld geeft naast de positieve effecten van lichaamsbeweging ook het makkelijk maken van contact met andere mensen. Dit werkt ook mee aan het welzijn, het welbevinden of aan de effecten van een wandeling met een hond. De invulling van de interventie is afhankelijk van het doel, de activiteit en de cliënt. Het moet steeds maatwerk zijn (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011).

5.3.3 Doelgroep

“Wat zij nodig hebben nemen ze mee.” A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011).

Mevrouw Enders – Slegers geeft aan dat het steeds maatwerk moet zijn. Het volgende tekstgedeelte gaat hier verder op in door het geven van informatie welke betrekking heeft op de doelgroep van zowel het huidige spel als het nieuw te ontwikkelen spel.

Voordat je weet of een spel geschikt is voor bepaalde doelgroepen zal er eerst een situatie en de daarbij behorende doelgroep beschreven moeten worden. Je kijkt dan vooral naar wat het probleem en wat de hulpvraag is. Daarna kun je kijken wat er in het spel toegevoegd kan worden wat een medeoplossing voor dit probleem zou kunnen zijn. Wanneer het Gardnerspel gebruikt wordt voor het opbouwen van een relatie tussen cliënt en therapeut wordt er dus ook automatisch vanuit gegaan dat de relatieopbouw makkelijker gaat met dit spel dan zonder dit spel.

Volgens de Psycholoog Carl Rogers is er voor het opbouwen van een relatie vertrouwen nodig wat ontstaat door de vier elementen: duidelijkheid, empathie, echtheid en acceptatie. In het spel zouden er dus ook een aantal van deze elementen terug moeten komen wil je daarmee je doel bereiken. De elementen zou je per doelgroep weer kunnen laten variëren. (P. Gerrickens, persoonlijke communicatie, 21-12-2011)

Zo is bij autisme bijvoorbeeld het element ‘ duidelijkheid’ erg belangrijk. Hoe meer je weet over de relatieopbouw met verschillende doelgroepen, hoe beter je de vragen kunt screenen en aanpassen. Voor de therapeut is het dan weer belangrijk om te beoordelen wanneer de relatie ver genoeg opgebouwd is en het doel bereikt is. Wanneer dit het geval is kan er met het spel gestopt worden. Bij het ene kind zal dit na één keer al het geval zijn en bij het andere kind na twee of drie keer (P. Gerrickens, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). In dit kader kan de hond een bijdrage leveren aan de opbouw van de relatie tussen de cliënt en de therapeut (Prothmann et al., 2006).

Het huidige Gardnerspel is geschikt voor een vrij brede doelgroep. Het is vooral bedoeld voor kinderen ouder dan acht jaar en kan ingezet worden bij kinderen die erg angstig en onzeker zijn, maar ook voor kinderen die juist weer erg snel boos zijn. Het Gardnerspel is ook geschikt bij de inzet van de therapie van autistische kinderen of bij kinderen van gescheiden ouders. Zodoende kan er ook op een speelse en wat meer indirecte manier over dit soort onderwerpen gesproken worden met het kind. Voor de therapie van kinderen van gescheiden ouders is er een speciaal setje kaarten verkrijgbaar. Daarnaast zijn er nog twee uitvoeringen van het Gardnerspel, namelijk één uitvoering voor kinderen in de leeftijdscategorie van acht tot twaalf jaar en één uitvoering voor adolescenten (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011).

Kinderen met PDD-NOS, autisme, stemmingsproblemen, angststoornissen, ADHD, ADD en depressieve kinderen kunnen een goede doelgroep vormen voor therapie welke de inzet van dieren kent. Een voorwaarde voor succes is echter wel dat er een goede 'fit' moet zijn tussen de cliënt en de hond. De inzet van een hond bij een therapiesessie zou voor ieder kind iets kunnen betekenen, maar voor ieder kind wordt dit op een andere manier bereikt. Er kan van te voren een doelstelling worden vastgesteld, maar hoe deze doelstelling bereikt wordt zal voor ieder kind anders verlopen.

Er is verder geen directe scheidslijn te trekken om aan te geven bij welke specifieke doelgroep de inzet van dieren in therapie de beste uitkomsten geeft. Het is namelijk nooit alleen de aanwezigheid van het dier of de activiteiten van het dier, maar het is ook de context die meespeelt. De context moet juist zijn voordat besloten wordt om daadwerkelijk dieren in te zetten. Mocht één van de betrokken personen, bijvoorbeeld verzorgend personeel van een zorginstelling, angst kennen voor honden dan moet de context veranderd worden, anders heeft de interventie geen effect (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011).

Onderzoek wijst uit dat zowel sociale training met hond, sociale training zonder hond en enkel activiteiten met een hond, een positief effect heeft op het sociale gedrag van basisschoolgaande kinderen. Daarnaast vertoonden de kinderen een verhoogd empathisch vermogen, welke echter geen stabiel verloop kende gedurende het onderzoek. Een opvallende uitkomst van ditzelfde onderzoek is dat de kinderen welke deelnamen aan sociale training waarbij een hond werd ingezet minder agressief gedrag vertonen ten opzicht van de twee andere experimentele groepen (Tissen, Hergovich & Spiel, 2007). Het onderzoeken welk effect een hond kan hebben op kinderen met een pervasieve ontwikkelingsstoornis (PDD) stond centraal in het onderzoek van Martin en Farnum (2002). Zij concludeerden dan in de aanwezigheid van een therapiehond deze kinderen speelser waren, meer gefocust en bewuster waren van hun sociale omgeving. Deze conclusie geeft duidelijk weer dat de interactie met honden mogelijke specifieke voordelen heeft voor kinderen met een pervasieve ontwikkelingsstoornis. Martin en Farnum suggereren dat AAT mogelijk een geschikte vorm is van therapie voor deze doelgroep.

AAT heeft daarnaast zijn effectiviteit laten zien in de behandeling van ontwikkelingsproblemen, sociale problemen, emotionele problemen en gedragsproblemen. Interventies met dieren worden ingezet in de behandeling van kinderen met selectief mutisme, leerstoornissen en aandachtsproblemen (ADD), oppositioneel gedrag, depressiviteit, verlegenheid en sociale isolatie, agressie-regulatieproblemen, posttraumatisch stress syndroom, angstigheid en hechtingsproblematiek. Ook wordt AAT ingezet in de behandeling van kinderen die het slachtoffer zijn geworden van mishandeling of huiselijk geweld of bij de rouwverwerking (VanFleet & Faa-Thompson, 2010). Ook het onderzoek van Prothmann et al. (2006) concludeert dat de inzet van honden in therapiesessies van groot belang kan zijn voor een brede doelgroep. In hun onderzoek werden kinderen, niet jonger dan elf jaar en adolescenten met psychiatrische stoornissen zoals eetstoornissen, emotionele stoornissen, depressieve stoornissen, persoonlijkheidsstoornissen, gedragsproblemen en psychoses, betrokken. Ook het onderzoek van Hergovich et al (2002) geeft aan dat de aanwezigheid van een hond positieve effecten heeft op brugklassers.

In de volgende tekstgedeeltes zal beschreven worden welke uiterlijke aspecten van een therapeutisch/pedagogisch spel belangrijk zijn. Daarnaast wordt de link gelegd tussen het huidige spel en het nieuw te ontwikkelen spel.

5.3.4 Uiterlijk van het spel

Of een spel het daadwerkelijk makkelijker maakt om een gesprek aan te gaan met een kind dat mogelijk in het sociale verkeer geremd wordt, is afhankelijk van de vormgeving en de inhoud van het spel. Doordat het kind zijn aandacht gevestigd heeft op het spel kan het mogelijk makkelijker voor het kind zijn om te ontspannen (P. Gerrickens, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). Het accent ligt niet op het spel, maar wat er mee gedaan wordt. Voor de genoemde doelgroep is een rustige uitstraling van het spel echter wel belangrijk. Een mogelijkheid kan zijn om de kleursetting te veranderen. Daarbij kunnen vrolijke kleuren welke kinderen aanspreken, gebruikt worden (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011). Mevrouw Bos geeft echter aan dat pasteltinten de voorkeur hebben boven primaire kleuren (I. Bos, persoonlijke communicatie, 28-2-2012).

Het spel zelf oogt zoals het nu is erg rustig en wat saai. Het positieve hiervan is dat het voor niet teveel afleiding zorgt. Desondanks lijkt de uitstraling van het spel niet een belemmering te zijn voor de kinderen. Het kind ziet echt het spel en niet zozeer de vormgeving ervan (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). Kleur en vormgeving zorgen niet snel voor afleiding; juist wanneer de vormgeving goed is, en de kleuren aanspreken, trekt het de aandacht van cliënten en zorgt het ervoor dat cliënten hun aandacht er op gericht houden (H. Mol, persoonlijke communicatie, 17-2-2012).

Ook zouden de vragen op de kaartjes wat meer toegespitst kunnen worden op dieren. Kinderen kunnen dieren allerlei gevoelswaardes toedichten. Ze spelen bijna letterlijk hun eigen situatie na, maar dan bijvoorbeeld met honden. Op deze manier kun je precies zien wat er in het kind omgaat zonder dat dit benoemd wordt (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011).

Mevrouw Mol stelt daarentegen dat wanneer cliënten uitgenodigd worden vragen vanuit het perspectief van een hond te beantwoorden, onduidelijk wordt in hoeverre zij antwoorden geven vanuit hun vermogen zich in te leven in een hond, vanuit hun kennis en ervaring met een specifieke hond of iets vertellen dat betrekking heeft op hun eigen leven en persoon. Hiermee zal dit spel juist zijn unieke eigenschap verliezen: een beeld geven van de belevingswereld van het specifieke kind dat het speelt (H. Mol, persoonlijke communicatie, 11-3-2012).

Verder zouden de vierkantjes verwisselt kunnen worden voor hondenstapjes, de pionnen kunnen verwisselt worden voor hondjes en de vorm van de fiches kan veranderd worden in de vorm van kluifjes of botjes om op deze manier de hond er ook indirect bij te betrekken. Wel is het belangrijk er voor te zorgen dat het spel voor zowel een achtjarige als een dertienjarige en voor zowel een jongen als een meisje aantrekkelijk en leuk is (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011).

Wat betreft de materialen die gebruikt worden voor het spel zijn er meerdere opties. Het is een mogelijkheid om de kaartjes en het bord te lamineren. Een nadeel hiervan is dat dit materiaal wat minder prettig vastpakt. Een tweede en meer duurzame optie is dan ook om alles van karton te maken zoals vele andere spellen die je in de winkels kunt kopen (P. Gerrickens, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). Mevrouw Mol voegt daaraan toe dat hout ook een duurzaam en geschikt materiaal is voor spellen (H. Mol, persoonlijke communicatie, 11-3-2012).

Het is ook belangrijk om op de verpakking te vermelden voor welke leeftijden het spel geschikt is, dit in verband met het gevaar voor inslikken van losse deeltjes. De fiches zouden eventueel ook van karton gemaakt kunnen worden, maar voor de oudere kinderen is het wel duidelijk dat ze de fiches niet in hun mond moeten stoppen. Een waarschuwing op de verpakking welke aan geeft dat het spel kleine, losse onderdelen bevat is voldoende.

Wanneer de kaartjes alleen voorzien worden van tekst is het wel belangrijk dat de kinderen dit ook kunnen lezen. Onder de acht/negen jaar kan dit nog wel problemen geven. Bij deze kinderen zal de vraag op het kaartje voorgelezen moeten worden.

Er kan gebruik gemaakt worden van plaatjes, maar het nadeel hiervan is dat ze vaak heel breed interpreteerbaar zijn waardoor misvattingen kunnen ontstaan. Wat betreft de kleur en vormgebruik is het verstandig om het relatief simpel te houden om al te veel afleiding te voorkomen (P. Gerrickens, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). Uiteraard moet er ook rekening gehouden worden dat de hond geen spelonderdelen in zijn bek kan nemen. Dit in verband met verstikkingsgevaar en eventuele gezondheidsproblemen die hier uit voort kunnen komen.

5.3.5 Spelstructuur

Mits aan de eerder genoemde voorwaarde wordt voldaan, kan met het spel zeker iets bereikt worden. Het spel zal er voor ieder kind weer anders uit moeten zien (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011).

In een normaal kennismakingsgesprek zit je tegen over elkaar, stel je vaak gerichte vragen en kan een kind het gevoel krijgen ondervraagd te worden. Binnen speltherapie verloopt dit anders dan binnen een orthopedagogisch gesprek. Bij speltherapie wordt het kind gevolgd vanuit een cliënt gecentreerde basishouding. Tijdens het spel mag een kind weigeren om iets over een gespreksonderwerp te zeggen. Dit wordt dan ook gerespecteerd door de therapeut tijdens het spel. Belangrijk is wel om in het spel niet alleen directe, maar ook niet alleen indirecte vragen te stellen. Naarmate de therapeut het kind langer kent kunnen er meer directe vragen gesteld worden (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011).

Daarnaast verdient het de voorkeur om de hond in alle facetten van het spel te betrekken, zowel bij de 'praat/voelkaartjes' als bij de 'doekaartjes'. De therapeut moet er voor zorgen dat zowel het kind als de hond de activiteiten leuk blijven vinden. Het bevordert het positieve gevoel van eigenwaarde als het kind opdrachten succesvol uit kan voeren (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011). Het betrekken van de hond bij het uitvoeren van motorische vaardigheden heeft ook een positieve invloed op kinderen met leertekorten, gedragstekorten of onderontwikkelde sociale vaardigheden. Zo blijkt uit het onderzoek van Gee, Harrison en Johnson (2007). Daarnaast wordt het ondersteund door de eerder in dit hoofdstuk aangehaalde bevindingen van Poest et al. (1990) en Olds et al. (1994).

Vragen die op de kaartjes terug kunnen komen zouden bijvoorbeeld kunnen zijn: hoe maak je contact, hoe maak je kennis, als iemand niet mee mag spelen hoe reageer je dan, als andere kinderen je uitschelden hoe reageer je dan? Wanneer dit besproken wordt zou er ook naar de houding van het kind gekeken kunnen worden en kan de therapeut uitleggen hoe het kind op andere kinderen over komt met bepaalde houdingen. De doe-kaartjes kunnen ook opdrachten bevatten waarbij het kind een bepaalde houding moet uitbeelden. De ervaring van de geïnterviewde speltherapeut is dat kinderen het soms toch nog lastig vinden om een bepaalde houding uit te beelden. Zaken als dit kunnen besproken worden en wat er dan vaak gezien wordt is dat kinderen deze gesprekken mee naar huis nemen en hier in de praktijk wat mee doen. Zodoende kan thuis verder geoefend worden. Het oefenen van vaardigheden heeft het leren herkennen en zelfstandig toepassen van deze vaardigheden in de dagelijkse praktijk als doel (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011).

Dat generalisatie naar andere situaties mogelijk is bleek ook uit het onderzoek van Walters – Esteves en Stokes. Dit onderzoek ondersteunt het idee dat kinderen, met ontwikkelingsstoornissen, profijt kunnen hebben van de inzet van een geschoolde therapiehond in onderwijs en therapeutische aanvullingen. Hoewel de steekproef beperkt was, vertoonden alle deelnemers een toename in zowel positief verbaal als non-verbaal gedrag richting de leraar en richting de hond. De kinderen vertoonden na afloop van het experiment een positieve generalisatie, wat zich uitte in een verbetering van de sociale gedrag. Walters – Esteves en Stokes geven ook duidelijk aan dat variatie in de manieren waarop men een kind met een ontwikkelingsstoornis wil onderwijzen erg belangrijk is. Honden kunnen een bijdrage leveren in het aanleren van dagelijkse levensvaardigheden of bij de ondersteuning van verschillende delen van het leerplan. De hond kan ook als 'groepslid' deelnemen aan groepsactiviteiten. (Walters - Esteves & Stokes, 2008)

Wanneer kinderen onzeker zijn en bijvoorbeeld vaak gepest worden kan het moeilijk zijn om vragen die over dit onderwerp gaan meteen eerlijk te beantwoorden. Het kind heeft dan ook de vrijheid om niet op alle vragen een antwoord te geven. De cliënt kan zodoende zonder gezichtsverlies een vraag of opdracht ontwijken. Dat zegt dan ook voldoende en hierbij kan de therapeut andere interventies inzetten om het kind te helpen. Doorvragen in desbetreffende situaties is dan niet de meest geschikte manier. Het is belangrijk dat de therapeut het kind blijft volgen en de antwoorden van het kind blijft respecteren. (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011)

Soms kan het helpen wanneer de therapeut de vraag ook een beetje naar zichzelf toe trekt. Wanneer de therapeut dan een antwoord zou geven als: “ik heb daar zelf wel een beetje moeite mee”, is de kans groter dat het kind zich ook eerder open durft te stellen.

Het gevaar hierbij is dat het kind sociaal wenselijke antwoorden gaat geven, wat uiteraard niet de bedoeling is. Het antwoord moet uit het kind zelf komen (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). Volgens mevrouw de Ruijter wordt het geven van sociaal wenselijk antwoorden ondervangen door “gekke” vragen zoals: ‘Schreeuw eens zo hard als je kan’. De cliënt wordt zodoende gespeelser in het antwoorden op andere vragen (H. de Ruijter, persoonlijke communicatie, 17-2-2012).

Of het wel of niet nodig is om een begeleider in het spel te hebben is afhankelijk van de situatie. Wanneer het spel met een enkel kind gespeeld wordt en het spel bevat het element van winnen en verliezen, dan is het uiteraard wel belangrijk dat er ook een tegenstander in het spel is. Wanneer de begeleider meespeelt in het spel is het belangrijk dat de kaartjes ook geschikt zijn voor beantwoording vanuit de therapeut of het moet de mogelijkheid geven om het via een omweg toch weer terug te spelen naar het kind. Het spel staat ofwel valt bij goede vragen.

De vraag is ook waar het bij de therapeut om draait, het kind zal meer kijken naar manieren om zoveel mogelijk fiches te krijgen en het spel te winnen (P. Gerrickens, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). Het niet willen geven van een antwoord op vragen geeft echter ook inzicht over de cliënt. Het beloningssysteem door middel van fiches slaat ook aan bij de beleavingswereld van een kind (H. de Ruijter, persoonlijke communicatie, 17-2-2012). Daarnaast is ook de opstelling van de therapeut cruciaal. Het is voor sommige therapeuten de vraag in hoeverre zij een gelijkwaardige relatie met hun cliënten willen opbouwen en ook zelf informatie bloot willen geven (H. Mol, persoonlijke communicatie, 11-3-2012).

Een nadeel voor de therapeut kan zijn dat hij of zij afhankelijk is van het kaartje die het kind trekt in het spel. Hier kan wel wat sturing in gegeven worden door van te voren de kaarten te selecteren en door in de antwoorden sturend te zijn, maar volledige controle hierover heeft de therapeut nooit. De vragen waarbij de kinderen iets moeten doen kan soms een bepaalde mate van onzekerheid opwekken, maar vaak vinden de kinderen het uiteindelijk toch leuk om te doen. Het is belangrijk dat de therapeut zelf ook deelneemt aan het spel wanneer het spel één op één gespeeld wordt. Wanneer het in een groep gespeeld wordt kan de therapeut de rol van spelleider/ster op zich nemen (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). Mevrouw de Ruijter geeft aan dat zij het Gardnerspel meestal in de derde therapiesessie inzet, om het vertrouwen op te bouwen en meer te weten te komen over de verschillende aspecten van de leefsituatie van een cliënt, de relatie met de ouders, de omgang met leeftijdsgenoten en de schoolsituatie. Daarnaast selecteert zij ook vragen welke meer neutraal/informatief van aard zijn (H. de Ruijter, persoonlijke communicatie, 17-2-2012).

Veel spellen kennen één enkele uitvoering. Voornamelijk bordspellen kennen niet de mogelijkheid om het spel dusdanig aan te passen dat het verloop van het spel veranderd. Het verdient dan de voorkeur om het spel dusdanig te ontwikkelen dat er verschillende mogelijkheden zijn om het spel een ander verloop te geven. Hierbij kan gedacht worden aan verwisselbare inzetstukken op het spelbord zodat er meer 'voelvragen' aan de orde komen of juist meer 'doe-vragen' (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011).

5.3.6 Aandachtspunten dierenwelzijn

Als een dier zich prettig voelt tijdens de therapiesessie, dan profiteert zowel de therapeut als de cliënt daarvan. Als het dier zich niet prettig voelt tijdens de therapiesessie, om wat voor reden dan ook, dan heeft dat een negatieve invloed op de effecten van de therapie. Hierbij kan gedacht worden aan het enkel letten op de belangen van de cliënt en niet op de belangen van het dier. Het doel van de therapie wordt op een dusdanige manier niet bereikt. Het hangt allemaal met elkaar samen. Een dier kan stress ervaren tijdens zijn werk, maar dit is niet in alle gevallen een feit. Een kind kan nooit alleen gelaten worden met een dier. De doelgroep betreft allemaal kinderen waar iets mee is. De mogelijkheid is er dat een kind mishandeld is, of uit angst of om wat voor reden dan ook, het dier in zijn welzijn aantast. Voorafgaand aan de inzet van een dier moet duidelijk zijn hoe het kind zich opstelt tegenover dieren (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011). Uit onderzoek is gebleken dat het spel tussen honden een andere motivatie kent dan het spel tussen een mens en een hond. De consequenties van 'hond-hond' spel zijn dan ook niet te generaliseren naar 'mens-hond' spel (Rooney, Bradshaw & Robinson, 2000). Desalniettemin moet uit veiligheidsoogpunt een kind nooit alleen gelaten worden met een hond, ook al betreft de interactie een vriendschappelijk spel (VanFleet, 2008). Misverstanden ontstaan al snel, waarbij het dier vaak aan het kortste eind trekt.

Dierenwelzijn is belangrijk, zeker tijdens het aanleren van vaardigheden aan een hond. Hierbij moet wel rekening gehouden worden dat het aanleren nooit ten koste mag gaan van het welzijn van het dier. Kennis van de lichaamstaal en gedrag van honden is dan ook een vereiste als men zich bezig wil houden met honden op wat voor wijze dan ook. Een begeleider van een hond moet aan de lichaamstaal van de hond kunnen aflezen of de activiteit waarbij de hond betrokken is niet te veel spanning oplevert en zodoende ten koste gaat van het welzijn van de hond. Menselijke belangen mogen de belangen van het dier dan ook nooit overtreffen. Dit wil zeggen dat als de hond door zijn lichaamstaal en gedrag duidelijk maakt dat de stress zich in het dier opbouwt, zonder dat het dier hier een geschikte en acceptabele uitlaatklep in vindt, de begeleider de therapiesessie stop zet of de situatie minder stressvol maakt (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Het is van belang dat de hond de therapiesessie kan verlaten als stresssignalen duidelijk aanwezig zijn. Dit kan ook een les zijn voor het kind (Thompson, 2009).

Waar nodig is moeten de honden in bescherming genomen worden en moet dankbaarheid getoond worden voor de werkzaamheden die ze verrichten. Het mag blijken dat de opbouw van stress in het dier nadelige gevolgen heeft voor het dierenwelzijn. De begeleider van een hond moet dan ook weten welke activiteiten en situaties de hond als plezierig ervaart en moet ook op de hoogte zijn van de activiteiten welke voor de hond nodig zijn om stress af te bouwen (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Hierbij kan gedacht worden aan het verlaten van de ruimte, een korte wandeling maken, oefeningen doen die de hond goed kan en leuk vindt, spelen met de eigenaar, 'balletje gooien' (I. Bos, persoonlijke communicatie, 28-2-2012).

De gemoedstoestand van de begeleider van de hond oefent een grote invloed uit op het dier. Daarom moet de begeleider de therapiesessies altijd vanuit rust beginnen. Zodoende wordt mogelijke onrust niet overgedragen op het dier. Het starten vanuit onrust, door bijvoorbeeld een drukke en volle agenda, kan als oorzaak gezien worden voor het niet tot zijn volle recht komen van een therapiesessie (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011).

De begeleider van de hond kan een therapiesessie zowel in positieve als negatieve zin beïnvloeden. Tissen, Hergovich en Spiel (2007) geven in hun onderzoek aan dat de aanwezigheid van het dier de moeilijkheid met zich meebrengt dat het effect van het dier niet kan worden onderscheiden van die van de begeleider van het dier.

Daarnaast is het van groot belang dat de begeleider van de hond op de hoogte is van ras specifieke eigenschappen van de hond. Daarbij hoort ook dat stresssignalen niet altijd even duidelijk zichtbaar zijn bij alle rassen. Als het dier stresssignalen blijft vertonen en dus zichtbaar niet in staat is zijn stress af te bouwen dan moet de therapiesessie stopgezet worden (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011).

Om niet voorbij te gaan aan het welzijn van de hond kan deze beter niet meer dan eenmaal á twee maal per week ingezet worden tijdens de therapiesessies. Dit is afhankelijk van de taken die de hond toebedeeld krijgt en de activiteiten waarbij de hond betrokken wordt. Hiernaast moet de begeleider activiteiten zoeken waarbij de hond ontspanning kan vinden. Hierbij staat de voorkeur van de hond voorop, de voorkeur van de begeleider overtreft de voorkeur van de hond niet.

Afhankelijk van de intensiteit van de activiteiten kan een therapiesessie een uur tot anderhalf uur duren. Het is daarbij van belang om tijdens de therapiesessie rustmomenten in te plannen. Dit komt niet alleen de concentratie van de hond ten goede, maar ook die van de cliënt en die van de therapeut/begeleider. Wordt de hond betrokken bij een intensieve activiteit dan gaat de voorkeur uit naar korte activiteiten welke afgewisseld worden met rustmomenten. Bijvoorbeeld vijf tot tien minuten intensieve betrokkenheid gevolgd door vijf tot tien minuten rust. Uiteraard geldt ook hier dat de begeleider de grenzen bewaakt van het dier (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Bij deze rustmomenten kan gedacht worden aan de al eerder genoemde maatregelen om stress af te bouwen.

Factoren die de inzet van het dier kunnen beperken zijn zeer afhankelijk van het dier zelf, de omgeving, de activiteiten en de cliënt. Wordt de hond geen taken toegedeeld en vrij is in zijn bewegen, dan kan een het dier maximaal twee tot drie uur ingezet worden. Dit alles is geen vaste stelregel en is zeer situatieafhankelijk. Daarnaast moet de hond beloont worden voor zijn betrokkenheid tijdens therapiesessies (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Als de hond zijn/haar beloning niet aanneemt, kan het een teken zijn dat de hond erg gespannen is. Het is de taak van de begeleider om er voor te zorgen dat de hond zich kan ontspannen (I. Bos, persoonlijke communicatie, 28-2-2012). VanFleet (2008) geeft daarbij aan dat de interesse, energieniveau en uithoudingsvermogen het 'werkschema' van een therapiehond bepalen. Daarnaast geeft ook zij aan dat de duur en mate van de inzet van de therapiehond onder andere afhankelijk is van de cliënt en de activiteit waarbij de hond betrokken wordt.

Niet elke therapiesessie levert de hond stress op en ook zeker niet dezelfde mate van stress of dezelfde uitingsvormen (zie de opsomming op de volgende pagina). Bepaalde combinaties tussen cliënt en activiteit kunnen als meer stresserend ervaren worden. Niet elke hond zal dan ook geschikt zijn om deel te nemen aan bepaalde activiteiten. Per definitie is dan ook niet te zeggen of een bepaalde hond en evenmin een bepaalde cliënt ongeschikt is voor de deelname aan een therapiesessie. De inzet van honden berust op het vinden van een veilige balans tussen draagkracht en draaglast. Een hond bloeit op als hem taken worden toebedeeld die het dier prettig vindt om uit te voeren of die iets opleveren wat de hond als prettig ervaart.

Het welzijn van een hond kan op verschillende manieren aangetast worden. Fysiek kan de cliënt iets doen wat nadelig is voor het welzijn van de hond. Daarnaast kan het te vaak of te lang inzetten van de hond een grote aantasting van het welzijn vormen. Om misverstanden te voorkomen kan de begeleider van de hond de activiteit eerst voordoen, zodat de cliënt zijn voorbeeld kan volgen. (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011)

Tijdens een therapiesessie krijgt een hond heel wat te verduren. Een onderdeel hiervan is dat de hond telkens geconfronteerd wordt met een wisselende groep mensen. Deze mensen zijn allen uniek en geven dan ook zeer wisselende signalen aan de hond. Er zijn verschillende factoren waar de hond mee te maken krijgt bij zijn betrekking in een therapiesessie. De meerderheid van de honden kan zich niet op een succesvolle manier aanpassen aan verschillende situaties (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Tussen de wisselingen van cliënten kan een pauze ingelast worden voor de hond. Tijdens deze pauze zou de begeleider samen met de hond activiteiten kunnen doen waarbij de hond zich kan ontspannen (I. Bos, persoonlijke communicatie, 28-2-2012).

De volgende opsomming geeft voorbeelden van stresssignalen. Turid Rugaas (2006) geeft hierbij aan dat deze signalen ook kunnen dienen om een soortgenoot, maar ook andere (dier)soorten zoals de mens, te kalmeren. Een hond welke op luide en geïrriteerde toon 'HIER' te horen krijgt, zal zeer langzaam al dan niet ontwijkend zijn 'baas' tegemoet komen in een poging de baas te kalmeren.

- Kop afwenden/wegkijken van stresserende factor.
- Ogen (deels) sluiten.
- Ontwijken van stresserende factor.
- Neuslikken (zeer korte bewegingen met de tong, blijven vaak onopgemerkt).
- 'Freezing': ophouden met bewegen, alsof de hond 'bevriest'.
- Langzame bewegingen.
- Gapen.
- Snuffelen aan de grond terwijl hier geen aantoonbare reden voor is.
- Met een bocht om de stresserende factor heen lopen.
- Lage lichaamshouding.
- Het opheffen van één van de voorpoten.

Turid Rugaas geeft ook aan dat de uitvoer van een spelboog een klassieke methode is van een hond om een gespannen individu, het zij hond of mens, gerust te stellen.

Bij de inzet van meerdere honden tijdens een therapiesessie is het van belang dat elk dier zijn eigen begeleider heeft. Eén persoon kan zich moeilijk concentreren op alle honden en tegelijkertijd ook op de cliënt(en). Hierdoor kunnen signalen over het hoofd gezien worden waardoor er ongewenste situaties kunnen ontstaan. Het is dan ook belangrijk dat de taken van het toezicht houden op de cliënt en het toezicht houden op het dier van elkaar gescheiden worden. De voorkeur gaat er naar uit deze verschillende taken door twee personen uit te laten voeren. Mocht een persoon toch beide taken tegelijkertijd op zich nemen dan is het van groot belang dat deze persoon op de hoogte is van de grens van zijn dier. Daarnaast moet deze persoon ook kennis hebben van de zorg voor de begeleiding van mensen. Zodoende kan het welzijn van beide partijen, mens en dier, gewaarborgd worden (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Mevrouw Bos acht het echter onmogelijk voor een mens om beide taken tegelijkertijd goed uit te voeren (I. Bos, persoonlijke communicatie, 28-2-2012).

5.3.7 Aandachtspunten cliëntbegeleiding

“Dat is eigenlijk het cruciale element, als je dat goed kunt dan ben je al een heel eind.” (P. Gerrickens, persoonlijke communicatie, 21-12-2011).

Naast aandacht te besteden aan het dierenwelzijn moet er in dezelfde mate aandacht besteed worden aan de cliënt in kwestie. Een cliënt kan een angst hebben ontwikkeld voor dieren in het algemeen of zelfs specifiek voor honden. Dit is een voorbeeld van de aandachtspunten welke aan bod komen in de volgende tekstgedeeltes.

Angst & Allergieën

Wanneer een kind angstig is voor honden, kan het inzetten van een hond problemen geven. Uiteraard is het ook van belang dat duidelijke informatie beschikbaar is over eventuele allergieën (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). Afhankelijk van de mate van een allergie, de activiteit en de plaats waar de therapie gehouden wordt, kan bepaald worden of een persoon met een allergie deel kan nemen aan een therapiesessie die de inzet van dieren kent. Uiteraard kan er ook gekozen worden om honden in te zetten waarvan de vacht weinig tot geen allergische reacties veroorzaakt, zoals kruisingen met Poedels (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011).

Uit het onderzoek van Brodie et al. (2002) blijkt dat ongeveer 6% van de wereldbevolking een allergie heeft ontwikkeld met dieren als aanleiding. Zij geven ook aan dat de keuze voor een bepaald dier aangepast kan worden aan deze omstandigheden of door een pluche of robotdier in te zetten, zoals het robot hondje AIBO⁷. Het robothondje AIBO blijkt een effectieve rehabilitatie methode in de behandeling van ernstig dementerende patiënten (Tamaru, Yonemitsu, Itoh, Oikawa, Kawakami, Higashi, et al, 2003). Dit wordt aangevuld door de bevindingen van Banks, Willoughby en Banks (2008). Zij concludeerden dat het robothondje AIBO eenzaamheid bij ouderen kan verhelpen. Het onderzoek van Stanton, Kahn, Severon, Ruckert en Gill (publicatiedatum onbekend) toont aan de AIBO meer effect heeft op kinderen met autisme dan een andere type robothond. Ook redeneren kinderen hetzelfde over AIBO als over een knuffelhond, maar de verdere interactie tussen de twee imitatiehonden verschilt.

Enkele voorzorgsmaatregelen welke getroffen kunnen worden om allergische reacties te verminderen/ voorkomen zijn: de therapieruimte goed ventileren en de therapieruimte voorafgaand aan de therapiesessie schoonmaken met een vochtige doek/zeem/dweil. Indien het een dermatologische aandoening betreft kan er voor gekozen worden om de cliënt latex handschoenen te laten dragen (I. Bos, persoonlijke communicatie, 28-2-2012). Ook hierbij moet opgelet worden dat de cliënt geen overgevoeligheidsverschijnselen toont door de latex handschoenen en de hond de aanraking met latex handschoenen prettig vindt of prettig leert vinden.

⁷ AIBO staat voor Artificial Intelligence roBOT

Wat maakt dat een robot(dier) zulke effecten kan hebben op een kind? Het onderzoek van Jipson en Gelman (2007) toont aan dat kinderen al op vrij jonge leeftijd het levende van het niet-levende kunnen onderscheiden. Toch wordt uit ander onderzoek geconcludeerd dat kinderen een robothond meer zien als een hond dan als een robot (Bartlett, Estivill-Castro & Seymon, 2004). Een robothond zou volgens kinderen (zeven- tot vijftienjarigen) een geestelijke toestand kennen en het zou een sociaal wezen zijn welke waarden en normen kent (Melson, Kahn, Beck & Friedman, 2009). De mens-dierrelatie en de mens-robotrelatie kent overeenkomsten, toch kent de inzet van een dier meer mogelijkheden (Kerepesi, Kubiny, Jonsson, Magnusson & Miklósi, 2006) (Limond et al., 1997).

Activiteiten of interventies waarbij dieren ingezet worden zullen niet door iedereen als even prettig ervaren worden. Angst voor dieren speelt hier een grote rol in, daar vind de eerste schifting plaats. Wil iets succesvol zijn dan moeten mensen het wel leuk vinden, niet bang zijn voor dieren en het prettig vinden om met dieren om te gaan (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011). Daar voegt mevrouw Bos aan toe dat de cliënt ook dieren in dezelfde ruimte moet accepteren als waar de cliënt zich bevindt (I. Bos, persoonlijke communicatie, 28-2-2012). Een kind dat duidelijk aangeeft angst te hebben voor dieren of om welke reden dan ook niet met dieren wil werken, moet niet betrokken worden in therapie die gebruik maakt van de inzet van dieren (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011).

De mening van mevrouw Enders – Slegers veronderstelt dat een kind plezier moet hebben in de therapiesessies. Zoals eerder aangegeven moet de context waarin de therapiesessie plaatsvindt veranderd worden. Met andere woorden de angst zal wegenomen moeten worden wil de therapie succesvol zijn. Dit sluit aan bij het onderzoek van VanFleet en Faa – Thompson (2010). Zij veronderstellen dat de angst voor honden door de therapeut moet worden weggenomen voordat kinderen die een angst kennen voor honden, betrokken worden in de combinatie van speltherapie en AAT. Daarnaast is het belangrijk dat allen die zich willen bezighouden met deze therapievorm zich laten scholen in de principes en methoden. Dit houdt ook in dat de therapeut kennis moet op doen van de basiscompetenties betreffende diertraining en communicatiesignalen. (VanFleet & Faa-Thompson, 2010). Angst voor honden hoeft dan ook geen reden te zijn om een cliënt niet deel te laten nemen aan een therapiesetting welke de inzet van honden kent (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Mevrouw Mol vraagt zich af of een therapiesituatie met een therapeut die affiniteit heeft met honden of iemand betreft in de therapie die 'met honden kan lezen en schrijven' juist niet de ultieme situatie vormt om kinderen te ondersteund bij het vertrouwd raken met een hond (H. Mol, persoonlijke communicatie, 11-3-2012).

Houding cliënt

Zelfs zeer jonge kinderen tonen interesse in de dieren waarmee zij in aanraking komen (VanFleet & Faa-Thompson, 2010). Volgens Gail Melson (2001) is de aantrekkingskracht welke dieren op kinderen kunnen hebben een gevolg van een evolutionair proces.

De ‘biophilia hypothesis’ veronderstelt namelijk dat wij mensen, door onze evolutionaire vererving als jagers-verzamelaars, voorbeschikt zijn om aandacht te besteden aan en aangetrokken te worden tot de activiteiten van andere dieren en levende dingen. Deze genetische voorbeschikking is volgens Melson in zijn puurste en onvervalste vorm aanwezig in kinderen, omdat zij nog niet doordrongen zijn van de mensgerichte waarden van de ‘volwassen wereld’. Melson geeft in haar boek ‘Why the Wild Things Are: Animals in the Lives of Children’ duidelijk aan dat deze hypothese niet betekent dat kinderen een aangeboren voorliefde hebben voor dieren. De houding die kinderen ontwikkelen ten opzichte van dieren is zeer afhankelijk van ervaringen, familiere en culturele invloeden en het proces van ethische vorming. Duidelijk mag zijn dat positieve ervaringen en een positieve houding van familie- en cultuurgeliefden bijdraagt tot een positieve houding ten opzichte van dieren. (Melson, 2001) Ook mevrouw Enders – Slegers sluit zich erbij aan dat het door cultuurverschillen kan zijn dat de inzet van dieren in therapie niet gewaardeerd wordt (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011).

Ook al toont een cliënt zich in een therapiesessie gesloten richting een hond, wil het nog niet zo zijn dat er op dat moment niet meer afspeelt dan dat duidelijk te zien is. In zulke gevallen kan het nuttig zijn de situatie de tijd te gunnen. Aan de andere kant kan een overenthousiaste cliënt de hond op afstand houden. Ook hierin is het van belang dat de begeleider het gedrag van de hond goed blijft beoordelen. Afhankelijk van het doel van de therapie moet de begeleider/therapeut interventies doen om de therapiesessie in goede banen te geleiden. De therapeut moet zichzelf op de hoogte brengen van de mening van de cliënt met betrekking tot honden. Hierbij moet in het achterhoofd gehouden worden dat het verwachtingspatroon van de cliënt anders kan zijn dan dat de therapeut zich had voorgesteld. Als de cliënt te kennen heeft gegeven van alle honden te houden, is dat dan ook daadwerkelijk zo of bedoelt de cliënt daar alleen een specifieke hond mee? Het is ook mogelijk dat een cliënt zich niet aangetrokken voelt tot een bepaalde hond om wat voor reden dan ook waardoor niet altijd het gewenste effect wordt bereikt (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011).

Een nadelig effect van de inzet van een hond in een spel ter bevordering van de relatieopbouw tussen therapeut en cliënt kan zijn dat de cliënt ook moet wennen aan de aanwezigheid van de hond (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Het tegendeel van deze uitspraak wordt bewezen door het onderzoek van Prothmann et al. (2006). Zij geven, naar aanleiding van hun bevindingen in hun onderzoeksrapport aan dat de integratie van dieren voornamelijk tot zijn recht komt tijdens het begin van de behandeling. Het kind wordt geconfronteerd met een nieuwe en onbekende situatie en omgeving. De aanwezigheid van een hond kan het ongemak verminderen of voorkomen. Ook concludeert McCarthy (2011) in haar onderzoek dat het weken kan duren voordat een cliënt een goede band heeft met een therapeut, maar dat de band tussen een persoon en een hond vele malen sneller tot stand komt.

Praktische spelbegeleiding

Het laatste deel van dit hoofdstuk beschrijft de begeleiding van het spel in praktische zin. Aangezien dit project de verbinding beschrijft van twee therapievormen zal dit hoofdstuk zich ook dusdanig richten op de twee verschillende therapievormen en daar waar mogelijk de brug slaan tussen beide therapievormen.

Voordat je het spel gaat spelen is het belangrijk om uit te leggen waarom je het spel gaat spelen. Ook voor de ouders van het kind is het erg belangrijk dat dit duidelijk is. Kinderen zijn vaak wel in voor een spelletje en zitten min of meer in een afhankelijkheidspositie. Wordt het spel gespeeld met wat oudere kinderen, dan is het van belang van te voren aan te geven waarom het spel gebruikt wordt. Het kind moet het idee hebben dat het een goede methode is om een bepaald doel te bereiken, zowel voor de therapeut als voor de cliënt. Wanneer je met kinderen met bijvoorbeeld autisme werkt is het cruciaal dat van te voren duidelijk uitgelegd wordt wat je gaat doen, hoe je het gaat doen en waarom je het gaat doen. Belangrijk is dat de inhoud van het spel aansluit op wat er uitgelegd wordt (P. Gerrickens, persoonlijke communicatie, 21-12-2011).

Een therapeut die zich bezig wil houden met Animal Assisted Interventions moet zowel kennis hebben op zijn of haar vakgebied, als kennis over de diersoort welke de therapeut wil inzetten. Het is ook mogelijk dat een therapeut een begeleider inschakelt die zijn diensten verleent tijdens de therapiesessie. Bij het welzijn van de hond moet niet alleen op lichamelijke aspecten gelet worden, maar ook op de geestelijke aspecten. De meeste therapeuten hebben geen kennis van dieren en daarom is een goede begeleider nodig die de belangen van het dier bewaakt. De betrokken partijen bij Animal Assisted Interventions vormen een soort driehoeksverhouding; de therapeut, de cliënt en het dier. De therapeut is vooral gericht op de belangen van de cliënt en de begeleider van het dier richt zich op de belangen van het dier. In therapie is de relatie tussen de cliënt en de therapeut van essentieel belang. De therapeut moet kunnen luisteren, authentiek, flexibel en creatief zijn. De relatie tussen therapeut en cliënt moet berusten op 'hoor en wederhoor' en wederzijds respect. De therapeut moet zich ook op de hoogte stellen van eventuele geestelijke en lichamelijke beperkingen van de cliënt en weten hoe hiermee om moet worden gegaan (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011).

Speltherapeuten gaan ervan uit dat de spel de taal van het kind is. In het spel laat het kind zien waar hij/zij mee bezig is. Het is belangrijk dat het spelgedrag niet te snel geïnterpreteerd wordt. Eén enkele reactie is nog geen thema waar tijdens de therapiesessie over gesproken kan worden. Het gedrag kan bijvoorbeeld ontstaan doordat het kind een avond van te voren een spannende film heeft gezien, hier erg van onder de indruk was en dat in zijn spel terug laat komen. Dit hoeft op dat moment niet het normale gedrag van het kind te zijn. Ook kan er in het spel teruggezien worden welke rol een kind voor zichzelf in gedachten heeft. (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011)

“Samen speuren naar spelmogelijkheden”

Maart 2012

Een kind wat normaal heel timide en een grijs bloempje is kan tijdens verbeeldend spel de rol van een superheld aannemen en wil dat in wezen misschien ook wel zijn, maar dat komt er in werkelijkheid niet uit. Het is dan van belang om te achterhalen waarom een kind een bepaalde rol speelt of een bepaalde spelfiguur imiteert. De belevingswereld van het kind staat voorop en het is daarom belangrijk dat het kind zijn/haar eigen rol mag/kan kiezen (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011).

Speltherapie is gebaseerd op het feit dat het spel van een kind een natuurlijke wijze is van zelfexpressie en het zorgt voor een effectieve manier voor het kind om te communiceren met anderen (Axline, 1974).

Voor sommige kinderen kan het afscheid nemen van de therapiehond na afloop van de behandeling zeer lastig zijn. Kinderen hebben behoefte aan duidelijkheid. Zo moet het ook duidelijk zijn voor het kind dat als de behandeling ten einde loopt, het contact met de hond ook ten einde komt. Het is verstandig om met een bepaald ritueel het kind voor te bereiden op het afscheid. Dit kan bijvoorbeeld door het schrijven van een afscheidsbrief of het achterlaten van een foto of een voorwerp zodat de hond, bij wijze van spreken, een aandenken heeft aan het kind.

Het afscheid nemen van de therapiehond kan een goed levensles vormen, aangezien het kind in zijn verdere leven vaker afscheid zal moeten nemen van dierbaren (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011).

Deze menig deelt ook Mevrouw Hereijgers, waarbij zij het volgende stelt. De vraag is of een kind niet gehecht raakt aan een hond net als ze gehecht kunnen raken aan de therapeut. Dit hoeft echter geen probleem te vormen als het vanaf het begin duidelijk is dat de therapie, en daarbij de betrekking van de hond, ook een einde kent (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). Mevrouw de Ruijter stelt daarentegen dat een cliënt mogelijk zwaarder belast wordt omdat de cliënt een vertrouwensband moet opbouwen met de therapeut én de cliënt. Het tegendeel wordt bevestigd door het eerder aangehaalde onderzoek van McCarthy (2011).

Een kind kan de therapie in het begin erg belangrijk vinden, staan te springen om er naartoe te gaan en zou het liefste de volgende dag alweer terugkomen. Naarmate de therapie vordert en een kind vooruit gaat merk je dat andere dingen zoals afspreken met vriendjes weer belangrijk worden. Dit is een goed teken en er wordt dan ook gehoopt dat dit met een hond ook bereikt kan worden (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011).

6. Conclusie

Momenteel kent het Gardnerspel geen toepassing van de hond als therapeutisch middel, maar op welke wijze kan de hond deel uit maken van het spel? Antwoord vinden op deze vraag was het doel van het uitgevoerde onderzoek en in dit hoofdstuk wordt dan ook antwoord gegeven op zowel de deelvragen als de hoofdvraag van dit onderzoek.

6.1 Deelvragen

- *Op welke wijze wordt de hond ingezet in de therapeutische spellen welke momenteel verkrijgbaar zijn?*

Er zijn spellen gevonden waarbij de hond ingezet wordt. Deze spellen zijn echter niet uit therapeutische doeleinden ontwikkeld. Dit neemt niet weg dat deze spellen mogelijk van waarde kunnen zijn voor een therapeut welke honden in wil zetten in therapiesessies. Als antwoord op de eerste deelvraag kan gezegd worden dat er momenteel geen therapeutische spellen verkrijgbaar zijn welke de hond op enige wijze inzet, maar er zijn wel spellen verkrijgbaar waarbij de hond ingezet wordt. Echter bepaalt de creativiteit van de therapeut of het spel als therapeutisch middel ingezet kan worden.

- *Wat is de meerwaarde van de hond als therapeutisch middel in een therapeutische spelsetting?*

Er zijn verschillende effecten van de aanwezigheid van een hond welke als meerwaarde gezien kunnen worden binnen een therapeutische spelsetting. De aanwezigheid van een hond maakt het contact maken met andere personen makkelijker (P. Gerrickens, persoonlijke communicatie, 21-12-2011) (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Daarnaast maakt de aanwezigheid van een hond in de therapieruimte de therapiesfeer luchtiger, cliënten gaan hierdoor sneller het gesprek aan met de therapeut. Het kan wel gezegd worden dat de hond als ontwapenende factor werkt (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Ook ontspant een cliënt zich meer in de aanwezigheid van een hond en haalt het de zwaarte van de vragen (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011). Een cliënt is in de aanwezigheid van een hond dus meer bereid zich open te stellen en is sneller bereid tot sociaal contact (Prothman et al., 2006). Deze effecten zijn mogelijk goed waar te nemen bij kinderen met een Autistisch Spectrum Stoornis, aangezien dit gekenmerkt wordt door een voortdurende deficiëntie in de sociale communicatie en interactie. Ook cliënten met angststoornissen stellen zich sneller open in de aanwezigheid van een hond (Barker et al., 2003).

Daarnaast heeft de aanwezigheid ook neurologische effecten, zoals de productie van het hormoon oxytocine waardoor de cliënt zich prettiger voelt (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011) (VanFleet en Faa-Thompson, 2010). De aanwezigheid van een hond zorgt ook voor een betere concentratie en uitvoering van motorisch vaardigheden (Poest et al., 1990) en de aanwezigheid van een hond kan van nut zijn bij de ontwikkeling van taal (Harrison & Johnson, 2007). Gezien de effecten welke de aanwezigheid of de interactie met een hond teweeg kunnen brengen, kan een hond zeker van toegevoegde waarde zijn als therapeutisch middel in het Gardnerspel. De onderzoekers verwachten dan ook dat de aanwezigheid en de interactie met een hond de relatieopbouw zal versnellen, waardoor het doel sneller bereikt wordt.

- *Welke rol kan de hond vervullen als therapeutisch middel in het Gardnerspel?*

Een hond kan zowel een directe als indirecte rol vervullen als therapeutisch middel in het Gardnerspel. Foto- en filmmateriaal zijn voorbeelden van de indirecte betrekking van de hond in de therapiesessies (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). De hond hoeft in principe geen specifieke taken uit te voeren om van waarde te zijn in een therapiesessie. De cliënt kan bijvoorbeeld zijn/haar antwoord aan de hond richten als de cliënt het moeilijk vindt dit aan de therapeut voor te leggen (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011). De hond kan dan gezien worden als een veilige factor in de therapiesessies (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). Verder geven de nieuwe speelkaarten (bijlage VI) de mogelijkheid om gebruik te maken van de indirecte vraagstelling. Een voorbeeld hiervan is: 'hoe voelt een hond zich als....hoe zou jij je voelen?'. Daarnaast zijn de vragen van de therapeut minder bedreigend als hij/zij laat voorkomen alsof de hond de vragen stelt (Thompson, 2009). Vormen van directe betrekking kunnen activiteiten zijn waarbij zowel de cliënt als hond betrokken worden. Hierbij kan gedacht worden aan korte oefeningen zoals het laten zitten van de hond of het aaien van de hond.

- *Aan welke criteria moet de hond voldoen om als therapeutisch middel binnen het Gardnerspel inzetbaar te zijn?*

Er is geen directe scheidslijn te trekken welke de geschikte en ongeschikte honden van elkaar onderscheid. De geplande activiteiten en de specifieke cliënt bepalen of een specifieke hond geschikt of ongeschikt is voor deelname aan een therapiesessie. Het is echter wel van belang dat een hond op jonge leeftijd in aanraking komt met personen, objecten, ruimtes, situaties, activiteiten welke hand in hand gaan met de uitvoering van zijn/haar taken binnen de therapie (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Door middel van training moet een therapiehond gewent raken aan specifieke (harde) geluiden welke mogelijk gepaard gaan met de omgang met cliënten. Ook kunnen cliënten een specifieke manier van aaien of andere aanraking hebben welke door de hond geassocieerd moet worden met iets prettigs. Daarnaast moet een hond niet schrikken van onverwachte bewegingen (VanFleet, 2008).

De training van een therapiehond houdt ook in dat de hond de basisbeginselen van hondentraining kent (Thompson, 2009). Karaktereigenschappen zijn naast een goede training en opvoeding (socialisatie) van doorslaggevend belang voor de selectie van een hond welke geschikt is voor de deelname aan therapiesessies. Een therapiehond moet een 'open' karakter tonen en graag in de nabijheid van mensen zijn en plezier beleven aan de interactie met mensen. Ook is flexibiliteit een belangrijke karaktereigenschap welke een hond ten goede komt in zijn/haar werkt als therapiehond. Zoals aangegeven kan elke hond potentieel nuttig zijn in een therapiesessie, het geslacht maakt hier dan ook geen onderscheid in (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011).

Uiteraard kent de betrekking van een reu of teef in een therapiesessie voor- en nadelen. Hierbij kan gedacht worden aan loopsheid, wat verholpen kan worden door een castratie/sterilisatie (I. Bos, persoonlijke communicatie, 28-2-2012).

Uit hygiëneoogpunt kan gezegd worden dat de omgang met dieren gezondheidsrisico's met zich mee brengt. Uit onderzoek blijkt echter dat door middel van het toepassen van goede hygiënemaatregelen dit tot een minimum beperkt kan worden (Brodie et al., 2002). Een therapiehond moet daarnaast vrij zijn van ziekte en parasieten (RIVM, 2008)(LICG, publicatiedatum onbekend). Uiteraard behoort een goede vachtverzorging onder de preventieve maatregelen welke zich richten op het verminderen van het risico op verspreiding van ziektes en parasieten (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011).

Mocht de therapeut al een hond bezitten welke hij/zij in wil zetten in therapiesessies, dan zal kritisch gekeken moeten worden of de hond volgens de bovengenoemde criteria betrokken kan worden in de therapiesessie. De therapeut moet daarna beoordelen welke gevolgen het heeft als zijn/haar hond niet voldoet aan specifieke criteria. Mogelijk kan dit beperkingen opleveren met betrekking tot de inzetbaarheid van de hond.

- *Op welke wijze kan het Gardnerspel zo aangepast worden dat integratie van de hond mogelijk is?*

Het algemene doel van therapeutische/pedagogische spellen is het versnellen van een proces welke betrekking heeft op de therapiesessies (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011)(P. Gerrickens, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). Het doel van het Gardnerspel is het versnellen van de relatieopbouw tussen de therapeut en een cliënt. Het spel richt zich ook op het verkrijgen van inzicht in gedachten, gevoelens en gedrag (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). Warmte, acceptatie en medeleven welke de aanwezigheid van een hond teweegbrengt, zijn de bouwstenen van een goede relatie tussen de therapeut en de cliënt (Prothman et al., 2006). De aanwezigheid van een hond kan dus het doel van het Gardnerspel versterken.

Het Gardnerspel kan in verschillende fases van de therapie ingezet worden en kent een vrij brede doelgroep. Hierbij kan gedacht worden aan kinderen met een Autisme Spectrum Stoornis, een angststoornis, zeer onzekere kinderen, kinderen met agressie-regulatieproblemen en kinderen met ADHD of ADD.

Daarnaast zijn er speelkaarten verkrijgbaar welke specifiek gericht is op kinderen welke problemen ondervinden door de echtscheiding van de ouders (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). De inzet van een hond in het Gardnerspel zou deze doelgroep verder doen uitbreiden (VanFleet & Faa – Thompson, 2010)(Prothman et al., 2006).

Een therapeutisch/pedagogisch spel moet een rustige uitstraling hebben (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011) en moet relatief simpel gehouden worden (P. Gerrickens, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). Als de kleuren en de vormgeving de cliënt aanspreken, trekt het de aandacht en behoudt het de aandacht ook (H. Mol, persoonlijke communicatie, 11-3-2012).

Enkele praktische aanpassingen naast een kleurverandering zouden zich kunnen richten op de betrekking van de hond in het spel. Hierbij kan gedacht worden aan het vervangen van de vierkante loopvakjes voor hondenpootafdrukken, de pionnen zouden vervangen kunnen worden door kleine hondjes en de fiches voor botjes (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011).

Het spelbord kan van verschillende materialen gemaakt worden zoals karton (P. Gerrickens, persoonlijke communicatie, 21-12-2011) of hout (H. Mol, persoonlijke communicatie, 11-3-2012).

Naast de betrekking van de hond in het spel, verdient het de voorkeur om de hond te betrekken in alle drie de speelkaartcategorieën; voelen, praten en doen (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011). De betrekking van een hond bij de uitvoering van motorische vaardigheden heeft een positieve invloed op kinderen met leertekorten, gedragstekorten en onderontwikkelde sociale vaardigheden (Gee et al., 2007). De motorische ontwikkeling is namelijk van grote invloed op de lichamelijke, intellectuele, emotionele en sociale ontwikkeling van een kind (Poest et al., 1990). Daarnaast is lichaamsbeweging goed voor de taalontwikkeling (Olds et al., 1994)(McCarthy, 2011). Om de therapeut de vrijheid te geven om het spel een ander verloop te geven, kunnen de loopvakjes uitneembaar en verwisselbaar gemaakt kunnen worden (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011).

De kans bestaat dat een cliënt de vragen met sociaal wenselijke antwoorden beantwoordt. Dit is te ondervangen door het toevoegen van ‘gekke’ vragen, waardoor de cliënt speelser wordt in zijn/haar antwoorden (H. de Ruijter, persoonlijke communicatie, 1-3-2012).

Daarnaast is het belangrijk dat de therapeut zelf ook actief deelneemt aan het spel en de vragen voorafgaand aan het spelen van het spel selecteert op de geschiktheid voor een specifieke cliënt/therapiesessie (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011).

De betrekking van een dier in therapiesessie brengt vele mogelijkheden met zich mee. Echter geeft het een verhoogde moeilijkheidsgraad in verband met het dierenwelzijn. Dierenwelzijn moet dan ook hoog op de prioriteitenlijst staan van elke therapeut welke dieren in wil zetten (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011) (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). De therapeut moet kennis hebben van hondengedrag of de hulp inschakelen van iemand die de therapeut daarin kan ondersteunen (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011). Het is een vereiste dat de hond de therapiesessie kan verlaten als stress zich blijft opbouwen (Thompson, 2009).

De therapeut moet de therapiesessie stopzetten als de hond geen uitlaatklep kan vinden voor de opgebouwde stress. Als uitlaatklep kan de therapeut de hond betrekken in activiteiten welke de hond als plezier ervaart om zodoende de stress af te bouwen (J. Mekke, persoonlijke communicatie, 23-12-2011).

De therapeut heeft daarnaast de taak om de angst voor honden weg te nemen voordat een cliënt deelneemt aan therapiesessies welke honden betreft (VanFleet & Faa – Thompson, 2010). Ook moet de therapeut op de hoogte zijn eventuele allergieën (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011) en voorzorgsmaatregelen treffen om allergische reacties te voorkomen/verminderen (I. Bos, persoonlijke communicatie, 28-2-2012). De inzet van een imitatie hond kan hier ook een uitkomst beiden (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011), maar de inzet van een 'echte' hond verdient de voorkeur (Limond et al., 1997). Verder is het erg belangrijk om uitleg te geven aan de cliënten betreffende het doel van het spel, het verloop van het spel en de spelregels (P. Gerrickens, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). Daarnaast moet de therapeut aandacht besteden aan het afscheid nemen van de therapiehond aan het einde van de therapieduur (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 21-12-2011). De cliënt kan bijvoorbeeld een brief schrijven aan de hond (M.J. Enders – Slegers, persoonlijke communicatie, 15-12-2011). De therapeut kan vervolgens namens zichzelf en de hond een brief schrijven waarin aangeven wordt wat het kind heeft bereikt en dat de therapeut en hond daar trots op zijn (VanFleet, 2008).

6.2 Hoofdvraag

- *Op welke wijze kan een hond als therapeutisch middel geïntegreerd worden in het Gardnerspel?*

De combinatie van Animal Assited Therapy en verschillende aspecten van speltherapie geven veel positieve effecten en geeft de therapeut handvaten tot een goede relatie met zijn/haar cliënten. De integratie van een hond als therapeutisch middel in het Gardnerspel geeft daarnaast vele mogelijkheden.

De directe en indirecte betrekking van een hond in het Gardnerspel geeft de therapeut de mogelijkheid om zaken te bespreken met de cliënt welke voorheen moeilijk te bespreken waren. Daarnaast biedt het spel een versnelling van het therapieproces. Door de betrekking van de hond in de speelkaarten kan de therapeut zich distantiëren van de vragen op de speelkaarten. Ook geeft de aanwezigheid van de hond zeer veel positieve effecten.

Een 'hondenspel' welke niet specifiek ontwikkeld is voor therapeutische doeleinden kan mogelijk van nut zijn voor een therapeut welke honden wil inzetten in de therapiesessies. Daarnaast kunnen bestaande spelborden, zoals deze gebruikt wordt in het Gardnerspel, aangepast worden om de hond op een geschikte wijze deel te laten nemen aan de therapiesessies. Het dierenwelzijn mag echter niet in geding komen. De therapeut moet kennis hebben van hondengedrag om zodoende vroegtijdig de therapiesessie stop te zetten of de hond de therapieruimte te doen verlaten.

7. Discussie

In dit hoofdstuk zullen de discussiepunten voorgelegd worden welke mogelijk invloed hebben gehad op de uitkomst van dit onderzoek. Hierbij kan gedacht worden aan de wijze van interviewen of de verwerking van de gegevens. Daarnaast zal er in dit hoofdstuk aandacht besteed worden aan eventuele tegenstrijdigheden welke uit de interviews en/of literatuurstudie naar voren kwamen.

7.1 Methoden discussie

In het eerste gedeelte van dit hoofdstuk, de methoden discussie, wordt aandacht besteed aan de discussiepunten welke betrekking hebben op de methodiek van het uitgevoerde onderzoek.

7.1.1 *Begripsbepaling*

Tijdens het onderzoek werd duidelijk dat de definitie van ‘speltherapie’ vele malen breder is dan enkel de inzet van therapeutische/pedagogische spellen. Dit werd ook duidelijk tijdens de literatuurstudie. De gevonden literatuur beschreef verschillende combinaties tussen Animal Assisted Interventions en speltherapie, welke niet enkel betrekking hadden op de inzet van therapeutische/pedagogische spellen, maar ook bijvoorbeeld rollenspel. De gebruikte informatie kan in dit geval buiten de context gezet zijn. Het is dan ook zeer moeilijk te bepalen welke aspecten van speltherapie betrekking hebben op dit onderzoek. De gevonden literatuur is alsnog gebruikt, aangezien er geen literatuur voor handen was welke specifiek aangaf dat de term speltherapie enkel de betrekking van therapeutisch/pedagogische spelen in therapiesessie betrof.

7.1.2 *Dataverzamelingsmethoden*

Deze paragraaf kent dezelfde verdeling als de gelijknamige paragraaf welke eerder aan bod is gekomen in deze rapportage. Allereerst zullen een aantal discussiepunten beschreven worden welke betrekking hebben op de selectieprocedure van de betrokken deskundigen. Daarna worden de discussiepunten beschreven welke betrekking hebben op de interviews en de literatuurstudie.

Criteria onderzoekspopulatie

Zoals eerder aangegeven werd het al snel duidelijk dat de beschreven criteria voor de geschiktheid van de deskundigen voor de deelname aan het onderzoek, mogelijk te hoge eisen stelden. Alhoewel de meerderheid van de deskundigen aan grotendeels alle criteria voldeden, kan het zijn dat sommige deskundigen niet volledig voldeden aan enkele specifieke criteria. Dit houdt niet in dat aan de betrouwbaarheid van de deskundigen getwijfeld moet worden. Mogelijk zijn de verkeerde criteria gesteld, waardoor er een scheef beeld ontstaan is van de werkelijkheid. De onderzoekers hebben getracht deskundigen deel te laten nemen aan het onderzoek welke hun theoretische kennis aanvulden met praktische kennis en vice versa.

Daarnaast vormt een diploma of certificering in sommige gevallen niet altijd een waterdicht zegel voor de kennis en vaardigheden van een persoon. Daarbij moet opgemerkt worden dat alle deskundigen nagenoeg dezelfde informatie gaven welke bevestigd of aangevuld werden door de gevonden literatuur.

Interviews

Door ziekte zijn de interviews met Peter Gerrickens en Anny Hereijgers afgenomen door één enkele onderzoeker. Zodoende vielen de verschillende taken tijdens deze interviews onder de verantwoording van één persoon. Aangezien beide onderzoekers geen doorgewinterde interviewers zijn, mag het duidelijk zijn dat deze verantwoording mogelijk heeft geleid tot een beperkte concentratie op alle taken en zodoende de interviews niet optimaal benut zijn. Door een taakverdeling kunnen bepaalde onderwerpen beter uitgediept worden. Eén persoon richt zich, aan de hand van de topiclijst, op de voortgang van het interview terwijl de ander zich richt op eventuele vervolgvragen en aanknopingspunten. Zodoende wordt de beschikbare tijd optimaal benut. Daarnaast kijken twee personen mogelijk vanuit meerdere invalshoeken naar een specifiek onderwerp. Eén persoon kijkt namelijk vanuit zijn eigen referentiekader (kennis en ervaring) naar een onderwerp. Zodoende kunnen kansen onbenut gebleven zijn. Dit gebrek aan ervaring kan er ook toe geleid hebben dat aanknopingspunten en doorvraagmogelijkheden tijdens het gesprek over het hoofd zijn gezien. Zodoende zijn mogelijk onderwerpen welke niet op de topiclijst vermeld stonden, maar wel een nuttige bijdrage hadden kunnen leveren, niet of onvoldoende aan bod gekomen.

Dit laatste discussiepunt is zeker van toepassing op de interviews welke afgenomen zijn door één persoon. Hierbij moet opgemerkt worden dat door het gebruik van meerdere feedbackronden, de deskundigen welke betrokken waren bij het onderzoek informatie konden toevoegen welke zij als noodzakelijk beschouwden.

Ondanks alle bovengenoemde discussiepunten, moet er daarnaast aangegeven worden dat de literatuur de gegevens welke verkregen zijn uit de interviews, bevestigen of verdiepen. Zodoende kan er gezegd worden dat de informatie verkregen uit de interviews zeker van waarde is, aangezien wetenschappelijk onderzoek dezelfde conclusie geeft, wat ons brengt tot het volgende discussieonderwerp.

Literatuurstudie

Tijdens het opstellen van het onderzoeksvoorstel zijn de randvoorwaarden voor de literatuurstudie onvoldoende beschreven. Het werd als snel duidelijk dat er naast Engelstalige en Nederlandse informatie, in meerdere talen is gepubliceerd. Aangezien beide onderzoekers deze talen niet machtig zijn, is er tijdens de literatuurstudie enkel Engelstalige en Nederlandstalige informatie betrokken. Daarnaast hadden er randvoorwaarden beschreven moeten worden omtrent de financiële vergoedingen die werden gevraagd voor sommige artikelen. Bruikbare informatie is nu mogelijk achterwege gebleven wegens de oplopende kosten voor de informatievoorziening.

Zoals eerder beschreven, is de geplande tijdsduur voor de literatuurstudie mogelijk niet optimaal benut door het gebruik van verkeerde zoektermen. Al snel werd duidelijk dat de beschreven zoektermen geen tot weinig bruikbare informatie opleverden. Om die reden is besloten andere zoektermen te gebruiken. Zodoende kan het zijn dat nuttige informatie niet gevonden is en vervolgens ook niet betrokken is in het onderzoek. Daarbij moet wel aangemerkt worden dat de informatie welke gevonden is grotendeels wetenschappelijke artikelen betreft welke van de hand zijn van gerenommeerde onderzoekers op het gebied van mens-dierrelaties, speltherapie of toepassingsmogelijkheden van AAI. De onderzoekpopulatie was echter in sommige onderzoek vrij beperkt.

7.1.3 Verwerking en analyse verkregen data

De onderzoekers hebben tijdens de verwerking van de interviews zoveel mogelijk de woordkeuze gebruikt van de deskundigen. Uiteraard bestaat de mogelijkheid dat degene die het interview samengevat heeft, tijdens het samenvatten van de interviews een andere woordkeuze gebruikt ten opzichte van de woordkeuze van de deskundige. Hierdoor kan de ware kern van de gegevens veranderen. Dit kan een afzwakking van de ware kern betreffen of juist meer kracht toebedelen aan de kern van het tekstgedeelte.

Hierbij moet aangemerkt worden dat dit grotendeels ondervangen is door de Delphi Methode. Door het gebruik van deze methode heeft iedere deskundige de uitwerking van het interview kunnen lezen en becommentariëren. De deskundige had de vrijheid om een voorstel te doen voor een verandering van de woordkeuze, daar waar de woordkeuze de kern van het tekstgedeelte niet ten goede kwam of juist te krachtig aanzet. Ondanks het gebruik van de Delphi Methode is het mogelijk dat een tekstgedeelte breder interpreteerbaar is.

Daarnaast waren de onderzoekers afhankelijk van de motivatie en beschikbare tijd van de deskundigen. Veel benaderde deskundigen gaven aan een vol werkschema te hebben. De mogelijkheid bestaat dat tijdgebrek een volledige inzet van de deskundige in de weg heeft gestaan. Ook is het mogelijk dat de deskundige niet geheel objectief heeft gehandeld en zodoende niet een objectief beeld heeft gegeven.

7.2 Resultaten discussie

Het tweede gedeelte van dit hoofdstuk behandelt de discussiepunten welke betrekking hebben op de resultaten. Hierbij kan gedacht worden aan tegenstrijdigheden of onvolkomenheden welke mogelijk van invloed zijn op de uiteindelijke resultaten.

7.2.1 Doelgroep

Het huidige Gardnerspel wordt ingezet bij een vrij brede doelgroep. Aangezien het Gardnerspel de basis vormt voor het Helpende Hondenspel wordt er van uit gegaan dat dezelfde doelgroep betrokken kan worden bij het Helpende Hondenspel. Het Helpende Hondenspel is echter nog niet in praktische zin getest. Dit houdt in dat er gebrek is aan informatie welke deze conclusie onderbouwd.

7.2.2 Inhoud en formulering nieuwe speelkaarten

Als toevoeging op de speelkaarten welke bij het Gardnerspel geleverd worden, worden er bij het Helpende Hondenspel enkele nieuwe speelkaarten geleverd. Deze speelkaarten zijn besproken met een drietal deskundigen uit verschillende vakrichtingen. Tijdens deze bespreking werd duidelijk dat de meningen over de inhoud en formulering van de vragen uiteenliepen. Zo werd aangegeven dat de vragen vanuit het perspectief van de hond gesteld kunnen worden, terwijl andere deskundigen aangeven dat het onduidelijk is of de cliënt de vragen beantwoord vanuit hun vermogen zich in te leven in een hond, vanuit hun kennis en ervaring met een specifieke hond of iets vertellen dat betrekking heeft op hun eigen leven en persoon (H. Mol, persoonlijke communicatie, 11-3-2012).

De onderzoekers hebben uiteindelijk besloten enkele vragen te behouden welke ter discussie stonden, aangezien er geen sluitend antwoord gevonden kon worden.

7.2.3 Gebruikte kleuren

Ook liepen de meningen uiteen betreffende de kleuren welke gebruikt zijn voor het Helpende Hondenspel. De meerderheid van de betrokken deskundigen gaven aan dat het gebruik van vrolijke en felle kleuren de voorkeur hadden voor het Helpende Hondenspel. Eén enkele deskundige gaf aan dat pasteltinten mogelijk beter waren. Aangezien de meerderheid van de betrokken deskundigen het gebruik van vrolijke/felle kleuren prefereerden is er uiteindelijk voor gekozen om vrolijke/felle kleuren voor het Helpende Hondenspel te gebruiken.

7.2.4 Taakverdeling therapiesessies

Meerdere deskundigen gaven aan dat vanuit het oogpunt van het dierenwelzijn de taken tijdens de therapiesessie verdeeld moesten worden. Dit houdt in dat er tijdens de therapiesessies, naast een therapeut ook een hondenbegeleider aanwezig moet zijn. De therapeut kan zijn/haar aandacht richten op de cliënt en de begeleider kan zijn/haar aandacht richten op de hond. De deskundigen gaven aan dat op deze wijze het welzijn van zowel de cliënt als de hond beter te waarborgen is.

Dit brengt echter gevolgen met zich mee welke van invloed zijn op zowel de therapeut als de cliënt. De betrekking van een hondenbegeleider geeft namelijk extra kosten. Dit houdt in dat de opbrengst van de therapiesessies zal dalen, tenzij de therapeut de vraagprijs per therapiesessie verhoogd. Een direct gevolg hiervan kan zijn dat de ouders / verzorgers / voogd de kosten niet meer kunnen betalen waardoor het cliëntenbestand afneemt.

Zoals in het voorgaande hoofdstuk geconcludeerd wordt kan de aanwezigheid van de hond de relatieopbouw tussen de cliënt en de therapeut bevorderen. Door de betrekking van een hondenbegeleider moet de cliënt echter een relatie opbouwen met een extra persoon. Uit onderzoek blijkt echter dat een cliënt in aanwezigheid van een hond zowel in contact met de hondenbegeleider als met de therapeut een verhoogde sociale interactie laat zien.

7.2.5 Fysieke betrekking therapiehond

Is de fysieke aanwezigheid van een hond noodzakelijk? De beantwoording van deze vraag liep zeer uiteen. Mevrouw Enders – Slegers gaf aan dat de effecten minder of zelf afwezig zouden zijn als de hond niet fysiek betrokken word in de therapiesessies. Andere deskundigen zijn van mening dat de aanwezigheid van de hond niet noodzakelijk is om alsnog succes te boeken tijdens de therapiesessies. Onderzoek wijst uit dat de voortdurende fysieke aanwezigheid daarentegen ook negatieve effecten kan hebben. Andere onderzoekers geven aan dat de duur en aard van de fysieke aanwezigheid zeer afhankelijk is van de specifieke cliënt.

7.2.6 Inzet Helpende Hondenspel

Het Gardnerspel heeft als doel het bevorderen van de relatieopbouw tussen de therapeut en de cliënt. De meningen verschillen echter over het stadium van de therapie waarbij het spel het beste ingezet kan worden. Enkele deskundigen, welke het Gardnerspel in eigen praktijk gebruiken, geven aan het spel niet in te zetten bij de allereerste therapiesessie, anderen geven aan het spel wel in te zetten in een vroeg stadium van de therapie. Daarnaast gaven een aantal deskundigen aan dat de cliënt mogelijk zwaarder belast wordt door de inzet van de hond. De cliënt moet naast de therapeut nu ook wennen aan de aanwezigheid van de hond.

Onderzoek wijst echter uit dat de kinderen sneller een band opbouwen met een dier dan met een ander mens. Ook zou de aanwezigheid van een hond de relatieopbouw tussen therapeut en cliënt juist versnellen.

7.2.7 Betrekking cliënten met angst voor honden

De meningen zijn verdeeld over het wel of niet inzetten van een therapiehond wanneer de cliënt angst kent voor honden. Mevrouw Enders – Slegers geeft aan dat cliënten welke angst kennen voor honden niet betrokken moeten worden in therapiesessies welke de inzet van honden kent. Het is daarnaast ook niet het doel van de therapeut om deze angst te overwinnen. Onderzoekers geven echter aan dat de angst eerst overwonnen moet worden voordat een cliënt die angst kent voor honden betrokken wordt in therapiesessie waar bij een hond ingezet wordt. Andere deskundigen geven aan dat het mogelijk problemen kan veroorzaken, maar dat dit niet in alle gevallen in houdt dat deze cliënten niet betrokken moeten worden in therapiesessies waarbij honden ingezet worden. Eén deskundige geeft aan dat juist de betrekking van honden in therapie mogelijk van nut kan zijn bij cliënten welke angst kennen voor honden.

8. Aanbevelingen

Gedurende dit afstudeeronderzoek is er veel nuttige informatie verzameld betreffende dit onderzoeksonderwerp. Uit deze informatie zijn een aantal aanbevelingen gekomen welke besproken zullen worden in dit hoofdstuk. Deze aanbevelingen betreft informatie welke voor zowel de opdrachtgever als voor een eventueel vervolgonderzoek nuttig is.

8.1 Productie spel

Bij de productie van een nieuw spel komt veel kijken. Waar precies aan gedacht moet worden staat hieronder verder beschreven.

Wanneer men een nieuw spel op de markt wil brengen zijn er meerdere opties.

- Iemand kan de ontwikkeling en productie in eigen handen nemen.
- De ontwikkeling en productie kan gedaan worden via een uitgever die gebruik maakt van zijn eigen distributienetwerk.
- De ontwikkeling en productie gaat via een organisatie.

Voor een uitgever moet het uitbrengen van een nieuw spel vooral commercieel erg interessant zijn. Om het uitbrengen van een spel rendabel te maken moeten er maar liefst 1000-1500 exemplaren verkocht worden. Gezien deze grote aantallen zal deze optie afvallen. De tweede optie is dat het uitgebracht wordt via een organisatie die bijvoorbeeld werkzaam is in de geestelijke gezondheidszorg. Een dergelijke organisatie zal dan de bijkomende kosten op zich nemen, omdat zij het spel zinnig vinden voor de desbetreffende doelgroep. De derde en laatste optie is dat de persoon die het spel uit wil brengen het zelf financiert. Deze optie heeft een hoge moeilijkheidsgraad wanneer er geen uitgebreid distributienetwerk beschikbaar is.

(P. Gerrickens, persoonlijke communicatie, 21-12-2011)

Bij het uitbrengen van een nieuw spel waarbij je gebruik maakt van de basis van een al bestaand spel is het belangrijk je te verdiepen in de rechten die de persoon of instelling in Nederland heeft die het spel uitgebracht. Op het spel zit copyright wat al snel vervalt wanneer je het concept duidelijk verandert. Wanneer je letterlijke teksten en concepten uit het spel gaat overnemen zal je wel te maken hebben met copyright. Hier zal dus rekening mee gehouden moeten worden. Wat kan wel en wat niet kan is iets wat van tevoren duidelijk moet zijn. Het zou eventueel een mogelijkheid zijn om de huidige organisatie die het Gardnerspel zoals die nu is uitgeeft, ook het nieuwe spel laten uitgeven. (P. Gerrickens, persoonlijke communicatie, 21-12-2011)

Het in grotere productie nemen van het nieuwe, aangepaste spel is niet toegestaan in verband met auteursrechten. Het produceren van één nieuw spelbord waarbij een aantal nieuwe spelkaarten worden toegevoegd en waarbij ook de huidige spelkaarten worden gebruikt is enkel voor eigen gebruik toegestaan.

Zorginstelling Yulius heeft te kennen gegeven mogelijk bereid te zijn om het Helpende Hondenspel als toevoeging op het huidige spelassortiment te produceren. Hierbij is nadrukkelijk vermeldt dat de spellen zonder winsttoegmerk verkocht zullen worden. Dit in verband met strenge eisen welke gesteld zijn door de erfgenamen van Richard A. Gardner en Dick Oudshoorn. (T.Timmermans, hoofdbibliotheek Yulius, persoonlijke communicatie, 3-2-2012)

8.2 Aanvulling nieuwe spel

Een mogelijkheid waar in de toekomst aan gedacht kan worden is het integreren van meerdere diersoorten in het spel naast de hond. Het kan zijn dat bijvoorbeeld met katten meer resultaten bij sommige kinderen bereikt worden dan bij een hond.

8.3 Vervolgonderzoek huidige spel

Om er zeker van te zijn dat het nieuwe, aangepaste spel de gewenste resultaten bereikt zal in de praktijk onderzocht moeten worden welke resultaten voortkomen uit het gebruik van het Helpende Hondenspel. Op deze manier kunnen zo nodig nog veranderingen aangebracht worden in het spel. Dit vervolgonderzoek moet zich dan ook richten op:

- De geschiktheid van de gebruikte vormgeving van het spel.
- De geschiktheid van de gebruikte kleuren.
- De geschiktheid van de vraagformulering op de speelkaarten.
- De bepaling van de meest geschikte periode om het Helpende Hondenspel in te zetten.
- Het wel of niet betrekken van cliënten die angst kennen voor honden.

8.4 Combinatie speltherapie en AAT

Het combineren van speltherapie en AAT staat nog in de kinderschoenen. Dit houdt in dat er nog weinig empirisch onderzoek verricht is naar de type problemen waarbij, in de behandeling ervan, de combinatie van speltherapie en AAT van nut kan zijn of waar het juist niet van toepassing is. VanFleet en Faa-Thompson stellen wel dat de combinatie van speltherapie en AAT een welkome aanvulling is als een aanvulling op de huidige speltherapie, familietherapie en een grote verscheidenheid aan problemen. De combinatie van speltherapie en AAT biedt therapeuten de flexibiliteit tot veel verschillende mogelijkheden wat betreft de inzet van dieren ten behoeve van verschillende therapeutische doeleinden. Naarmate steeds meer therapeuten geschoold worden in de principes en methodes van de combinatie van speltherapie en AAT zal er ook steeds meer onderzoek verricht worden naar deze nieuwe vakrichting. Zodoende zal er meer informatie beschikbaar komen over de meest succesvolle toepassingsmogelijkheden. (VanFleet & Faa-Thompson, 2010)

Literatuurlijst

American Psychiatric Association (2010^c). Anxiety Disorders. Gevonden op 4 oktober, 2011, op www.dsm5.org

American Psychiatric Association (2010^b). A 10 Attention Deficit / Hyperactivity Disorder. Gevonden op 4 oktober, 2011, op www.dsm5.org

American Psychiatric Association (2010^d). G 00 Reactive Attachment Disorder. Gevonden op 7 oktober, 2011, op www.dsm5.org

American Psychiatric Association (2010^a). Home. Gevonden op 4 oktober, 2011, op www.dsm5.org

American Psychiatric Association (2010^e). Q 00 Oppositional Defiant Disorder. Gevonden op 7 oktober, 2011, op www.dsm5.org

American Psychiatric Association (2010^f). Q 03 Intermittent Explosive Disorder. Gevonden op 10 oktober, 2011, op www.dsm5.org

American Psychiatric Association (2011^d). A 00 Intellectual Developmental Disorder. Gevonden op 10 oktober, 2011, op www.dsm5.org

American Psychiatric Association (2011^b). A 09 Autism Spectrum Disorder. Gevonden op 5 oktober, 2011, op www.dsm5.org

American Psychiatric Association (2011^a). E 05 Generalized Anxiety Disorder. Gevonden op 4 oktober, 2011, op www.dsm5.org

American Psychiatric Association (2011^c). F 00 Obsessive-Compulsive Disorder. Gevonden op 5 oktober, 2011, op www.dsm5.org

Ard van Pelt (publicatiedatum onbekend). Psychomotorische therapie. Gevonden op 11 oktober, 2011, op www.psychomotoriek.nl

Axline, V.M. (1947). *Play Therapy*. Ballantine Books: New York

Baarda, D.B., de Goede, M.P.M., & Teunissen, J. (2009). *Basisboek Kwalitatief Onderzoek*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers bv.

Baker, S., Chebli, M., Rees, S., LeMarec, N., Godbout, R., & Bielajew, C. (2008). Effects of gestational stress: 1. Evaluation of maternal and juvenile offspring behavior. *Brain Research, Volume 1213*, 98-110.

Banks, M.R., Willougby, L.M., & Banks, W.A. (2008). Animal-Assisted Therapy and Loneliness in Nursing Homes: Use of Robotic versus Living Dogs: *Journal of the American Medical Directors Association, volume 9, no. 1*, 173-177

- Barker, S.B., Pandurangi, Anand, K.M.D., & Best, A.M. (2003). Effects of Animal-Assisted Therapy on Patients' Anxiety, Fear, and Depression Before ECT. *Journal of ECT: Dedicated to the Science of Electroconvulsive Therapy and Related Treatments*, volume 19, 38-44
- Bartlett, B., Estivill-Castro, V., & Seymon, S. (2004). Dogs or robots: why do children see them as robotic pets rather than canine machines? Gevonden op 27 januari, 2012, op www.dl.acm.org
- Boardgamegeek (publicatiedatum onbekend). My Dog Can Do That. Gevonden op 13 maart, 2012, op www.boardgamegeek.com
- Brodie, S.J., Biley, F.C., & Shewring, M. (2002). An exploration of the potential risks associated with using pet therapy in healthcare settings. *Journal of Clinical Nursing*, volume 11, no. 4, 444-456
- BultersMekke Assistedogs (2012). CV Joop Mekke. Gevonden op 23 februari 2012, op www.bultersmekke.nl
- Chandler, C. K. (2005). *Animal assisted therapy in counseling*. Routledge: New York
- Coenders, drs. H. (red. olv.)(1997). *Kramers Nederlandse Compactwoordenboek*. Amsterdam: Elsevier
- Chiron-Fryslan (2010). Het paard als co-therapeut. Gevonden op 27 oktober, 2011, op www.chyron-fryslan.nl
- Darfinc (2009). Funagle. Gevonden op 13 maart, 2012, op www.darfinc.com
- Dierenartsenpraktijk Abe Nijhuis(2012). Entingsschema honden, ontwormen. Gevonden op 16 maart, 2012, op www.dierenartsnijhuis.nl
- Dieren in zorg en welzijn (2010). Therapie met dieren. Gevonden op 14 september, 2011, op www.diereninzorgenwelzijn.nl
- Dogside (publicatiedatum onbekend). Ineke Bos. Gevonden op 23 februari 2012, op www.dogside.nl
- DogVision (publicatiedatum onbekend). Docenten. Gevonden op 27 oktober, 2011, op www.dogvision.nl
- Eddy, T. J. (1995). Human cardiac responses to familiar Young chimpanzees. *Anthrozoos* 4, pag. 235-243.
- Encyclo online encyclopedie (publicatiedatum onbekend). Therapie (zoekterm). Gevonden op 14 september, 2011, op www.encyclo.nl
- Fine, Aubrey H. (2006). *Handbook on Animal Assisted Therapy*. Academic Press
- Fine, Aubrey H. (2010). *Handbook on Animals Assisted Therapy*. Academic Press

Friedman, E., Katcher, A. H., Lynch, J. J. & Thomas, S. A. (1980). Animal companions and one-year survival of patients after discharge from a coronary care unit. Publicatieplaats onbekend: Public Health Rep. 95.

Friedman, E., Katcher, A. H., Thomas, S. A., Lynch, J. J., & Messent, P. (1983). Social interactions and bloodpressure: Influence of animal companions.

Galis, F., Metz, J.A.J., Nussbaumer, M., Van Der Sluijs, I., & Van Dooren, T.J.M. (2007). Do large dogs die young? *Journal of Experimental Zoology Part B: Molecular and Developmental Evolution, Volume 308B*, 119-126.

Gee, N.R., Harris, S.L., & Johnson, K.L. (2007). The Role of Therapy Dogs in Speed and Accuracy to Complete Motor Skills Tasks for Preschool Children. *Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of The Interactions of People & Animals, Volume 20*, 375-386.

Gerrickens Training & Advies (publicatiedatum onbekend). Over ons. Gevonden op 27 oktober, 2011, op www.kwaliteitenspel.nl

GGZNederland (2011). Zoek een ggz-instelling. Gevonden op 12 september, 2011, op www.ggznederland.nl

Goliathgames^a (publicatiedatum onbekend). Takkie Kakkie. Gevonden op 13 maart, 2012, op www.goliathgames.nl

Goliathgames^b (publicatiedatum onbekend). Bello Bijt. Gevonden op 13 maart, 2012, op www.goliathgames.nl

Helpende Honden (2008^a). Beginpagina. Gevonden op 14 september, 2011, op www.helpendehonden.nl

Helpende Honden (2008^c). Kinderen en jongeren. Gevonden op 27 oktober, 2011, op www.helpendehonden.nl

Helpende Honden (2008^b). TOPDOG Trainingen. Gevonden op 27 oktober, 2011, op www.helpendehonden.nl

Hergovich, A., Monshi, B., Semmler, G., & Zieglmayer, V. (2002). The effects of the presence of a dog in the classroom. *Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of The Interactions of People & Animals, Volume 15*, 37-50.

Iriah van Wijk (publicatiedatum onbekend). Informatie voor cliënten over psychomotorische therapie binnen de praktijk. Gevonden op 11 oktober, 2011, op www.psychomotorischetherapie.nl

Janssen, M.A. & Bakker, F.A. (2007). DE THERAPEUTISCHE WERKING VAN HUISDIEREN BIJ PSYCHIATRISCHE PROBLEMEN. Gevonden op 17 januari, 2012, op www.adsearch.nl

Jipson, J.L., & Gelman, S.A. (2007). Robots and Rodents: Children's Inferences About Living and Nonliving Kinds: *Child Development, Volume 78, no. 6*, 1676-1688

Kahn, P.H. (Jr.), Friedman, B., Peres-Granados, D.R., & Freier, N.G. (2004). Robotic pets in the lives of preschool children. Gevonden op 27 januari, 2012, op www.dl.acm.org

Katcher, A. H., Friedman, E., Beck A. M., & Lynch, J. J. (1983). Talking, looking, and blood pressure: Physiological consequences of interaction with the living environment. University of Pennsylvania Press.

Kerepesi, A., Kubiny, E., Jonsson, G.K., Magnusson, M.S. & Miklósi, Á. (2006). Behavioral comparison of human-animal (dog) and human-robot (AIBO) interactions: *Behavioural processes, Volume 73, no. 1*, 92-99

Kynologisch Centrum Jeugdzorg Assen (2010). Jeugdzorg. Gevonden op 27 oktober, 2011, op www.kcja.nl

LaJoie, K. R. (2003). An Evaluation of the Effectiveness of Using Animals in Therapy (Ongepubliceerd doctoraal proefschrift). Spalding University, Louisville

Landelijk InformatieCentrum Gezelschapsdieren (publicatiedatum onbekend). Zoönosen. Gevonden op 26 januari, 2012, op www.licg.nl

Leger des Heils (publicatiedatum onbekend). Gardnerspel. Gevonden op 12 september, 2011, op www.webwinkel.legerdesheils.nl

Limond, J. A., Bradshaw, J.W.S., & Cormack, K.F.M. (1997). Behavior of children with learning disabilities interacting with a therapy dog. *Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of The Interactions of People & Animals, Volume 10*, 84-89.

Martin, F., & Farnum, J. (2002). Animal-Assisted Therapy for Children with Pervasive Developmental Disorders. *Western Journal of Nursing Research, volume 24, no. 6*, 657-670

McCarthy, L.M. (2011) Animal-Assisted Therapy: Assimilation within a structured speech and language pathology framework. Gevonden op 12 december, 2011, op www.speech-language-pathology-audiology.advanceweb.com

Melson, G. (2001). *Why the Wild Things Are: Animals in the Lives of Children*. Cambridge: Harvard University Press

Melson, G.F., Kahn, P.H. (Jr.), Beck, A., & Friedman, B. (2009). Robotic Pets in Human Lives: Implications for the Human–Animal Bond and for Human Relationships with Personified Technologies: *Journal of Social Issues*, Volume 65, no. 1, 545-567

Mens en Hond Consultancy (2009^a). Contact. Gevonden op 25 oktober, 2011, op www.mensenhond.nl

Mens en Hond Consultancy (2009^b). TOPDOG HondenSOVA trainingen. Gevonden op 27 oktober, 2011, op www.mensenhond.nl

Mosby (2009) *Mosby's Medical Dictionary*. Publicatieplaats onbekend: Elsevier Health Sciences

Nederlandse Vereniging Van Speltherapeuten (publicatiedatum onbekend). Wat is speltherapie. Gevonden op 14 september, 2011, op www.speltherapie.net

Nederlandse Vereniging voor Psychotherapie (2006). Psychotherapie. Gevonden op 14 september, 2011, op www.psychotherapie.nl

NPS (1996). De Zaak Oudshoorn. Gevonden op 12 oktober, 2011, op www.nps.nl

Olds, A.R., Kranowitz, C.S., Porter, R., & Carter, M. (1994). Building in Opportunities for Gross Motor Development. Gevonden op 24 februari, 2012, op www.eric.ed.gov

Pets4Care (publicatiedatum onbekend). Medewerkers. Gevonden op 27 oktober, 2011, op www.pets4care.nl

Poest, C.A., Williams, J.R., Witt, D.D., & Atwoord, M.E. (1990). Challenge me to move: Large muscle development in Young Children. Gevonden op 14 februari, 2012, op www.eric.ed.gov

Prothmann, A., Bienert, M., & Ettrich, C. (2006). Dogs in child psychotherapy: Effects on state of mind. *Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of The Interactions of People & Animals*, Volume 19, 265- 277.

Psychomotorische therapie (publicatiedatum onbekend). Psychomotorische therapie. Gevonden op 30 september, 2011, op www.psychomotorischetherapie.nl

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (2008). Huisdieren. Gevonden op 26 januari, 2012, op www.rivm.nl

Rooney, N.J., Bradshaw, J.W.S., & Robinson, I.H. (2000). Pet care: A vehicle for learning. *Applied Animal Behaviour Science: An international journal reporting on the application of ethology to animals managed by humans*, volume 66, 235-248

Rugaas, T. (2006). *On Talking Terms with Dogs: Calming Signals*. Wenatchee, Washington: Dogwise Publishing.

Selfhelpwarehouse.com (publicatiedatum onbekend). Therapeutic Games. Gevonden op 27 oktober, 2011, op www.selfhelpwarehouse.com

Speltherapiepraktijk (2011). CV. Gevonden op 23 februari 2012, op www.speltherapiepraktijk.nl

Stanton, C.M., Kahn, P.H. (Jr.), Severon, R.L., Ruckert, J.H., & Gill, B.T. (publicatiedatum onbekend). Robotic Animals Might Aid in the Social Development of Children with Autism. Gevonden op 27 januari, 2012, op www.faculty.washington.edu/pkahn/articles/517_stanton.pdf

Tamura, T., Yonemitsu, S., Itoh, A., Oikawa, D., Kawakami, A., Higashi, Y., Fujimoto, T., & Nakjima, K. (2003). Is an Entertainment Robot Useful in the Care of Elderly People With Severe Dementia: *The Journals of Gerontology, Volume 59, no. 1*, M83-M85

Tinley gedragstherapie (publicatiedatum onbekend) Petra van Benten - Tinley gedragstherapeut voor honden. Gevonden op 27 oktober, 2011, op www.tinleygedragstherapie.nl

Therapiehond (2011). Home. Gevonden op 27 oktober, 2011, op www.therapiehond.nl

Therapiehulp (2006-2010). Creatieve therapie. Gevonden op 11 oktober, 2011, op www.therapiehulp.nl

Therapeutic Resources (2011^b). Home. Gevonden op 27 oktober, 2011, op www.therapeuticresources.com

Therapeutic Resources (2011^a). Talking, Feeling, & Doing Game. Gevonden op 27 oktober, 2011, op www.therapeuticresources.com

Tisen, I., Hergovich, A., & Spiel, C. (2007). School-Based Social Training with and without Dogs: Evaluation of Their Effectiveness. *Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of The Interactions of People & Animals, Volume 20*, 365-373.

Thompson, M.J. (2009). Animal-Assisted Play Therapy: Canines As Co-Therapists. Gevonden op 31 oktober, 2011, op www.counselingoutfitters.com

Universiteit Utrecht (publicatiedatum onbekend). Hyperactiviteit bij de hond. Gevonden op 27 oktober, 2011, op www.uu.nl

VanFleet, R. (2008). *Play Therapy With Kids & Canines, Benefits for Children's Developmental and Psychosocial Health*. Sarasota, Florida: Professional Resource Press.

VanFleet, R., & Faa-Thompson, T.F. (2010). The case for using animal assisted play therapy: *The British Journal of Play: British Association of Play Therapists, volume 6*, 4-18

Vereniging Geestelijke Gezondheidszorg Nederland (2011). Zoek een ggz-instelling. Gevonden op 12 oktober, 2011, op www.ggz nederland.nl

Verhulst, J. (2006) *Psychologie voor de gezondheidszorg*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff

Walters Esteves, S. & Stokes, T. (2008). Social Effects of a Dog's Presence on Children with Disabilities. *Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of The Interactions of People & Animals, Volume 21*, 5-15.

Wikipedia (publicatiedatum onbekend). Richard A. Gardner. Gevonden op 12 oktober, 2011, op www.wikipedia.nl

Bijlagen

Bijlage I: Begripsbepaling (Psychiatrische ziektebeelden)

Voor de eerste negen begrippen is gebruik gemaakt van de meest recente uitvoering van de DSM, het diagnostisch en statistisch handboek van psychiatrische aandoeningen. De American Psychiatric Association (APA) heeft deze vijfde uitgave van het handboek online beschikbaar gesteld voor deskundigen welke actief zijn in de psychiatrie. Zodoende hoopt de APA in 2013 de officiële vijfde editie van de DSM uit te geven welke voorzien is van de meest recente inzichten in de psychiatrie (American Psychiatric Association, 2010^a). De teksten hieronder zijn vrije vertalingen van de Engelstalige DSM-V en DSM-IV naar het Nederlands waarbij de nadruk in de beschrijving van de begrippen is gelegd op de symptomen zichtbaar bij kinderen/jongeren aangezien dit onderzoek zich richt op deze doelgroep.

Agressie-regulatieproblemen / stoornis

Zoals de benaming van de stoornis doet vermoeden heeft een kind met agressie-regulatieproblemen moeite met het onder controle houden van impulsen welke agressief gedrag oproepen. Volgens de DSM-IV heeft een kind een agressie-regulatiestoornis als het kind meerdere duidelijk van elkaar te onderscheiden periodes doormaakt waarin het kind faalt in het weerstaan van agressieve impulsen. Dit resulteert in ernstig aanvallende daden richting anderen of vernieling van eigendommen van het kind zelf en/of van anderen. De mate van agressiviteit tijdens deze periodes staat totaal niet in verhouding met de aanleiding tot het gedrag. (American Psychiatric Association, 2010^f)

Angststoornis

De DSM-V geeft een opsomming van de mogelijke vormen van angststoornissen. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de verschillende angststoornissen in uitingsvorm en gevolgen voor de persoon in kwestie van elkaar verschillen (American Psychiatric Association, 2010^c). Zodoende geeft deze beschrijving van angststoornissen een opsomming van onderling voorkomende symptomen. Daarnaast is er gebruik gemaakt van de beschrijving voor een 'gegeneraliseerde angststoornis'.

Een angststoornis wordt gekenmerkt door een overdreven angst en bezorgdheid betreffende specifieke terreinen, activiteiten of gebeurtenissen. Familieaangelegenheden, gezondheid, financiën, moeilijkheden op school en werk zijn allemaal voorbeelden van specifieke deze terreinen. Deze overdreven angst en bezorgdheid gaan gepaard met rusteloosheid, een opgejaagd gevoel, concentratieproblemen, spierspanning, moeilijk in slaap komen of onvoldoende nachtrust. Snel geïrriteerd en vermoeid zijn, kunnen als losse symptomen gezien worden of als gevolg van de eerder genoemde symptomen. Mensen met een angststoornis besteden veel tijd aan het voorbereiden en ontwijken van specifieke situaties waarin zij zich angstig voelen. (American Psychiatric Association, 2011^a)

Attention Deficit/Hyperactivity Disorder (ADHD)

ADHD wordt gekenmerkt door het onvermogen om de aandacht voor langere duur te richten op één of enkele specifieke objecten/activiteiten. Daarnaast is een hoge mate van activiteit kenmerkend voor ADHD. Voorbeelden van mogelijke uitingsvormen van ADHD zijn; het moeilijk stil kunnen zitten, eerst handelen daarna pas denken, het kind wekt de indruk niet te luisteren en het niet tot een duidelijk eind brengen van een gegeven instructie. Zoals doet vermoeden leiden kinderen met ADHD een ongeorganiseerd en rommelig leven. (American Psychiatric Association, 2010^b)

Autistisch Spectrum Stoornis (ASS)

De schrijvers van de huidige DSM-V stellen dat de verschillende autistisch spectrum stoornissen succesvol gedifferentieerd zijn van andere ontwikkelingsstoornissen en 'niet- spectrumstoornissen'. Desondanks zijn de differentiaties binnen het autistisch spectrum zelf onvoldoende gebleken. Dit is de reden waarom de DSM-V alle voorheen gedifferentieerde autisme verwante stoornissen onder één noemer vat. Deze begripsbepaling geeft dan ook één beschrijving waaronder de begrippen (klassiek) autisme, syndroom van Asperger en PDD-NOS⁸ vallen. De beschrijving valt uiteen in twee hoofdkenmerken van een ASS.

Deficiëntie in de sociale communicatie en sociale interactie

Een persoon met een ASS heeft een voortdurende deficiëntie (tekort) in de sociale communicatie en de sociale interactie. Deze deficiëntie is niet het gevolg van een algemene vertraging in de ontwikkeling van het kind. Dit kenmerkt zich in een tekortkomende wederkerigheid in gesprekken met anderen, variërend van een abnormale manier van spreken, desinteresse in de gevoelens en interesse van de ander tot een totaal gebrek aan sociale interactie.

Ook de non-verbale communicatie verloopt bij een kind met een ASS niet vlekkeloos. De non-verbale communicatie kan bijvoorbeeld slecht geïntegreerd zijn of het kind maakt weinig tot geen oogcontact en vertoont een abnormale lichaamstaal. Kinderen met een ASS begrijpen non-verbale communicatie ook niet altijd. Daarnaast kan het ook zijn dat het kind zelf weinig tot geen gebruik maakt van non-verbale communicatie zoals gezichtsuitdrukkingen en gebaren.

Een ander kenmerk is het moeite hebben met het aangaan en behouden van relaties. Ook hierin zijn verschillende gradaties aan te brengen. Het kind kan bijvoorbeeld moeite hebben met het aanpassen van zijn/haar gedrag aan specifieke sociale contexten of het deel uitmaken van een 'doen- alsof- spel' en het maken van vriendjes/vriendinnetjes. In de meest zware gradatie schijnt het kind geen interesse te hebben in zijn/haar medemens. (American Psychiatric Association, 2011^b)

Beperkte repeterende gedrag patronen, interesses of activiteiten

Naast een deficiëntie in de sociale communicatie en interactie wordt een ASS gekenmerkt door beperkte repeterend gedrag patronen, interesses of activiteiten. Hierbij kan gedacht worden aan stereotyperend taalgebruik en het steeds herhalend taalgebruik.

Kinderen met een ASS hechten ook buitengewoon veel waarde aan routines. Kleine afwijkingen hiervan kunnen als zeer stresserend ervaren worden. Het mag dan ook duidelijk zijn dat verzet tegen veranderingen niet ongewoon is. Het leven van een kind met een ASS bestaat dan ook uit zeer veel routines. Zo kan ook het verbale en non-verbale gedrag bestaan uit geritualiseerde patronen.

⁸ Pervasive Development Disorder – Not Otherwise Specified, vrij vertaald in het Nederlandse: Pervasieve (in alle lagen doordringend) Ontwikkelingsstoornis – Niet Anders Omschreven.

Deze routinematige levensstijl is ook terug te zien in de interesse van het kind. Deze beperken zich tot één of enkele objecten/activiteiten en de intensiteit van de interesse is zeer hoog.

Naast de hierboven genoemde kenmerken vertoont een kind met een ASS een zeer hoge of juist zeer lage reactiviteit op zintuiglijke waarnemingen. (American Psychiatric Association, 2011^b)

Het is mogelijk dat niet alle bovenstaande symptomen gezien worden. Het ontbreken van enkele symptomen en de mate waarin symptomen aanwezig zijn, zijn bepalend voor de gradatie van een ASS. Een hogere gradatie gaat dan ook samen met een hogere mate van beperking van het dagelijkse functioneren. (American Psychiatric Association, 2011^b)

Dwangstoornis

Er is sprake van een dwangstoornis als een persoon obsessief en/of compulsief is. In deze beschrijving van een dwangstoornis zijn beide aspecten uitgewerkt.

Obsessief

Een persoon is obsessief als hij/zij een steeds terugkerende en aanhoudende gedachte, drang of beeld/visioen heeft welke als opdringend en ongewenst ervaren worden. Deze gedachte(n), drang of beeld(en)/visioen(en) worden door de meeste personen ook als beangstigend ervaren en/of veroorzaken stress. De persoon in kwestie probeert deze obsessies op te heffen door andere gedachten of acties. Zodoende wordt men compulsief. (American Psychiatric Association, 2011^c)

Compulsief

Compulsief gedrag wordt gekenmerkt door de uitvoer van herhalend gedrag en/of mentale activiteiten. Een voorbeeld voor herhalend gedrag is het veelvuldig wassen van de handen, ook als hier geen directe aanleiding tot is. De DSM-V geeft als voorbeeld van herhalende mentale activiteiten het veelvuldig tellen van objecten. Een compulsief persoon voelt zich gedreven tot de uitvoer van deze gedragingen of mentale activiteiten als respons op de obsessie of in overeenstemming met regels die hij/zij hanteert. Het compulsieve gedrag is gericht op het voorkomen en verminderen van angst en stress of het voorkomen van een gevreesde situatie of gebeurtenis. Kenmerkend is dat het compulsieve gedrag niet realistisch verbonden is met het voorkomen van een gevreesde situatie of gebeurtenis en vaak zeer overdreven is. (American Psychiatric Association, 2011^c)

Een obsessief of compulsief persoon besteedt veel tijd aan de obsessieve en compulsieve gedrag. Het kan zoveel stress opleveren dat de lichamelijke gezondheid er onder lijdt. Beide dragen bij aan een disfunctioneren in het dagelijkse leven. (American Psychiatric Association, 2011^c)

Hechtingsstoornis

Een hechtingstoornis houdt in dat een kind opmerkelijk verontrustend en, in overeenstemming met de ontwikkeling, ongepast hechtingsgedrag toont; het kind richt zich zeer zelden tot de aangewezen hechtingsfiguur (vader/moeder/voogd) voor troost, steun, bescherming en verzorging. De DSM-V geeft als criteria dat dit gedrag voor vijfjarige leeftijd zichtbaar moet zijn.

Een kind met een hechtingstoornis kenmerkt zich door geremd en emotioneel teruggetrokken gedrag waarin het zelden hechtingsgedrag toont richting de volwassen verzorgers. Dit uit zich in het zelden troost zoeken wanneer het kind verdrietig is, maar ook het zelden respons geven als het kind getroost wordt.

Verder kenmerkt een kind met hechtingsproblemen zich in het gebrek aan sociale en emotionele benadering tot anderen. Ook kent het gedrag van het kind periodes waarin het onverklaarbare prikkelbaarheid, verdriet of angst toont tijdens niet bedreigende interactie met de verzorgers. Als mogelijke oorzaak wordt een langdurige afwezigheid van lichamelijke en geestelijke basis verzorging aangewezen. Daarnaast geeft de DSM-V als mogelijke oorzaak het veelvuldig wisselen van primaire verzorger en het opvoeden in zeer ongewone omstandigheden zoals gevangenissen. (American Psychiatric Association, 2010^d)

Oppositionele opstandige gedragstoornis

Voortdurende boosheid, snel geïrriteerd zijn, vijandig en haatdragend gedrag zijn allemaal kenmerken voor een Oppositionele opstandige gedragstoornis. Een kind met een Oppositionele opstandige gedragstoornis verliest snel zijn kalmte, is snel geërgerd door anderen en is vaak boos en wraakzuchtig. Tegenover zijn/haar ouders toont het kind zich opstandig door voortdurend de discussie aan te gaan, de regels door de ouders opgelegd worden dan ook met voeten getreden. De verzoeken van de ouders aan het kind worden daarbij genegeerd. Zoals mag blijken uit het bovenstaande probeert het kind opzettelijk de mensen om zich heen te ergeren. Hij/zij is hierbij van mening dat hij/zij er zelf geen aandeel heeft in fouten en misdragingen.

Door de Oppositionele opstandige gedragstoornis ondervindt het kind hinder tijdens sociale en educatieve activiteiten. (American Psychiatric Association, 2010^e)

Stemmingsproblemen

Onder stemmingsproblemen worden in deze rapportage alle klachten welke veroorzaakt worden door angst (zie angststoornis), somberheid en depressiviteit geschaard. Deze klachten zijn waar te nemen bij verschillende stoornissen, daarom wordt in deze beschrijving een gegeneraliseerd beeld gegeven van de termen somberheid en depressiviteit.

Ongeacht het feit dat ieder mens in zijn leven periodes doormaakt waarbij hij/zij zich verdrietig, bedroefd of neerslachtig voelt kan het ook 'ziekelijke' vormen aannemen. In dit geval is er sprake van een te lange of te heftige stemmingsdaling gezien de omstandigheden. De somberheid en depressiviteit van de persoon in kwestie verhindert dan het normaal dagelijks functioneren. Hij/zij verliest gewicht, slaapt erg veel of juist erg weinig, voelt zich dan ook altijd moe en is ongeïnteresseerd. Dit alles leidt een verminderde concentratie, onvermogen tot nadenken en verminderde prestaties op school/werk. Deze neerwaartse spiraal van negativiteit leidt tot een ernstig verminderde eigenwaarde. In ernstige vormen ziet een depressief persoon in de dood een uitweg voor zijn/haar psychische lijden. (Verhulst, 2006)

Verstandelijke beperking

Er is sprake van een verstandelijke beperking als de persoon in kwestie zowel een tekortkomend verstandelijk vermogen heeft als een tekortkomend aanpassingsvermogen, welke het gevolg kan zijn van een intelligentiequotiënt (IQ) welke lager is dan 70. Ook moeten deze deficiënties vanaf de geboorte aanwezig zijn, aldus de DSM-V. Hierdoor heeft een persoon met een verstandelijke beperking moeite met redeneren, problemen oplossen, het maken van een planning, leren op school en leren door ervaring en andere algemene geestelijke vermogens.

Een verstandelijk beperkt persoon wordt, in verhouding met een persoon van zijn eigen leeftijd en culturele groepering, beperkt in het deelnemen aan allerlei activiteiten welke behoren tot het dagelijkse leven. Communicatie met anderen, sociale deelname in de maatschappij, functioneren op school of werk, zelfredzaamheid in het doen van huishoudelijke werkzaamheden zijn allen voorbeelden hiervan. Deze beperking maakt dat een verstandelijk beperkte persoon (bijna) constante begeleiding nodig heeft. (American Psychiatric Association, 2011^d)

Bijlage II: Bedrijven die zich bezighouden met AAI met honden

Bedrijven die zich bezig houden met AAI met honden		
<i>Bedrijfsnaam</i>	<i>Website</i>	<i>Gevestigd te</i>
Drenthe		
Kynologisch Centrum Jeugdzorg Assen	www.kcja.nl	Ter Aard
Flevoland		
Canine Company	www.begeleidingshond.nl	Almere
Friesland		
Helphûn Fryslân (Helphond Friesland)	www.hhfrl.nl	Drachtstercompagnie
Gelderland		
Mens en Hond	www.mensenhond.nl	Doetichem
Stichting Grip op je leven	www.stichtinggripopjeleven.nl	Harderwijk
Noord-Brabant		
A.a.t. Kairos	www.aatkairos.nl	Etten Leur
Stichting SAAC	www.stichtingsaac.nl	Bergen op Zoom
Trainingscentrum Vrakking en Partners	www.asstherapie.nl	Molenschot
Noord Holland		
Helpende honden	www.helpendehonden.nl	Opferdoes
Stichting Contacthond	www.contacthond.nl	Hoofddorp
Clinidogs	www.clinidogs.com	Den Hoorn (Texel)
Team Hond	www.hondentrainingen.nl	Heer Hugowaard / Zaandam
Bulters + Mekke	www.bultersmekke.nl	Assendelft

Overijssel		
Hondenadviesbureau Home	www.hondenadviesbureau-home.nl	Schuinesloot
Utrecht		
Pets 4 Care	www.pets4care.nl	Doorn
Zuid-Holland		
Stichting Maatje met een Staartje	www.maatjemeteenstaartje.nl	Rotterdam
Zeeland		
Stichting Petra (dochterstichting Wil)	www.stichtingpetra.nl	Middelburg

Bijlage III: Persoonsbeschrijvingen deskundigen

Zoals aangegeven in het hoofdstuk onderzoekspopulatie volgt hieronder een uitgebreide persoonsbeschrijving van de deskundigen welke deel hebben genomen aan het onderzoek.

- Hondengedragdeskundigen

Joop Mekke:

Joop Mekke heeft zes jaar ervaring als instructeur bij Stichting Hulphond, waarvan drie jaar als manager cliëntenzorg. Gedurende deze periode is hij verantwoordelijk geweest voor de opzet en implementatie van een opleidingstraject voor seizurehonden en voor een thuistrainingsprogramma bij aanvragers. Ook is hij verantwoordelijk geweest voor het mede opzetten van een project voor het opleiden van eigen honden van aanvragers. De heer Mekke heeft ruime ervaring in het begeleiden van mensen naar meer zelfstandigheid vanuit een verpleegkundige achtergrond en naast dit ook een jarenlange ervaring als gedragstherapeut voor probleemhonden of hondenproblemen. Hij is als gedragstherapeut verbonden aan het dierenasiel te 's-Hertogenbosch en werkzaam voor Tinley, kynologisch adviesbureau. Ook is hij met zijn eigen hond actief als zorgdierteam binnen verpleeghuis settings. Relevante opleidingen zijn onder andere: probleemgedrag bij honden, hondengedragadvisering en begeleiding in de praktijk, cliëntgericht adviseren, opleiding tot psychiatrisch verpleegkundige. Naast dit nog diverse workshops en vijf keer deelgenomen aan de jaarlijkse driedaagse Adeu bijeenkomsten voor aangesloten Hulphonden scholen in Europa. (Bultersmekke, 2012)

Ineke Bos

Ineke Bos is afgestudeerd als kynologisch gedragstherapeut voor honden bij Dogvision / van Hall. Haar interesse voor honden ontstond toen ze hulphonden ging opvoeden en de aftraining van signaal honden ging doen. Dit heeft ze enkele jaren gedaan. In die jaren heeft ze ook de opleiding tot kynologisch trainster bij O&O (Nederlandse vereniging voor instructeurs in honden opvoeding en -opleiding) voltooid. Als trainster is mevrouw Bos gevraagd bij een kynologenclub waar ze een interne opleiding gedaan heeft en een tiental jaren voor de groep gestaan heeft. Omdat ze haar eigen hondenschool was begonnen en zich wilde richten op gedragstherapie is ze in 2007 bij de kynologen club gestopt. Met haar hondenschool was ze stageadres voor O&O. In 2009 is ze met haar groepslessen gestopt en dus ook als stageadres. Sinds enkele jaren is ze coach voor de cursisten die bij Dogvision module zes volgen van de opleiding 'gedragstherapie bij honden'. Mevrouw Bos is aangesloten en erkend door Alpha waardoor ze verplicht is te zorgen voor up-to-date vakkennis. (Dogside, publicatiedatum onbekend)

- **Speltherapeut**

Henriette de Ruijter-Klapwijk

Henriëtte de Ruijter-Klapwijk heeft vanaf 2004 haar eigen praktijk voor speltherapie. Van mei tot november 2006 is ze werkzaam geweest als speltherapeute bij het Eindhovens Psychologisch Instituut. Ze heeft onder andere opleidingen gevolgd voor speltherapie, het behandelen van kinderen met trauma's, HBO – jeugdwelzijnswerk, werken aan emotionele problemen met mensen met een verstandelijke handicap en spelbeelden in beweging. Binnen de organisaties en speltherapiebehandelingen heeft mevrouw de Ruijter-Klapwijk te maken gehad met diverse problematiek als bijvoorbeeld eetproblemen, rouwverwerking, autisme, echtscheiding, uit huis geplaatst zijn en conversatiestoornissen bij jongeren. (Speltherapiepraktijk, 2011)

- **Speltherapeut/orthopedagoog**

Anny Hereijgers

Anny Hereijgers is orthopedagoog en speltherapeut. Ze heeft de Post HBO-opleiding Speltherapie te Amersfoort, de Universitaire opleiding Orthopedagogiek en HBO-Inrichtingswerk te Eindhoven voltooid. Als groepsleidster is ze werkzaam geweest bij Medisch Kleuterdagverblijf Kleuterheil te Goirle en Kinder psychiatrische dagbehandeling De Marktstroom te Goirle. Als speltherapeut is mevrouw Hereijgers werkzaam geweest bij twee cluster 2 scholen voor kinderen met auditieve en communicatieve beperkingen. Ook is ze werkzaam geweest bij het Medisch Kindertehuis te Goirle. Als orthopedagoog is ze werkzaam geweest als bij behandel coördinator bij Viataal, nu Kentalis, van de vroeg behandeling, behandelingscentrum voor kinderen met een auditieve en/of communicatieve beperking in de leeftijd van twee t/m vijf jaar. In augustus 2008 is mevrouw Hereijgers een eigen praktijk voor speltherapie en speldiagnostiek gestart, De Krullevaar te Breda. Hier komen kinderen in de leeftijd van drie t/m dertien jaar die op sociaal-emotioneel gebied vast lopen. (A. Hereijgers, persoonlijke communicatie, 1-3-2012)

- **Orthopedagoog/spelontwikkelaar**

Henriette Mol

Henriette Mol is orthopedagoog en NLSPELontwikkelaar. In 1990 heeft ze haar diploma gehaald aan de H.T.S. richting bedrijfskader. In 1995 is ze als orthopedagoog afgestudeerd aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Al tijdens haar opleiding tot orthopedagoog coachte ze ouders en kinderen op twee scholen voor speciaal onderwijs. Eén was een- school voor moeilijk lerende kinderen de ander een school voor leer- en opvoedingsmoeilijkheden. Begin jaren negentig heeft ze haar NLP – opleidingen gehad en sinds 1991 geeft ze hier training in. Vanaf ongeveer het jaar 2006 tot 2008 is ze werkzaam geweest als docent bij de opleiding Speltherapie aan de Hogeschool Utrecht. Vanaf eind jaren negentig werkte mevrouw Mol hier al als free-lancer. (Henriette Mol, persoonlijke communicatie, 29-2-2012)

- **Spelontwikkelaar**

Peter Gerrickens

Samen met zijn vrouw en zakelijke partner, Marijke Verstege, leidt Peter Gerrickens het bedrijf Gerrickens Training & Advies welke is opgericht in 1991. Naast spellen en handleidingen voor deze spellen geeft Gerrickens Training & Advies nog een tweetal boeken uit. Deze boeken borduren voort op wat de heer Gerrickens en mevrouw Verstege zien als hun visie; 'mensen helpen bij het ontdekken van wie ze in wezen zijn'. Gerrickens Training & Advies verzorgen ook trainingen en leveren trainingsmateriaal. (Gerrickens Training & Advies, publicatiedatum onbekend)

- **Creatief therapeut**

Barry Beentjes

Barry Beentjes is creatief therapeut. Na zijn SPW opleiding voltooid te hebben werd hem een baan aangeboden op zijn laatste stageplaats bij Het Orthopedagogisch Zorgcentrum (OZC, tegenwoordig lijn 5). Hier is hij in 1999 gestart als groepsleiding op een zeer intensieve behandelgroep voor licht verstandelijk gehandicapten kinderen met diverse gedragsproblemen in de leeftijd van 8 t/m 18 jaar. Hierna heeft de heer Beentjes iets langer dan een jaar als intensief ambulant gezinsbegeleider (IAG) gewerkt. In het jaar 2005 werd een nieuwe stichting opgericht: 'Stichting De Praktijk' en werd er een vestiging gestart in Alkmaar. Na anderhalf jaar kwam er bericht dat er ook een vestiging in Hoorn gestart werd. De heer Beentjes heeft hier een deeltijd opleiding tot creatief therapeut gevolgd waarmee hij daarnaast ook meteen een 'werkervaringsplek' had. Na deze opleiding voltooid te hebben en voldoende werkervaring opgebouwd te hebben is de heer Beentjes aangenomen als creatief therapeut bij Stichting De Praktijk te Hoorn. In 2010-2011 heeft hij ook nog de POST HBO Rino opleiding gevolgd tot gezinscreatief therapeut. Daarnaast is hij ook Ouderbegeleider en al vier jaar OR-lid, bedrijfshulpverlener en Arbo coördinator. Door de jaren heen heeft de heer Beentjes veel ervaring opgedaan met diverse gedragsproblemen en hulpvragen als ADHD, ASS, leeftijdsfase problematiek, stemmingsstoornissen, trauma en weerbaarheid etc. (B. Beentjes, persoonlijke communicatie, 28-2-2012)

- **Klinisch psycholoog**

Marie - Jose Enders - Slegers:

Marie – Jose Enders – Slegers behaalde in 1990 haar doctoraal en in 2000 promoveerde zij. Samen met haar man heeft ze een huisartsenpraktijk opgezet. Sinds 1990 is mevrouw Enders - Slegers verbonden aan het Department Klinische en Gezondheids Psychologie van de Faculteit Sociale Wetenschappen aan de Universiteit van Utrecht. Haar promotie onderzoek 'Een leven lang goed gezelschap, een empirisch onderzoek naar de betekenis van gezelschapsdieren voor de kwaliteit van leven van ouderen' trok veel aandacht en had tot gevolg dat steeds meer verzorging- en verpleeghuizen de toegang van huisdieren en het opnemen van huisdieren ging toestaan. Haar verdere onderzoeken betroffen steeds de invloed van animal assisted interventions op de kwaliteit van leven van kwetsbare groepen in de samenleving zoals dementerenden ouderen, psychiatrische patiënten en kinderen met gedragsstoornissen.

Op 40-jarige leeftijd startte mevrouw Enders - Slegers haar studie klinische en gezondheidspsychologie. Naast dit is ze bestuurslid van ISAZ (International Society of Anthrozoology), is oud-voorzitter van het Landelijk Bestuur van de Dierenbescherming en was 8 jaar lang lid van de Raad van Bestuur van de American Humane, een Amerikaanse Kinder- en Dierenbeschermingsorganisatie, gevestigd te Colorado. Ze geeft nationaal en internationaal veel lezingen en heeft verscheidene publicaties op haar naam staan. Binnen het bestuur van AAIZOO vervult ze de functie van voorzitter en nationaal en internationaal contactpersoon. (AAIZOO, publicatiedatum onbekend)

Bijlage IV: Verzonden E-mails aan deskundigen en aanvullende informatiedocumenten

Op de volgende pagina's staan de verzonden e-mailberichten en de daarbij verzonden aanvullende informatiedocumenten. Uiteraard heeft er meer e-mailverkeer plaats gevonden tussen de onderzoekers en de deskundigen met betrekking tot vragen, het maken van interviewafspraken, woorden van dank voor de deelname en het uitnodigen voor de eindpresentatie. De documenten in deze bijlage betreffen dan ook alleen documenten welke in het algemeen naar de deskundigen zijn verzonden. Hieronder volgt een opsomming van de documenten welke als bijlage aan deze scriptie zijn toegevoegd.

- E-mail verzoek deelname eerste feedbackronde
Bijlage: Aanvullende informatie deelname onderzoek
- E-mail aan de deskundigen betreffende de eerste feedbackronde
Bijlage: Informatie eerste feedbackronde

- E-mail verzoek deelname tweede feedbackronde
- E-mail aan de deskundigen betreffende de tweede feedbackronde
Bijlage: Informatie tweede feedbackronde

Het document 'Aanvullende informatie deelname onderzoek' is ook als bijlage verzonden bij het document 'E-mail verzoek deelname tweede feedbackronde'.

Betreft: Onderzoek naar de integratie van de hond als therapeutisch middel in het Gardnerspel i.o.v. Patricia Delorme, trainings- en begeleidingscentrum Helpende Honden.

Geachte..... ,

In het kader van ons afstudeerproject zijn wij op zoek naar deskundigen (experts) welke hun medewerking willen verlenen aan ons afstudeeronderzoek.

Het doel van dit onderzoek is het verkrijgen van inzicht in de verschillende aspecten welke aan bod komen bij de integratie van de hond als therapeutisch middel in het Gardnerspel. Het Gardnerspel heeft als doel spelenderwijs contact aangaan met de cliënten zo een relatie op te kunnen bouwen tussen therapeut en cliënt. Aan de hand van de resultaten verkregen door het onderzoek wordt een nieuw spel ontwikkeld. Dit spel kan door Patricia Delorme gebruikt worden tijdens haar therapiesessies die ze geeft bij Helpende Honden, een training- en begeleidingscentrum voor kinderen en jongeren in de leeftijdscategorie van 6 tot en met 18 jaar. Meer informatie over Helpende Honden vindt u in de bijlage en op www.helpendehonden.nl

Om onze onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden zijn wij tot de conclusie gekomen dat er vanuit verschillende invalshoeken informatie nodig is. Het onderzoek richt zich dan ook op het inwinnen van informatie uit verschillende bronnen. Hierbij kan gedacht worden aan verschillende vak- en ervaringsdeskundigen.

Hieronder vindt u een opsomming van de vakgebieden welke wij willen betrekken in het onderzoek:

- Kynologie (Hondengedragdeskundigen)
- Orthopedagogiek
- Therapeutische / pedagogische spelontwikkeling
- Speltherapie
- Creatieve therapie

Gezien de informatie die wij via het internet over u verkregen hebben lijkt u ons uitermate geschikt voor de deelname aan het onderzoek. Uw kennis en ervaring in uw vakgebied biedt voor dit onderzoek ruimschoots aanknopingspunten en vormt een schat aan belangrijke informatie.

Wat houdt uw deelname/medewerking aan het onderzoek in:

- U neemt deel aan een persoonlijk interview welke gericht is op het verkrijgen van specifieke informatie binnen uw vakgebied.
- U neemt deel aan het becommentariëren van de informatie verkregen uit de interviews met de deskundigen uit de andere betrokken vakgebieden (zie bovenstaande opsomming).

Meer informatie betreffende Helpende Honden kunt u vinden op www.helpendehonden.nl en in de bijlage treft u meer informatie aan over het Gardnerspel, het onderzoek, uw deelname en de Dataverzamelingsmethodiek.

Wij zouden het zeer op prijs stellen als u uw medewerking wil verlenen aan het onderzoek en daarbij niet alleen ons als studenten helpt bij ons afstudeerproject, maar ook een bijdrage levert aan het verantwoord inzetten van dieren in therapie.

Mocht u na uw deelname aan het onderzoek de verkregen resultaten in willen zien, dan kan in overleg met de opdrachtgever bepaald worden welke gegevens vrijgegeven worden.

Met vriendelijke groet,

Linsey Schuijtvlot	linsey.schuijtvlot@wur.nl
Gerard ter Meer	gerard.termeer@wur.nl

Studenten Dieren in de Zorg
HBO Diermanagement Hogeschool Van Hall Larenstein

Aanvullende informatie

Deelname onderzoek

Helpende Honden
samen speuren naar mogelijkheden

Linsey Schuijtvlot & Gerard ter Meer

Studenten Hogeschool Van Hall Larenstein

Allereerst willen wij u hartelijk danken voor het feit dat u tijd beschikbaar stelt voor het lezen van dit document. In dit document vindt u alle nodige informatie om u op de hoogte te stellen van het Gardnerspel en de methodiek welke gehanteerd wordt in het onderzoek. Allereerst willen wij u een aantal aanvullende vragen voorleggen:

- Bent u vanaf heden t/m februari 2012 woonachtig/verblijvend in Nederland?
- Gaat u akkoord met het gebruik van uw gegevens voor publicatie?
- Gaat u akkoord met het gebruik en publicatie van de informatie die via u verkregen is tijdens het onderzoek?

Mocht u één of meerdere van de bovenstaande vragen met 'Nee' beantwoorden dan zouden wij het zeer op prijsstellen als u dit z.s.m. aan ons door kunt geven. Daarnaast zijn wij helaas niet in de positie om u een vergoeding aan te bieden voor uw diensten t.b.v. het onderzoek. Mocht u toch een vergoeding vragen voor uw diensten t.b.v. het onderzoek dan zouden wij dat graag van u willen horen.

Introductie Helpende Honden

Helpende Honden is gevestigd te Opperdoes (Noord-Holland). Dit bedrijf is opgericht op zeven november 2007 door Patricia Delorme. Patricia Delorme is dan ook eigenaresse van het bedrijf en oplossingsgericht psychosociaal therapeute bij Helpende Honden. Helpende Honden is een training- en begeleidingscentrum voor kinderen en jongeren in de leeftijdscategorie van zes tot en met achttien jaar. Veel van deze jongeren vertonen gedragsproblemen en/of kunnen behoefte hebben aan extra ondersteuning. Bij het bieden van extra ondersteuning kan gedacht worden aan begeleiding op het gebied van communicatie, zelfvertrouwen, stemmingsproblemen, sociale vaardigheden of impulscontrole. Om deze training- en begeleidingstrajecten te ondersteunen worden honden ingezet die de cliënten ondersteunen in het (her)ontdekken van hun mogelijkheden, het vinden van oplossingen voor hun problemen en het oefenen van nieuwe vaardigheden. Helpende Honden maakt bij de training- en begeleidingstrajecten gebruik van de uitgangspunten van Animal Assisted Therapy vanuit een kortdurende en oplossingsgerichte benadering.

Introductie Gardnerspel

Het Gardnerspel is ontwikkeld door de Amerikaanse psychiater Richard Alan Gardner, is in het Nederlands vertaald door Dick Oudshoorn en heeft als doel spelenderwijs contact met de cliënten aan te gaan om zo een relatie op te kunnen bouwen tussen therapeut en cliënt. Ook biedt het de therapeut de mogelijkheid vragen te stellen aan kinderen over de situatie waarin zij zich bevinden. Dit gebeurt aan de hand van kaartjes die bij het spel inbegrepen zitten.

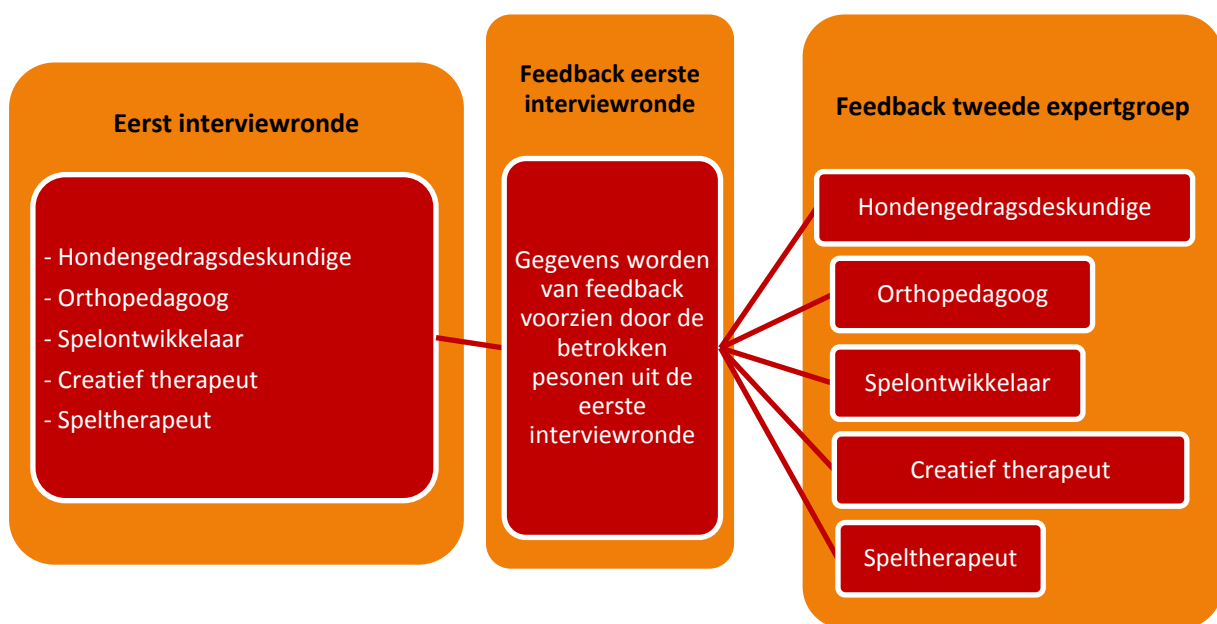
De oorspronkelijke titel van het spel is: 'The Talking, Feeling, & Doing Game'. De kaartjes zijn dan ook gerelateerd aan de Engelstalige variant van het spel namelijk; praat-, voel- en doekaartjes. De vragen die op de kaartjes staan hebben betrekking op verschillende aspecten van de leefsituatie, echtscheiding van de ouders, het vermogen van kinderen zich vrij te bewegen in de groep en neutrale en informatieve onderwerpen.

Uitleg dataverzamelmethode: de Delphi methode

Een aantal experts zullen eerst individueel geïnterviewd worden waarna er een terugkoppeling/feedbackronde via e-mail plaatsvindt waarbij verkregen informatie wordt teruggestuurd naar alle betrokken experts. Deze experts kunnen vervolgens hun meningen hierover geven wat de mogelijkheid biedt tot een verdere verbreding van de informatieverwerking.

Daarnaast wordt er gebruik gemaakt van een toevoeging op de Delphi methode. De hierboven beschreven experts nemen deel aan de interviews. Na de feedbackronde op de gegevens, verkregen door de interviews, wordt de informatie doorgestuurd naar de tweede expertgroep. Deze personen zullen de aan hen toegereikte informatie voorzien van feedback in het kader van hun eigen expertise.

Op de volgende pagina vindt u een figuur welke mogelijk het één en ander verder kan verduidelijken.

Wij zouden het zeer op prijs stellen als u uw medewerking wil verlenen aan het onderzoek. Mocht u nog vragen hebben dan kunt u ons bereiken via de onderstaande e-mailadressen:

Linsey Schuijtvlot

linsey.schuijtvlot@wur.nl

Gerard ter Meer

gerard.termeer@wur.nl

Betreft: Onderzoek naar de integratie van de hond als therapeutisch middel in het Gardnerspel i.o.v. Patricia Delorme, trainings- en begeleidingscentrum Helpende Honden.

Geachte..... ,

Allereerst nogmaals hartelijk dank voor uw deelname aan het interview.

De eerste fase van uw deelname is al een aantal weken achter de rug. In de tussenliggende tijd zijn alle interviews verwerkt, wat betekend dat de tweede fase van uw deelname in gang gezet wordt. Hieronder vindt u beide fasen nogmaals kort beschreven.

Wat houdt uw deelname/medewerking aan het onderzoek in:

- U neemt deel aan een persoonlijk interview welke gericht is op het verkrijgen van specifieke informatie binnen uw vakgebied.
- U neemt deel aan het becommentariëren van de informatie verkregen uit de interviews met de deskundigen uit de andere betrokken vakgebieden (zie onderstaande opsomming).

Deskundigen die betrokken zijn bij de interviews:

- Hondengedragsdeskundige
- Speltherapeut en tevens orthopedagoog
- Spelontwikkelaar
- Klinische en gezondheidspsycholoog

In de bijlage van dit e-mailbericht vindt u de uitwerkingen van de interviews. Wij moeten hierbij vermelden dat deze teksten niet de letterlijke woorden zijn van de personen die betrokken zijn bij de interviews. De interviews zijn dus niet integraal overgenomen.

Wij willen u verzoeken de teksten in de bijlage zo zorgvuldig mogelijk te voorzien van feedback. Alle aanvullingen en op- of aanmerkingen zijn welkom. Mocht u het niet eens zijn met een bepaald tekstgedeelte of juist wel dan zouden wij dat ook graag van u te weten komen. Alle feedback kunt u in een Word-document naar ons retour zenden.

Wij hopen spoedig uw feedback te ontvangen.

Met vriendelijke groet,

Linsey Schuijtvlot linsey.schuijtvlot@wur.nl
Gerard ter Meer gerard.termeer@wur.nl

Studenten Dieren in de Zorg
HBO Diermanagement Hogeschool Van Hall Larenstein

Informatie eerste feedbackronde

Helpende Honden
samen speuren naar mogelijkheden

Linsey Schuijtvlot & Gerard ter Meer

Studenten Hogeschool Van Hall Larenstein

Geachte Heer/Mevrouw,

Allereerst willen wij u hartelijk danken voor het feit dat u tijd beschikbaar stelt voor het lezen van dit document en het becommentariëren ervan.

Op de volgende pagina's vindt u de samenvattingen van vier individueel afgenomen interviews.

Betrokken bij deze interviews zijn een:

- Speltherapeut/Orthopedagoog
- Hondengedragsdeskundige
- Spelontwikkelaar
- Klinisch Psycholoog

Uw deelname aan deze eerste feedbackronde houdt in dat u alle informatie in dit document voorziet van feedback en aanvullingen waar u dit nodig acht. Dit houdt ook in dat u de samenvatting van het interview dat met u gehouden is waar nodig voorziet van commentaar.

Wij willen u verzoeken deze op/aanmerkingen en toevoegingen in een apart Word bestand te verwerken en dit bestand naar ons toe te sturen (zie onderstaande e-mailadressen).

Deze toevoegingen zullen dan door ons verwerkt worden. Vervolgens worden de resultaten naar de tweede feedbackgroep met deskundigen gestuurd.

Deze deskundigen zullen puur en alleen de informatie betreffende hun eigen vakgebied becommentariëren.

De onderwerpen uit de afzonderlijke samenvattingen zijn afkomstig van de topiclijsten welke gebruikt zijn tijdens de interviews.

Mocht u nog vragen hebben dan kunt u ons bereiken via onderstaande e-mailadressen:

Linsey Schuijtvlot linsey.schuijtvlot@wur.nl

Gerard ter Meer gerard.termeer@wur.nl

Samenvatting Speltherapeut/Orthopedagoog

Doel van therapeutische / pedagogische spellen

Het Gardnerspel wordt voornamelijk gebruikt om erachter te komen hoe een kind over bepaalde dingen denkt. Door het gebruik van het Gardnerspel kan op een speelse en indirecte manier dezelfde informatie verkregen worden als bij een normaal gesprek zonder dat het kind zich mogelijk ongemakkelijk of bedreigd voelt. Het doel van therapeutische / pedagogische spellen in het algemeen is dat het kind de vaardigheden, welke besproken en geoefend zijn tijdens de therapiesessies, inzet in andere situaties buiten de therapiesessies.

Doelgroep

Het huidige Gardnerspel is geschikt voor een vrij brede doelgroep. Het is vooral bedoeld voor kinderen ouder dan acht jaar en kan ingezet worden bij kinderen die erg angstig en onzeker zijn, maar ook voor kinderen die juist weer erg snel boos zijn. Ook voor kinderen met bijvoorbeeld autisme, of kinderen die in een echtscheidingssituatie zitten zou het een geschikt spel zijn. Het helpt de kinderen met het opbouwen van zelfvertrouwen en het verbeteren van de sociale contacten.

Belangrijke aspecten therapeutisch/pedagogisch spel

Het is een gestructureerd spel met een winelement erin. Het voordeel hiervan is dat kinderen dit wedstrijdelement vaak zien. Ze weten dat het beantwoorden van vragen fiches op kan leveren en hun dus uiteindelijk naar de winst zou kunnen leiden. Dit motiveert de kinderen om antwoord op de vragen te geven. In het spel is het voor de kinderen niet verplicht om alle vragen te beantwoorden wat een stukje vrijheid geeft en daarmee ook een stukje veiligheid biedt. Het is belangrijk om voor het kind ook meteen duidelijk te stellen dat het beantwoorden van vragen niet verplicht is. In een normaal kennismakingsgesprek zit je tegen over elkaar, stel je vaak gerichte vragen en kan een kind het gevoel krijgen ondervraagd te worden. Belangrijk is wel om in het spel niet alleen directe, maar ook niet alleen indirecte vragen te stellen. Naarmate de therapeut het kind langer kent kunnen er meer directe vragen gesteld worden.

Aandachtspunten spelbegeleiding

Een nadeel voor de therapeut kan zijn dat hij of zij afhankelijk is van de vraag die het kind trekt in het spel. Hier kan wel wat sturing in gegeven worden door van te voren de kaarten te selecteren en door in de antwoorden sturend te zijn, maar volledige controle hierover heb je nooit. De vragen waarbij de kinderen iets moeten doen kan soms een bepaalde mate van onzekerheid opwekken maar vaak vinden de kinderen het uiteindelijk toch leuk om te doen. Het is belangrijk dat de therapeut zelf ook deelneemt aan het spel wanneer het spel één op één gespeeld wordt. Wanneer het in een groep gespeeld wordt kan de therapeut de rol van spelleider/ster op zich nemen.

Vragen die op de kaartjes terug kunnen komen zouden bijvoorbeeld kunnen zijn: hoe maak je contact, hoe maak je kennis, als iemand niet mee mag spelen hoe reageer je dan, als andere kinderen je uitschelden hoe reageer je dan? Wanneer dit besproken wordt zou er ook naar de houding van het kind gekeken kunnen worden en kan de therapeut uitleggen hoe het kind op andere kinderen over komt met bepaalde houdingen.

Zaken als dit kunnen besproken worden en wat je dan vaak ziet is dat kinderen deze gesprekken mee naar huis nemen en hier in de praktijk wat mee doen. Zodoende kan thuis verder geoefend worden.

Wanneer kinderen onzeker zijn en bijvoorbeeld vaak gepest worden kan het moeilijk zijn om vragen die over dit onderwerp gaan meteen eerlijk te beantwoorden. De therapeut zou hier op in kunnen spelen door veel door te vragen en door de vraag ook een beetje naar zichzelf toe te trekken. Wanneer de therapeut dan een antwoord zou geven als: "ik heb daar zelf wel een beetje moeite mee", is de kans groter dat het kind zich ook eerder open durft te stellen.

Interpretatie spel en uitingen

Speltherapeuten gaan ervan uit dat de spel de taal van het kind is. In het spel laat het kind zien waar hij/zij mee bezig is. Waar therapeuten dan wel voor op moeten passen is de interpretatie van het gedrag van het kind. Het gedrag kan bijvoorbeeld ontstaan doordat het kind een avond van te voren een spannende film heeft gezien, hier erg van onder de indruk was en dat in zijn spel terug laat komen. Dit hoeft op dat moment niet het normale gedrag van het kind te zijn. Ook kan er in het spel teruggezien worden welke rol een kind voor zichzelf in gedachten heeft. Een kind wat normaal heel timide en een grijs bloempje is kan tijdens het spel de rol van een superheld aannemen en wil dat in wezen misschien ook wel zijn, maar dat komt er niet uit.

Gebruik van kleuren / vormen

Het spel zelf oogt zoals het nu is erg rustig en wat saai. Het positieve hiervan is dat het voor niet teveel afleiding zorgt. Desondanks lijkt de uitstraling van het spel niet een belemmering te zijn voor de kinderen. Het kind ziet echt het spel en niet zozeer de vormgeving ervan.

Een mogelijkheid kan zijn om de kleursetting te veranderen. Ook kun je de vragen op de kaartjes wat meer toespitsen op dieren. Kinderen kunnen dieren allerlei gevoelswaardes toedichten. Ze spelen bijna letterlijk hun eigen situatie na, maar dan bijvoorbeeld met honden. Op deze manier kun je precies zien wat er in het kind omgaat zonder dat dit benoemd wordt. Verder zouden de vierkantjes verwisselt kunnen worden voor hondenstapjes, de pionnen kunnen verwisselt worden voor hondjes en de vorm van de fiches kan veranderd worden in de vorm van kluijjes of botjes om op deze manier de hond er ook indirect wat bij te betrekken. Wel is het belangrijk er voor te zorgen dat het spel voor zowel een achtjarige als een dertienjarige en voor zowel een jongen als een meisje aantrekkelijk en leuk is.

Rol van de hond

Doordat een hond bij het spel aanwezig is, wordt er een veilige factor aan het spel toegevoegd. Het kind zou de hond tussendoor kunnen aaien en antwoorden aan de hond kunnen vertellen in plaats van aan de therapeut. Een knuffel zou hier eventueel ook voor gebruikt kunnen worden maar zal een echt dier niet kunnen evenaren.

Positieve versus negatieve aspecten m.b.t. inzet van honden in therapie

De vraag is of een kind niet gehecht raakt aan een hond net als ze gehecht kunnen raken aan de therapeut. Een kind kan de therapie in het begin erg belangrijk vinden, staat te springen om er naartoe te gaan en zou het liefste de volgende dag alweer terugkomen. Naarmate de therapie vordert en een kind vooruit gaat merk je dat andere dingen zoals afspreken met vriendjes weer belangrijk worden. Dit is een goed teken en er wordt dan ook gehoopt dat dit met een hond ook bereikt kan worden. Belangrijk is dat de hond goed getraind is en gewend is aan de drukte die kinderen soms kunnen geven.

Match cliënt en hond – Fobie

Wanneer een kind angstig is voor honden, kan het inzetten van een hond problemen geven.

Bestaande spellen met hond en eventuele ervaring hiermee

De deskundige heeft aangegeven geen spellen te kennen waarbij een hond ingezet wordt op welke wijze dan ook.

Samenvatting Hondengedragdeskundige

Welzijn hond - Vaccinaties

Bij het werken met kwetsbare bevolkingsgroepen moet de hond voldoen aan door de dierenarts voorgeschreven vaccinaties.

Welzijn hond - Endo- & ectoparasieten

Daarnaast moet de hond vrij zijn van vlooien en teken.

Welzijn hond - Voorbereiding op therapiesessies

Een hond die ingezet wordt bij therapiesessie hoeft niet tot in de puntjes verzorgd te zijn. Dit betekent niet dat er geen aandacht geschonken hoeft te worden aan de vachtverzorging van de hond. Voorafgaand aan een therapiesessie moet de hond geborsteld worden. De vacht mag geen klitten vertonen of vuil bevatten. Ook dienen de nagels van de hond netjes rond te zijn. Daarnaast kan het verzorgen van de vacht een geschikte therapieactiviteit zijn. Hierbij is het aan te raden deze activiteit alleen te doen met honden die goed in de vacht zitten en voorafgaand aan deze activiteit moet de hond grondig geborsteld worden, zodat de cliënt de hond niet bezeert. Deze voorbereidende werkzaamheden voorkomen onnodige pijn bij het dier.

Welzijn hond - Stresssignalen

Dierenwelzijn is belangrijk, zeker tijdens het aanleren van vaardigheden aan een hond. Hierbij moet wel rekening gehouden worden dat het aanleren niet ten koste mag gaan van het welzijn van het dier. Kennis van de lichaamstaal en gedrag van honden is dan ook een vereiste als men zich bezig wil houden met honden op wat voor wijze dan ook. Een geleider van een hond moet aan de lichaamstaal van de hond kunnen aflezen of de activiteit waarbij de hond betrokken is niet te veel spanning oplevert en zodoende ten koste gaat van het welzijn van de hond. Menselijke belangen mogen de belangen van het dier dan ook niet overtreffen. Dit wil zeggen dat als de hond door zijn lichaamstaal en gedrag aan zijn begeleider duidelijk maakt dat de stress zich in het dier opbouwt, zonder dat het dier hier een geschikte en acceptabele uitlaatklep in vindt, de begeleider de therapiesessie stop zet of de situatie minder stressvol maakt.

Wij moeten daar waar nodig is honden in bescherming nemen en onze dankbaarheid tonen voor de werkzaamheden die ze verrichten. Het mag blijken dat de opbouw van stress in het dier nadelige gevolgen heeft voor het dierenwelzijn. De begeleider van een hond moet dan ook weten welke activiteiten de hond als plezierig ervaart en moet ook op de hoogte zijn van de activiteiten welke voor de hond nodig zijn om stress af te bouwen.

De gemoedstoestand van de begeleider van de hond oefent een grote invloed uit op het dier. Daarom moet de geleider de therapiesessies altijd vanuit rust beginnen. Zodoende wordt mogelijke onrust niet overgedragen op het dier. Het starten vanuit onrust, door bijvoorbeeld een drukke en volle agenda, kan als oorzaak gezien worden voor het niet tot zijn volle recht komen van een therapiesessie.

Het is van groot belang dat de begeleider van de hond op de hoogte is van rasspecifieke eigenschappen van de hond. Daarbij hoort ook dat stresssignalen niet altijd even duidelijk zichtbaar zijn bij alle rassen. Als het dier stresssignalen blijft vertonen en dus zichtbaar niet in staat is zijn stress af te bouwen dan moet de therapiesessie stop gezet worden.

Welzijn hond - Tijdsduur therapiesessie

Om niet voorbij te gaan aan het welzijn van de hond kan deze beter niet meer dan eenmaal á twee maal per week ingezet worden tijdens de therapiesessies. Dit is afhankelijk van de taken die de hond toebedeeld krijgt en de activiteiten waarbij de hond betrokken wordt. Hiernaast moet de begeleider activiteiten zoeken waarbij de hond ontspanning kan vinden. Hierbij staat de voorkeur van de hond voorop, de voorkeur van de begeleider overtreft de voorkeur van de hond niet.

Afhankelijk van de intensiteit van de activiteiten kan een therapiesessie een uur tot anderhalf uur duren. Het is daarbij van belang om tijdens de therapiesessie rustmomenten in te plannen. Dit komt niet alleen de concentratie van de hond ten goede, maar ook die van de cliënt en die van de therapeut/begeleider. Wordt de hond betrokken bij een intensieve activiteit dan gaat de voorkeur uit naar korte activiteiten welke afgewisseld worden met rustmomenten. Bijvoorbeeld vijf tot tien minuten intensieve betrokkenheid gevolgd door vijf tot tien minuten rust. Uiteraard geldt ook hier dat de begeleider de grenzen bewaakt van het dier.

Factoren die de inzet van het dier kunnen beperken zijn zeer afhankelijk van het dier zelf, de omgeving, de activiteiten en de cliënt. Wordt de hond geen taken toegedeeld en is vrij in zijn bewegen, dan kan een het dier maximaal twee tot drie uur ingezet worden. Dit alles is geen vaste stelregel en is zeer situatieafhankelijk. Daarnaast moet de hond beloont worden voor zijn betrokkenheid tijdens therapiesessies.

Niet elke therapiesessie levert de hond stress op en ook zeker niet dezelfde mate van stress of dezelfde uitingsvormen. Bepaalde combinaties tussen cliënt en activiteit kunnen als meer stresserend ervaren worden. Niet elke hond zal dan ook geschikt zijn om deel te nemen aan bepaalde activiteiten. Per definitie is dan ook niet te zeggen of een bepaalde hond en evenmin een bepaalde cliënt ongeschikt is voor de deelname aan een therapiesessie. De inzet van honden berust op het vinden van een veilige balans tussen draagkracht en draaglast. Een hond bloeit op als hem taken worden toebedeeld die het dier prettig vindt om uit te voeren of die het dier iets oplevert wat de hond als prettig ervaart.

Welzijn hond - Eigenschappen hond

– Ras

Elke hond kan potentieel nuttig zijn tijdens therapiesessies. Daar is geen directe scheidslijn te trekken. Of dit daadwerkelijk het geval is, is afhankelijk van de activiteit en de cliënt waarmee gewerkt wordt.

De therapeut moet zichzelf op de hoogte brengen van de mening van de cliënt met betrekking tot honden. Hierbij moet in het achterhoofd gehouden worden dat het verwachtingspatroon van de cliënt anders kan zijn dan dat de therapeut zich had voorgesteld.

Als de cliënt te kennen heeft gegeven van alle honden te houden, is dat dan ook daadwerkelijk zo of bedoelt de cliënt daar alleen een specifieke hond mee? Het is ook mogelijk dat een cliënt zich niet aangetrokken voelt tot een bepaalde hond om wat voor reden dan ook waardoor niet altijd het gewenste effect wordt bereikt.

– *Min. Max. leeftijd*

Afhankelijk van de activiteiten kan een hond van pup af aan betrokken worden bij een therapiesessie. Hierbij kan gedacht worden aan een wekelijkse korte trainingssessie waarbij de pup nieuwe vaardigheden krijgt aangeleerd. Naarmate de hond ouder wordt kan de betrokkenheid bij therapiesessie verhoogd worden.

De maximum leeftijd waarop een hond ingezet kan worden tijdens therapiesessies is ook erg afhankelijk van de activiteiten. Naarmate een hond ouder wordt kan het dier gezondheidsproblemen gaan vertonen. Het is dan ook de taak van de geleider om tijdig te besluiten om de hond niet meer in therapiesessies te betrekken. Gemiddeld zou gezegd kunnen worden dat een hond ouder dan tien jaar niet betrokken moet worden in therapiesessies.

– *Temperament*

Openheid, mensgerichtheid en flexibiliteit zijn eigenschappen van een geschikte therapiehond. Daarnaast moet een therapiehond rust uitstralen, maar ook activerend zijn waar nodig. Dit houdt in dat de hond rustig zijn taken afwacht. Een andere belangrijke eigenschap van een therapiehond is dat het dier trainbaar is.

– *Sekse*

Zowel een reu als een teef kunnen van nut zijn binnen therapiesessies. Afhankelijk van de specifieke eigenschappen van de hond kan bepaalt worden of het dier nuttig is tijdens een therapiesessie.

Welzijn hond - Risico's aantasting welzijn door cliënt

Het welzijn van een hond kan op verschillende manieren aangetast worden. Fysiek kan de cliënt iets doen wat nadelig is voor het welzijn van de hond. Daarnaast kan het te vaak of te lang inzetten van de hond een grote aantasting van het welzijn vormen. Om misverstanden te voorkomen kan de geleider van de hond de activiteit eerst voordoen, zodat de cliënt zijn voorbeeld kan volgen.

Inzet meerdere honden tegelijkertijd

Tijdens een therapiesessie krijgt een hond heel wat te verduren. Een onderdeel hiervan is dat de hond telkens geconfronteerd wordt met een wisselende groep mensen. Deze mensen zijn allen uniek en geven dan ook zeer wisselende signalen af aan de hond. Er zijn verschillende factoren waar de hond mee te maken krijgt bij zijn betrekking in een therapiesessie. De meerderheid van de honden kan zich niet op een succesvolle manier aanpassen aan verschillende situaties.

Het is belangrijk dat de taken van het toezicht houden op de cliënt en het toezicht houden op het dier van elkaar gescheiden worden. De voorkeur gaat er naar uit deze verschillende taken door twee personen uit te laten voeren. Mocht een persoon toch beide taken tegelijkertijd op zich nemen dan is het van groot belang dat deze persoon op de hoogte is van de grens van zijn dier. Daarnaast moet deze persoon ook kennis hebben van de zorg voor en begeleiding van mensen. Zodoende kan het welzijn van beide partijen, mens en dier, gewaarborgd worden.

Bij de inzet van meerdere honden tijdens een therapiesessie is het van belang dat elk dier zijn eigen begeleider heeft. Eén persoon kan zich moeilijk concentreren op alle honden en tegelijkertijd ook op de cliënt(en). Hierdoor kunnen signalen over het hoofd gezien worden waardoor er ongewenste situaties kunnen ontstaan.

Welzijn mens - Allergie

Afhankelijk van de mate van een allergie, de activiteit en de plaats waar de therapie gehouden wordt, kan bepaald worden of een persoon met een allergie deel kan nemen aan een therapiesessie waarbij dieren ingezet worden. Uiteraard kan er ook gekozen worden om honden in te zetten waarvan de vacht weinig tot geen allergische reacties veroorzaakt, bijvoorbeeld bij kruisingen met Poedels.

Welzijn mens - Houding cliënt ten opzichte van de hond

Ook al toont een cliënt zich gesloten in een therapiesessie richting een hond, wil het nog niet zo zijn dat er op dat moment meer afspeelt dan dat duidelijk te zien is. In zulke gevallen kan het nuttig zijn de situatie de tijd te gunnen. Aan de andere kant kan een overenthousiast persoon de hond op afstand houden. Ook hierin is het van belang dat de begeleider het gedrag van de hond goed blijft beoordelen. Afhankelijk van het doel van de therapie moet de begeleider/therapeut interventies doen om de therapiesessie in goede banen te geleiden.

Welzijn mens - Angst/fobie

Angst voor honden hoeft dan ook niet een reden te zijn om een cliënt niet deel te laten nemen aan een therapiesetting die de inzet van honden kent.

Training / socialisatie

De socialisatie loopt tot na het eerste levensjaar. Een pup die namelijk vaardigheden is aangeleerd op een leeftijd van twee maanden kan met deze vaardigheden op een leeftijd van tien maanden weer moeite hebben. Tijdens de korte puppytrainingssessies staat het op een veilige manier positieve ervaringen opdoen centraal. De jonge hond went zo aan situaties waarin het op oudere leeftijd in terecht kan komen. Daarom is het van belang dat de begeleider voor de aanschaf van een specifieke hond goed nadenkt of de activiteiten waarbij de hond ingezet zal worden, passend is voor de hond.

Een therapiehond moet voornamelijk geduldig, welgemanierd en sociaal zijn. Afhankelijk van de activiteiten waarbij de hond betrokken wordt, moet de hond commando's kennen en opvolgen. Deze commando's moeten het dier op een diervriendelijke manier aangeleerd zijn. Het niet kennen van commando's kan bijvoorbeeld inzet worden bij het leren communiceren. Het dier moet daarnaast ook plezier hebben in de uitvoer ervan en het moet het dier wat plezierigs opleveren.

Positieve versus negatieve aspecten m.b.t. inzet van honden in therapie

Een nadelig effect van de inzet van een hond in een spel ter bevordering van de relatieopbouw tussen therapeut en cliënt is dat de cliënt ook moet wennen aan de aanwezigheid van de hond. Het contact met een hond is voor veel kinderen makkelijker dan het contact met een 'vreemde' volwassene. De kennismaking tussen de cliënt en de therapeut kan dan ook makkelijker verlopen door de aanwezigheid van een hond. De aanwezigheid van een hond maakt de therapiesessies luchtiger, zodat het kind eerder bereid is tot het aangaan van een gesprek.

Op momenten dat de cliënt aangeeft moeite te hebben met het antwoord geven op een bepaalde vraag kan aangegeven worden dat het antwoord ook aan de hond gegeven mag worden. De hond werkt als een ontwapenende factor.

Aandachtspunten voor spelbegeleiding

Een hond kan zowel indirect als direct betrokken worden in een therapiesessie. De aanwezigheid van een hond is dan ook niet strikt noodzakelijk. Bij de indirecte betrokkenheid kan gedacht worden aan foto- en/of filmmateriaal. Een hond hoeft geen specifieke taken uit te voeren om in de therapiesessies van betekenis te kunnen zijn. Bij de aanwezigheid van de hond kan het kind zijn vragen en antwoorden via de hond bij de therapeut terecht laten komen. Dit maakt de communicatie voor een kind makkelijker als het kind daar moeite mee heeft.

Veel spellen kennen één enkele uitvoering. Voornamelijk bordspellen kennen niet de mogelijkheid om het spel dusdanig aan te passen dat het verloop van het spel verandert. Het verdient dan de voorkeur om het spel dusdanig te ontwikkelen dat er verschillende mogelijkheden zijn om het spel een ander verloop te geven. Hierbij kan gedacht worden aan verwisselbare inzetstukken op het spelbord zodat er meer 'voelvragen' aan de orde komen of juist meer 'doe-vragen'.

Samenvatting Spelontwikkelaar

Doel van therapeutische/pedagogische spellen

Het doel van een therapeutisch/psychologisch spel is dat het beoogde eindresultaat sneller behaald wordt dan zonder spel. Het eerste wat je je dan ook af moet vragen voor je een spel ontwikkelt is of het überhaupt toegevoegde waarde heeft of dat je het doel misschien beter op een andere manier kunt bereiken. Een doel van het spel kan zijn: het makkelijker maken van het aangaan van een gesprek met een ander. Om zeker te weten dat het spel de gewenste resultaten geeft, is het belangrijk om het vooral veel uit te proberen. Vaak veranderen er in de loop van de tijd nog een hoop dingen. Pas wanneer veranderingen geen toegevoegde waarde meer hebben, is het doel bereikt. Het spel kan ook een middel zijn om sneller een completer resultaat te krijgen waardoor de uiteindelijke resultaten beter zijn en het ook nog eens tijd bespaart.

Doelgroep

Voordat je weet of een spel geschikt is voor bepaalde doelgroepen, zal er eerst een situatie en de daarbij behorende doelgroep beschreven moeten worden. Je kijkt dan vooral naar wat het probleem en wat de vraag is. Daarna kun je kijken wat er in het spel toegevoegd kan worden wat een medeoplossing voor dit probleem zou kunnen zijn.

Volgens de Psycholoog Carl Rogers is er voor het opbouwen van een relatie vertrouwen nodig wat ontstaat door de vier elementen: duidelijkheid, empathie, echtheid en acceptatie. In het spel zouden er dus ook een aantal van deze elementen terug moeten komen wil je daarmee je doel bereiken. De elementen zou je per doelgroep weer kunnen laten variëren. Zo is bij autisme bijvoorbeeld het element 'duidelijkheid' erg belangrijk. Hoe meer je weet over de relatieopbouw met verschillende doelgroepen, hoe beter je de vragen kunt screenen en aanpassen. Voor de therapeut is het dan weer belangrijk om te beoordelen wanneer de relatie ver genoeg opgebouwd is en het doel bereikt is. Wanneer dit het geval is kan er met het spel gestopt worden. Bij het ene kind zal dit na één keer al het geval zijn en bij het andere kind na twee of drie keer.

Belangrijke aspecten therapeutisch/pedagogisch spel

Wanneer het Gardnerspel gebruikt wordt voor het opbouwen van een relatie tussen cliënt en therapeut wordt er dus ook automatisch vanuit gegaan dat de relatieopbouw makkelijker gaat met dit spel dan zonder dit spel. Of het spel het daadwerkelijk makkelijker maakt om een gesprek aan te gaan met een kind dat in sociaal verkeer mogelijk geremd wordt, is afhankelijk van de vormgeving en de inhoud van het spel. Doordat het kind zijn aandacht gevestigd heeft op het spel kan het mogelijk makkelijker voor het kind zijn om te ontspannen.

Aandachtspunten spelbegeleiding

Of het wel of niet nodig is om een begeleider in het spel te hebben is afhankelijk van de situatie. Wanneer het spel met een enkel kind gespeeld wordt en het spel bevat het element van winnen en verliezen, dan is het uiteraard wel belangrijk dat er ook een tegenstander in het spel is. Wanneer de begeleider meespeelt in het spel is het belangrijk dat de kaartjes ook geschikt zijn voor beantwoording vanuit de therapeut of het moet de mogelijkheid geven om het via een omweg toch weer terug te spelen naar het kind. Het spel staat ofwel valt bij goede vragen.

De vraag is ook waar het bij de therapeut om draait, het kind zal meer kijken naar manieren om zoveel mogelijk fiches te krijgen en het spel te winnen.

Voordat je het spel gaat spelen is het belangrijk om uit te leggen waarom je het spel gaat spelen. Ook voor de ouders van het kind is het erg belangrijk dat dit duidelijk is. Kinderen zijn vaak wel in voor een spelletje en zitten min of meer in een afhankelijkheidspositie. Wordt het spel gespeeld met wat oudere kinderen, dan is het van belang van te voren aan te geven waarom het spel gebruikt wordt. Het kind moet het idee hebben dat het een goede methode is om een bepaald doel te bereiken, zowel voor de therapeut als voor het kind. Wanneer je met kinderen met bijvoorbeeld autisme werkt is het cruciaal dat van te voren duidelijk uitgelegd wordt wat je gaat doen, hoe je het gaat doen en waarom je het gaat doen. Belangrijk is dat de inhoud van het spel aansluit op wat er uitgelegd wordt.

Positieve versus negatieve aspecten m.b.t. de ontwikkeling van een nieuw spel

Wanneer je een nieuw spel op de markt wil brengen zijn er meerdere opties. Iemand kan het zelf doen, het kan via een uitgever die dan weer gebruik maakt van zijn eigen distributienetwerk of het gaat via een organisatie. Voor een uitgever moet het uitbrengen van een nieuw spel vooral commercieel erg interessant zijn. Om het uitbrengen van een spel rendabel te maken moeten er maar liefst 1000-1500 exemplaren verkocht worden. Gezien deze grote aantallen zal deze optie hier afvallen. De tweede optie is dat het spel uitgebracht wordt via een organisatie welke bijvoorbeeld werkzaam is in de geestelijke gezondheidszorg. Een dergelijke organisatie zal dan de bijkomende kosten op zich nemen, omdat zij het spel zinnig vinden voor de desbetreffende doelgroep. De derde en laatste optie is dat de persoon die het spel uit wil brengen het zelf financier. Deze optie heeft een hoge moeilijkheidsgraad wanneer er geen uitgebreid distributienetwerk beschikbaar is.

Bij het uitbrengen van een nieuw spel waarbij je gebruik maakt van de basis van een al bestaand spel is het belangrijk je te verdiepen in de rechten die de persoon of instelling in Nederland heeft die het spel uitgebracht. Op het spel zit copyright wat al snel vervalt wanneer je het concept duidelijk verandert.

Wanneer je letterlijke teksten en concepten uit het spel gaat overnemen zal je wel te maken hebben met Copyright. Hier zal dus rekening mee gehouden moeten worden. Wat kan wel en wat kan niet is iets wat van tevoren duidelijk moet zijn. Het zou eventueel een mogelijkheid zijn om de huidige organisatie die het Gardnerspel zoals die nu is uitgeeft, ook het nieuwe spel laten uitgeven.

Materiaal – Duurzaam

Wat betreft de materialen die gebruikt worden voor het spel zijn er meerdere opties. Het is een mogelijkheid om de kaartjes en het bord te lamineren. Een nadeel hiervan is dat dit materiaal wat minder prettig vastpakt. Een tweede en meer duurzame optie is dan ook om alles van karton te maken zoals vele andere spellen die je in de winkels kunt kopen.

Materiaal – Verstikkingsgevaar / min. leeftijd gebruikers

Belangrijk voor het spel is om op de verpakking te vermelden voor welke leeftijden het geschikt is, dit in verband met het gevaar voor inslikken van losse deeltjes. De fiches zouden eventueel ook van karton gemaakt kunnen worden, maar voor de oudere kinderen is het wel duidelijk dat ze de fiches niet in hun mond moeten stoppen. Een waarschuwing op de verpakking welke aan geeft dat het spel kleine, losse onderdelen bevat is voldoende.

Wanneer de kaartjes alleen voorzien worden van tekst is het wel belangrijk dat de kinderen dit ook kunnen lezen. Onder de acht/negen jaar kan dit nog wel problemen geven. Bij deze kinderen zal de vraag op het kaartje voorgelezen moeten worden.

Materiaal – Gebruik van kleuren/vormen

Er kan gebruik gemaakt worden van plaatjes, maar het nadeel hiervan is dat ze vaak heel breed interpreteerbaar zijn waardoor misvattingen kunnen ontstaan. Wat betreft de kleur en vormgebruik is het verstandig om het relatief simpel te houden om al te veel afleiding te voorkomen.

Standpunt deskundige tegenover inzet van dieren in therapie

De inzet van dieren in therapie heeft zeker zijn mogelijkheden en het zal alleen meer gaan komen in de toekomst. Kinderen die normaal moeite hebben in het contactleggen met een volwassene doen dit makkelijker met een dier. Wanneer een kind wat doet, reageert een hond daar weer op en dit werkt op elkaar in. Er wordt dan gehoopt dat deze contacten met het dier weer veranderingen voor het kind opleveren.

Samenvatting Klinisch Psycholoog

Doel van de inzet van een hond

Door de aanwezigheid van een hond kan de therapeut gebruik maken van een indirecte vraagstelling. Het kind hoeft de therapeut dan niet het antwoord op de vraag te geven, maar mag het voor het antwoord zich tot de hond richten. Dit is een goede techniek die ook op ander gebieden gebruikt wordt zoals bij de verhooring van seksueel misbruikte kinderen.

Positieve versus negatieve aspecten m.b.t. inzet van honden in therapie

De inzet van dieren in de zorg kent verschillende gezondheidseffecten. Niet alleen lichaamsbeweging bij bijvoorbeeld het wandelen met een hond, maar ook het aaien van een hond geeft positieve veranderingen. Door de aanmaak van het hormoon oxytocine voelt een persoon zich over het algemeen prettiger.

De keuze voor een specifiek therapiedier moet niet opgedrongen worden aan de cliënt. Er moet een goede 'fit' zijn tussen de cliënt en het dier. De aanwezigheid van een hond, in de ruimte waar het spel gespeeld wordt, maakt een therapiesessie luchtiger, meer ontspannen. Door de aanwezigheid van een hond kan ook de zwaarte van de lastige vragen wegenomen worden. Deze effecten zijn minder of zelfs afwezig als de hond niet aanwezig is.

Neemt men de normale hygiëne in acht en is het dier goed gezond, dan vormen infectieziektes die van dieren op mensen kunnen overgaan geen risico's.

Als een dier zich prettig voelt tijdens de therapiesessie, dan profiteert zowel de therapeut als de cliënt daarvan. Als het dier zich niet prettig voelt tijdens de therapiesessie, om welke reden dan ook, dan heeft dat een negatieve invloed op de effecten van de therapie. Hierbij kan gedacht worden aan het enkel letten op de belangen van de cliënt en niet op de belangen van het dier. Het doel van de therapie wordt op een dusdanige manier niet bereikt. Het hangt allemaal met elkaar samen.

Een spel dat een bijdrage levert aan het tot stand komen van de relatie tussen de therapeut en cliënt is zinvol. De aanwezigheid van een hond levert hier ook een bijdrage in. Een hond is accepterend, ondubbelzinnig en transparant in zijn gedrag. De sfeer die gecreëerd wordt door het spel en de aanwezigheid van een hond is prettig en heel ontspannen.

De aanwezigheid van de hond kan al veel betekenen voor een kind. Daarnaast verdient het de voorkeur om de hond in alle facetten van het spel te betrekken, zowel bij de 'praat/voelkaartjes' als bij de 'doekaartjes'. De therapeut moet er voor zorgen dat zowel het kind als de hond de activiteiten leuk blijven vinden. Het bevordert het positieve gevoel van eigenwaarde als het kind opdrachten succesvol uit kan voeren.

Dieren die ingezet worden in therapie, in dit geval een hond, moeten consequent zijn opgevoed en gehoorzaam zijn. Hierdoor kunnen negatieve effecten van de inzet van een hond voorkomen worden.

Match cliënt en hond – Fobie

Activiteiten of interventies waarbij dieren ingezet worden zullen niet door iedereen als even prettig ervaren worden. Angst voor dieren speelt hier een grote rol in, daar vindt de eerste schifting plaats. Wil iets succesvol zijn dan moeten mensen het wel leuk vinden, niet bang zijn voor dieren en het prettig vinden om met dieren om te gaan.

Er is verder geen directe scheidslijn te trekken om aan te geven bij welke specifieke doelgroep de inzet van dieren in therapie de beste uitkomsten geeft. Het is namelijk nooit alleen maar de aanwezigheid van het dier of de activiteiten met het dier, maar het is ook de context die meespeelt. De context moet goed zijn voordat besloten wordt om daadwerkelijk dieren in te zetten. Mocht één van de betrokken personen, bijvoorbeeld verzorgend personeel van een zorginstelling, angst kennen voor honden dan moet de context veranderd worden, anders heeft de interventie geen effect.

Match cliënt en hond – Doelstelling

De inzet van dieren in therapie kent veel aspecten welke niet van elkaar los te koppelen zijn. Een wandeling met een hond bijvoorbeeld geeft naast de positieve effecten van lichaamsbeweging ook het makkelijk maken van contact met andere mensen. Dit werkt ook mee aan het welzijn of het welbevinden of aan de effecten van een wandeling met een hond. De invulling van de interventie is afhankelijk van het doel, de activiteit en de cliënt. Het moet steeds maatwerk zijn.

Kinderen met PDD-Nos, autisme, stemmingsproblemen, ADHD, ADD en depressieve kinderen kunnen een goede doelgroep vormen voor therapie welke de inzet van dieren kent. Een voorwaarde voor succes is echter wel dat er een goede 'fit' moet zijn tussen de cliënt en de hond. De inzet van een hond bij een therapiesessie zou voor ieder kind iets kunnen betekenen, maar voor ieder kind wordt dit op een andere manier bereikt. Er kan van te voren een doelstelling worden vastgesteld, maar hoe deze doelstelling bereikt wordt zal voor ieder kind anders verlopen.

Gebruik van kleuren / vormen

Het accent ligt niet op het spel, maar wat er mee gedaan wordt. Voor de genoemde doelgroep is een rustige uitstraling van het spel echter wel belangrijk. Daarbij kunnen vrolijke kleuren welke kinderen aanspreken, gebruikt worden.

Aandachtspunten spelbegeleiding

Een therapeut die zich wil bezig houden met Animal Assisted Interventions moet zowel kennis hebben op zijn of haar vakgebied, als kennis over de diersoort welke de therapeut wil inzetten. Het is ook mogelijk dat een therapeut een handler inschakelt die zijn diensten verleent tijdens de therapiesessie. Bij het welzijn van de hond moet niet alleen op lichamelijke aspecten gelet worden, maar ook op de geestelijke aspecten. De meeste therapeuten hebben geen kennis van dieren en daarom is een goede handler nodig die de belangen van het dier bewaakt. De betrokken partijen bij Animal Assisted Interventions vormen een soort driehoeksverhouding; de therapeut, de cliënt en het dier. De therapeut is vooral gericht op de belangen van de cliënt en de handler (begeleider) van het dier richt zich op de belangen van het dier.

In therapie is de relatie tussen de cliënt en de therapeut van essentieel belang. De therapeut moet kunnen luisteren, authentiek, flexibel en creatief zijn. De relatie tussen therapeut en cliënt moet berusten op 'hoor en wederhoor' en wederzijds respect. De therapeut moet zich ook op de hoogte stellen van eventuele geestelijke en lichamelijke beperkingen van de cliënt en weten hoe hiermee om moet worden gegaan.

Voor sommige kinderen kan het afscheid nemen van de therapiehond na afloop van de behandeling zeer lastig zijn. Kinderen hebben behoefte aan duidelijkheid. Zo moet het ook duidelijk zijn voor het kind dat als de behandeling te einde loopt het contact met de hond ook ten einde komt. Het is verstandig om met een bepaald ritueel het kind voor te bereiden op het afscheid. Dit kan bijvoorbeeld door het schrijven van een afscheidsbrief of het achterlaten van een foto of een voorwerp zodat de hond, bij wijze van spreken, een aandenken heeft aan het kind. Het afscheid nemen van de therapiehond kan een goed levensles vormen, aangezien het kind in zijn verdere leven vaker afscheid zal moeten nemen van dierbaren.

Een dier kan stress ervaren tijdens zijn werk, maar dit is niet in alle gevallen een feit. Een kind kan nooit alleen gelaten worden met een dier. De doelgroep betreft allemaal kinderen waar iets mee is. De mogelijkheid is er dat een kind mishandeld is, of uit angst of wat voor reden dan ook, het dier in zijn welzijn aantast. Voorafgaand aan de inzet van een dier moet duidelijk zijn hoe het kind zich opstelt tegen over dieren. Een kind dat duidelijk aangeeft angst te hebben voor dieren of om welke reden dan ook niet met dieren wil werken, moet niet betrokken worden in therapie die gebruik maakt van de inzet van dieren. Door cultuurverschillen kan het zijn dat de inzet van dieren in therapie niet gewaardeerd wordt.

Standpunt deskundige tegenover inzet van dieren in therapie

Mits aan de eerder genoemde voorwaarde wordt voldaan, kan met het spel zeker iets bereikt worden. Het spel zal er voor ieder kind weer anders uit moeten zien.

Ter afsluiting.

Nogmaals willen wij u ontzettend bedanken voor uw deelname aan dit onderzoek.

Graag zouden wij u bij deze alvast uit willen nodigen voor onze afstudeerpresentatie waarin wij ons onderzoek willen presenteren.

Wanneer en op welke tijd de presentatie plaats zal vinden is afhankelijk van het verdere verloop van het project. Uiteraard stellen wij u direct op de hoogte zodra hier zekerheid over is.

Met vriendelijke groeten,

Linsey Schuijtvlot

Gerard ter Meer

Studenten Dieren in de Zorg

Diermanagement Hogeschool Van Hall Larenstein

Project in opdracht van:

Patricia Delorme, Helpende Honden

Begeleiders Hogeschool van Hall Larenstein:

Susan Ophorst, Marije de Jong

Betreft: Onderzoek naar de integratie van de hond als therapeutisch middel in het Gardnerspel i.o.v. Patricia Delorme, trainings- en begeleidingscentrum Helpende Honden.

Geachte..... ,

In het kader van ons afstudeerproject zijn wij op zoek naar deskundigen (experts) welke hun medewerking willen verlenen aan ons afstudeeronderzoek.

Het doel van dit onderzoek is het verkrijgen van inzicht in de verschillende aspecten welke aan bod komen bij de integratie van de hond als therapeutisch middel in het Gardnerspel. Het Gardnerspel heeft als doel spelenderwijs contact aangaan met de cliënten zo een relatie op te kunnen bouwen tussen therapeut en cliënt. Aan de hand van de resultaten verkregen door het onderzoek wordt een nieuw spel ontwikkeld. Dit spel kan door Patricia Delorme gebruikt worden tijdens haar therapiesessies die ze geeft bij Helpende Honden, een training- en begeleidingscentrum voor kinderen en jongeren in de leeftijdscategorie van zes tot en met achttien jaar. Meer informatie over Helpende Honden vindt u in de bijlage en op www.helpendehonden.nl

Om onze onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden zijn wij tot de conclusie gekomen dat er vanuit verschillende invalshoeken informatie nodig is. Het onderzoek richt zich dan ook op het inwinnen van informatie uit verschillende bronnen. Hierbij kan gedacht worden aan verschillende vak- en ervaringsdeskundigen.

Hieronder vindt u een opsomming van de vakgebieden welke wij willen betrekken in het onderzoek:

- Kynologie (Hondengedragdeskundigen)
- Orthopedagogiek
- Therapeutische / pedagogische spelontwikkeling
- Speltherapie
- Creatieve therapie

Gezien de informatie die wij via het internet over u verkregen hebben lijkt u ons uitermate geschikt voor de deelname aan het onderzoek. Uw kennis en ervaring in uw vakgebied biedt voor dit onderzoek ruimschoots aanknopingspunten en vormt een schat aan belangrijke informatie.

Wat houdt uw deelname/medewerking aan het onderzoek in:

- U neemt deel aan het becommentariëren van de informatie verkregen uit de interviews met een deskundige uit uw eigen vakgebied/expertise (zie bovenstaande opsomming).

Meer informatie betreffende Helpende Honden kunt u vinden op www.helpendehonden.nl en in de bijlage treft u meer informatie aan over het Gardnerspel, het onderzoek, uw deelname en de Dataverzamelmethode.

Wij zouden het zeer op prijs stellen als u uw medewerking wil verlenen aan het onderzoek en daarbij niet alleen ons als studenten helpt bij ons afstudeerproject, maar ook een bijdrage levert aan het verantwoord inzetten van dieren in therapie.

Mocht u na uw deelname aan het onderzoek de verkregen resultaten in willen zien, dan kan in overleg met de opdrachtgever bepaald worden welke gegevens vrijgegeven worden.

Met vriendelijke groet,

Linsey Schuijtvlot	linsey.schuijtvlot@wur.nl
Gerard ter Meer	gerard.termeer@wur.nl

Studenten Dieren in de Zorg
HBO Diermanagement Hogeschool Van Hall Larenstein

Betreft: Onderzoek naar de integratie van de hond als therapeutisch middel in het Gardnerspel i.o.v. Patricia Delorme, trainings- en begeleidingscentrum Helpende Honden.

Geachte..... ,

Allereerst nogmaals hartelijk dank voor uw deelname aan het onderzoek.

Alle voorliggende fasen van het onderzoek zijn afgerond, wat betekent dat de tweede fase van het onderzoek in gang gezet wordt. Hieronder vindt u de fase waarvan u hebt aangegeven deel te willen, nemen nogmaals kort beschreven.

Wat houdt uw deelname/medewerking aan het onderzoek in:

- U neemt deel aan het becommentariëren van de informatie verkregen uit de interviews met een deskundige uit uw eigen vakgebied/expertise (zie onderstaande opsomming).

Deskundigen die betrokken zijn bij de interviews:

- Hondengedragsdeskundige
- Speltherapeut en tevens orthopedagoog
- Spelontwikkelaar
- Klinische en gezondheidspsycholoog

Het kan zijn dat boven de verschillende tekstgedeeltes één van de bovenstaande deskundigen vermeld staat. Dit is enkel ter kennisgeving van welke deskundige deze specifieke tekst afkomstig is. Wij zouden het zeer op prijs stellen als u *alle* teksten daar waar u nodig acht van feedback voorziet.

In de bijlage van dit e-mailbericht vindt u de uitwerkingen van de interviews. Wij moeten hierbij vermelden dat deze teksten niet de letterlijke woorden zijn van de personen die betrokken zijn bij de interviews. De interviews zijn dus niet integraal overgenomen.

Wij willen u verzoeken de teksten in de bijlage zo zorgvuldig mogelijk te voorzien van feedback. Alle aanvullingen en op- of aanmerkingen zijn welkom. Mocht u het niet eens zijn met een bepaald tekstgedeelte of juist wel dan zouden wij dat ook graag van u te weten komen. Alle feedback kunt u in een Word-document naar ons retour zenden.

Wij hopen spoedig uw feedback te ontvangen.

Met vriendelijke groet,

Linsey Schuijtvlot linsey.schuijtvlot@wur.nl
Gerard ter Meer gerard.termeer@wur.nl

Studenten Dieren in de Zorg
HBO Diermanagement Hogeschool Van Hall Larenstein

Informatie tweede feedbackronde

Helpende Honden
samen speuren naar mogelijkheden

Linsey Schuijtvlot & Gerard ter Meer

Studenten Hogeschool Van Hall Larenstein

Geachte Heer/Mevrouw,

Allereerst willen wij u hartelijk danken voor het feit dat u tijd beschikbaar stelt voor het lezen van dit document en het becommentariëren ervan.

Op de volgende pagina's vindt u de informatie, afkomstig uit de samenvattingen van vier individueel afgenomen interviews, welke specifiek gericht is op uw vakgebied.

Betrokken bij deze interviews zijn een:

- Speltherapeut/Orthopedagoog
- Hondengedragdeskundige
- Spelontwikkelaar
- Klinisch Psycholoog

Uw deelname aan deze tweede feedbackronde houdt in dat u alle informatie in dit document voorziet van feedback en aanvullingen waar u dit nodig acht.

Wij willen u verzoeken deze op/aanmerkingen en toevoegingen in een apart Word bestand te verwerken en dit bestand naar ons toe te sturen (zie onderstaande e-mailadressen). Deze toevoegingen zullen dan door ons verwerkt worden.

Vervolgens worden de uiteindelijke resultaten in onze scriptie verwerkt.

De onderwerpen uit de afzonderlijke samenvattingen zijn afkomstig van de topiclijsten welke gebruikt zijn tijdens de interviews.

Mocht u nog vragen hebben dan kunt u ons bereiken via onderstaande e-mailadressen:

Linsey Schuijtvlot linsey.schuijtvlot@wur.nl

Gerard ter Meer gerard.termeer@wur.nl

Samenvatting Speltherapeut/Orthopedagoog

De informatie uit deze samenvatting is toegestuurd aan:

- Barry Beentjes, Creatief therapeut
- Henriëtte de Ruijter, Speltherapeut
- Henriëtte Mol, Orthopedagoog / spelontwikkelaar

Hondengedragdeskundige Ineke Bos heeft enkel de volgende paragrafen ontvangen van deze samenvatting: Rol van de hond, Match cliënt hond – Fobie & allergie, Bestaande spellen met hond en eventuele ervaring hiermee.

Doel van therapeutische / pedagogische spellen

Het voornaamste doel van therapeutische/pedagogische spellen is het opbouwen van een relatie tussen de therapeut en het kind, daar waar dit niet bewerkstelligd kan worden door spel alleen. Het Gardnerspel wordt daarnaast voornamelijk gebruikt om erachter te komen hoe een kind over bepaalde dingen denkt. Het is belangrijk om via het Gardnerspel meer inzicht te verkrijgen over de gedachten, gevoelens en gedrag van het kind. Door het gebruik van het Gardnerspel kan op een speelse en indirecte manier dezelfde informatie verkregen worden als bij een normaal gesprek zonder dat het kind zich mogelijk ongemakkelijk of bedreigd voelt. Het doel van therapeutische / pedagogische spellen in het algemeen is dat het kind de vaardigheden, welke besproken en geoefend zijn tijdens de therapiesessies, inzet in andere situaties buiten de therapiesessies.

Het Gardnerspel is te gebruiken in het begin van de therapie, maar kan ook ingezet worden als de therapie wat neigt te stagneren. Het spel biedt veiligheid en structuur, het is duidelijk wat er van het kind verlangt wordt en het kind krijgt ook veiligheid doordat beantwoording van de vragen geen verplichting is en zelf mag kiezen hoe diep het kind op bepaalde onderwerpen in gaat.

Doelgroep

Het huidige Gardnerspel is geschikt voor een vrij brede doelgroep. Het is vooral bedoeld voor kinderen ouder dan acht jaar en kan ingezet worden bij kinderen die erg angstig en onzeker zijn, maar ook voor kinderen die juist weer erg snel boos zijn. Het Gardnerspel is ook geschikt bij de inzet van de therapie van autistische kinderen of bij kinderen van gescheiden ouders, om juist over dit onderwerp te praten met kind ook weer op een speelse en wat meer indirecte manier. Voor de therapie van kinderen van gescheiden ouders is er een speciaal setje kaarten verkrijgbaar. Daarnaast zijn er nog twee uitvoeringen van het Gardnerspel, namelijk één uitvoering voor kinderen in de leeftijdscategorie van acht tot twaalf jaar en één uitvoering voor adolescenten.

Belangrijke aspecten therapeutisch/pedagogisch spel

Het is een gestructureerd spel met een winnelement erin. Het voordeel hiervan is dat kinderen dit wedstrijdelement vaak zien. Ze weten dat het beantwoorden van vragen fiches op kan leveren en hen dus uiteindelijk naar de winst zou kunnen leiden. Dit motiveert de kinderen om antwoord op de vragen te geven. In het spel is het voor de kinderen niet verplicht om alle vragen te beantwoorden wat een stukje vrijheid geeft en daarmee ook een stukje veiligheid biedt. Het is belangrijk om voor het kind ook meteen duidelijk te stellen dat het beantwoorden van vragen niet verplicht is.

In een normaal kennismakingsgesprek zit je tegen over elkaar, stel je vaak gerichte vragen en kan een kind het gevoel krijgen ondervraagd te worden. Binnen speltherapie verloopt dit anders dan binnen een orthopedagogisch gesprek. Bij speltherapie wordt het kind gevolgd vanuit een cliënt gecentreerde basishouding. Tijdens het spel mag een kind weigeren om iets over een gespreksonderwerp te zeggen. Dit wordt dan ook gerespecteerd door de therapeut tijdens het spel. Belangrijk is wel om in het spel niet alleen directe, maar ook niet alleen indirecte vragen te stellen. Naarmate de therapeut het kind langer kent kunnen er meer directe vragen gesteld worden.

Aandachtspunten spelbegeleiding

Een nadeel voor de therapeut kan zijn dat hij of zij afhankelijk is van het kaartje die het kind trekt in het spel. Hier kan wel wat sturing in gegeven worden door van te voren de kaarten te selecteren en door in de antwoorden sturend te zijn, maar volledige controle hierover heb je nooit.

De vragen waarbij de kinderen iets moeten doen kan soms een bepaalde mate van onzekerheid opwekken maar vaak vinden de kinderen het uiteindelijk toch leuk om te doen. Het is belangrijk dat de therapeut zelf ook deelneemt aan het spel wanneer het spel één op één gespeeld wordt. Wanneer het in een groep gespeeld wordt kan de therapeut de rol van spelleider/ster op zich nemen.

Vragen die op de kaartjes terug kunnen komen zouden bijvoorbeeld kunnen zijn: hoe maak je contact, hoe maak je kennis, als iemand niet mee mag spelen hoe reageer je dan, als andere kinderen je uitschelden hoe reageer je dan?

Wanneer dit besproken wordt zou er ook naar de houding van het kind gekeken kunnen worden en kan de therapeut uitleggen hoe het kind op andere kinderen over komt met bepaalde houdingen. De doe-kaartjes kunnen ook opdrachten bevatten waarbij het kind een bepaalde houding moet uitbeelden. De ervaring van de geïnterviewde speltherapeut is dat kinderen het soms toch nog lastig vinden om een bepaalde houding uit te beelden. Zaken als dit kunnen besproken worden en wat er dan vaak gezien wordt is dat kinderen deze gesprekken mee naar huis nemen en hier in de praktijk wat mee doen. Zodoende kan thuis verder geoefend worden.

Wanneer kinderen onzeker zijn en bijvoorbeeld vaak gepest worden kan het moeilijk zijn om vragen die over dit onderwerp gaan meteen eerlijk te beantwoorden. Het kind heeft dan ook de vrijheid om niet op alle vragen een antwoord te geven. Dat zegt dan ook voldoende en hierbij kan de therapeut andere interventies doe om het kind te helpen. Maar doorvragen in desbetreffende situaties is dan niet de meest geschikte manier. Het is belangrijk dat de therapeut het kind blijft volgen en de antwoorden van het kind blijft respecteren.

Soms kan het helpen wanneer de therapeut de vraag ook een beetje naar zichzelf toe trekt. Wanneer de therapeut dan een antwoord zou geven als: "ik heb daar zelf wel een beetje moeite mee", is de kans groter dat het kind zich ook eerder open durft te stellen. Het gevaar hierbij is dat het kind sociaal wenselijke antwoorden gaat geven, wat uiteraard niet de bedoeling is. Het antwoord moet uit het kind zelf komen.

Interpretatie spel en uitingen

Speltherapeuten gaan ervan uit dat de spel de taal van het kind is. In het spel laat het kind zien waar hij/zij mee bezig is. Het is belangrijk dat het spelgedrag niet te snel geïnterpreteerd wordt. Eén enkele reactie is nog geen thema waar tijdens de therapiesessie over gesproken kan worden.

Het gedrag kan bijvoorbeeld ontstaan doordat het kind een avond van te voren een spannende film heeft gezien, hier erg van onder de indruk was en dat in zijn spel terug laat komen. Dit hoeft op dat moment niet het normale gedrag van het kind te zijn. Ook kan er in het spel teruggezien worden welke rol een kind voor zichzelf in gedachten heeft.

Een kind wat normaal heel timide en een grijs bloempje is kan tijdens het spel de rol van een superheld aannemen en wil dat in wezen misschien ook wel zijn, maar dat komt er in werkelijkheid niet uit. Het is dan van belang om te achterhalen waarom een kind een bepaalde rol speelt of een bepaalde spelfiguur imiteert. De beleavingswereld van het kind staat voorop en daarom belangrijk dat het kind zijn/haar eigen rol mag/kan kiezen.

Gebruik van kleuren / vormen

Het spel zelf oogt zoals het nu is erg rustig en wat saai. Het positieve hiervan is dat het voor niet teveel afleiding zorgt. Desondanks lijkt de uitstraling van het spel niet een belemmering te zijn voor de kinderen. Het kind ziet echt het spel en niet zozeer de vormgeving ervan.

Een mogelijkheid kan zijn om de kleursetting te veranderen. Ook zouden de vragen op de kaartjes wat meer toegespitst kunnen worden op dieren. Kinderen kunnen dieren allerlei gevoelswaardes toedichten. Ze spelen bijna letterlijk hun eigen situatie na, maar dan bijvoorbeeld met honden. Op deze manier kun je precies zien wat er in het kind omgaat zonder dat dit benoemd wordt. Verder zouden de vierkantjes verwisselt kunnen worden voor hondenstapjes, de pionnen kunnen verwisselt worden voor hondjes en de vorm van de fiches kan veranderd worden in de vorm van kluifjes of botjes om op deze manier de hond er ook indirect wat bij te betrekken.

Wel is het belangrijk er voor te zorgen dat het spel voor zowel een achtjarige als een dertienjarige en voor zowel een jongen als een meisje aantrekkelijk en leuk is.

Rol van de hond

Doordat een hond bij het spel aanwezig is, wordt er een veilige factor aan het spel toegevoegd. Het kind zou de hond tussendoor kunnen aaien en antwoorden aan de hond kunnen vertellen in plaats van aan de therapeut. Een knuffel zou hier eventueel ook voor gebruikt kunnen worden maar zal een echt dier niet kunnen evenaren.

Positieve versus negatieve aspecten m.b.t. inzet van honden in therapie

De vraag is of een kind niet gehecht raakt aan een hond net als ze gehecht kunnen raken aan de therapeut. Dit hoeft echter geen probleem te vormen als het vanaf het begin duidelijk is dat de therapie, en daarbij de betrekking van de hond, ook een einde kent. Een kind kan de therapie in het begin erg belangrijk vinden, staat te springen om er naartoe te gaan en zou het liefste de volgende dag alweer terugkomen. Naarmate de therapie vordert en een kind vooruit gaat merk je dat andere dingen zoals afspreken met vriendjes weer belangrijk worden. Dit is een goed teken en er wordt dan ook gehoopt dat dit met een hond ook bereikt kan worden. Belangrijk is dat de hond goed getraind is en gewend is aan de drukte die kinderen soms kunnen geven.

Match cliënt en hond – Fobie & allergie

Wanneer een kind angstig is voor honden, kan het inzetten van een hond problemen geven. Uiteraard is het ook van belang dat duidelijke informatie beschikbaar is over eventuele allergieën.

Bestaande spellen met hond en eventuele ervaring hiermee

De deskundige heeft aangegeven geen spellen te kennen waarbij een hond ingezet wordt op welke wijze dan ook.

Samenvatting Hondengedragdeskundige

De informatie uit deze samenvatting is toegestuurd aan:

- Ineke Bos, Hondengedragdeskundige

De paragrafen Welzijn mens – Angst & fobie, Welzijn mens – Houding cliënt ten opzichte van de hond, Aandachtspunten spelbegeleiding en Positieve versus negatieve aspecten m.b.t. inzet van honden in therapie en Positieve versus negatieve aspecten m.b.t. inzet van honden in therapie, zijn toegestuurd aan:

- Barry Beentjes, Creatief therapeut
- Henriëtte de Ruijter, Speltherapeut
- Henriëtte Mol, Orthopedagoog / spelontwikkelaar

Welzijn hond - Vaccinaties

Bij het werken met kwetsbare bevolkingsgroepen moet de hond voldoen aan door de dierenarts voorgeschreven vaccinaties.

Welzijn hond - Endo- & ectoparasieten

Daarnaast moet de hond vrij zijn van vlooien en teken.

Welzijn hond - Voorbereiding op therapiesessies

Een hond die ingezet wordt bij therapiesessie dient voldoende verzorgd te zijn. Voorafgaand aan een therapiesessie moet de hond geborsteld worden. De vacht mag geen klitten vertonen of vuil bevatten. Ook dienen de nagels van de hond netjes rond te zijn. Daarnaast kan het verzorgen van de vacht een geschikte therapieactiviteit zijn. Hierbij is het aan te raden deze activiteit alleen te doen met honden die goed in de vacht zitten en voorafgaand aan deze activiteit moet de hond grondig geborsteld worden, zodat de cliënt de hond niet bezeert. Deze voorbereidende werkzaamheden voorkomen onnodige pijn bij het dier.

Welzijn hond - Stresssignalen

Dierenwelzijn is belangrijk, zeker tijdens het aanleren van vaardigheden aan een hond. Hierbij moet wel rekening gehouden worden dat het aanleren niet ten koste mag gaan van het welzijn van het dier. Kennis van de lichaamstaal en gedrag van honden is dan ook een vereiste als men zich bezig wil houden met honden op wat voor wijze dan ook. Een begeleider van een hond moet aan de lichaamstaal van de hond kunnen aflezen of de activiteit waarbij de hond betrokken is niet te veel spanning oplevert en zodoende ten koste gaat van het welzijn van de hond. Menselijke belangen mogen de belangen van het dier dan ook niet overtreffen. Dit wil zeggen dat als de hond door zijn lichaamstaal en gedrag aan zijn begeleider duidelijk maakt dat de stress zich in het dier opbouwt, zonder dat het dier hier een geschikte en acceptabele uitlaatklep in vindt, de begeleider de therapiesessie stop zet of de situatie minder stressvol maakt.

Waar nodig is moeten de honden in bescherming genomen worden en is het goed dankbaarheid te tonen voor de werkzaamheden die ze verrichten. Het mag blijken dat de opbouw van stress in het dier nadelige gevolgen heeft voor het dierenwelzijn. De begeleider van een hond moet dan ook weten welke activiteiten de hond als plezierig ervaart en moet ook op de hoogte zijn van de activiteiten welke voor de hond nodig zijn om stress af te bouwen.

De gemoedstoestand van de begeleider van de hond oefent een grote invloed uit op het dier. Daarom moet de begeleider de therapiesessies altijd vanuit rust beginnen. Zodoende wordt mogelijke onrust niet overgedragen op het dier. Het starten vanuit onrust, door bijvoorbeeld een drukke en volle agenda, kan als oorzaak gezien worden voor het niet tot zijn volle recht komen van een therapiesessie.

Het is van groot belang dat de begeleider van de hond op de hoogte is van rassespecifieke eigenschappen van de hond. Daarbij hoort ook dat stresssignalen niet altijd even duidelijk zichtbaar zijn bij alle rassen. Als het dier stresssignalen blijft vertonen en dus zichtbaar niet in staat is zijn stress af te bouwen dan moet de therapiesessie stop gezet worden.

Welzijn hond - Tijdsduur therapiesessie

Om niet voorbij te gaan aan het welzijn van de hond kan deze beter niet meer dan eenmaal á twee maal per week ingezet worden tijdens de therapiesessies. Dit is afhankelijk van de taken die de hond toebedeeld krijgt en de activiteiten waarbij de hond betrokken wordt. Hiernaast moet de begeleider activiteiten zoeken waarbij de hond ontspanning kan vinden. Hierbij staat de voorkeur van de hond voorop, de voorkeur van de begeleider overtreft de voorkeur van de hond niet.

Afhankelijk van de intensiteit van de activiteiten kan een therapiesessie een uur tot anderhalf uur duren. Het is daarbij van belang om tijdens de therapiesessie rustmomenten in te plannen. Dit komt niet alleen de concentratie van de hond ten goede, maar ook die van de cliënt en die van de therapeut/begeleider. Wordt de hond betrokken bij een intensieve activiteit dan gaat de voorkeur uit naar korte activiteiten welke afgewisseld worden met rustmomenten. Bijvoorbeeld vijf tot tien minuten intensieve betrokkenheid gevolgd door vijf tot tien minuten rust. Uiteraard geldt ook hier dat de begeleider de grenzen bewaakt van het dier.

Factoren die de inzet van het dier kunnen beperken zijn zeer afhankelijk van het dier zelf, de omgeving, de activiteiten en de cliënt. Wordt de hond geen taken toegedeeld en is vrij in zijn bewegen, dan kan een het dier maximaal twee tot drie uur ingezet worden. Dit alles is geen vaste stelregel en is zeer situatieafhankelijk. Daarnaast moet de hond beloont worden voor zijn betrokkenheid tijdens therapiesessies.

Niet elke therapiesessie levert de hond stress op en ook zeker niet dezelfde mate van stress of dezelfde uitingsvormen. Bepaalde combinaties tussen cliënt en activiteit kunnen als meer stresserend ervaren worden. Niet elke hond zal dan ook geschikt zijn om deel te nemen aan bepaalde activiteiten. Per definitie is dan ook niet te zeggen of een bepaalde hond en evenmin een bepaalde cliënt ongeschikt is voor de deelname aan een therapiesessie. De inzet van honden berust op het vinden van een veilige balans tussen draagkracht en draaglast. Een hond bloeit op als hem taken worden toebedeeld die het dier prettig vindt om uit te voeren of die het dier iets opleveren wat de hond als prettig ervaart.

Welzijn hond - Eigenschappen hond

– Ras

Elke hond kan potentieel nuttig zijn tijdens therapiesessies. Daar is geen directe scheidslijn te trekken. Of dit daadwerkelijk het geval is, is afhankelijk van de activiteit en de cliënt waarmee gewerkt wordt.

De therapeut moet zichzelf op de hoogte brengen van de mening van de cliënt met betrekking tot honden. Hierbij moet in het achterhoofd gehouden worden dat het verwachtingspatroon van de cliënt anders kan zijn dan dat de therapeut zich had voorgesteld. Als de cliënt te kennen heeft gegeven van alle honden te houden, is dat dan ook daadwerkelijk zo of bedoelt de cliënt daar alleen een specifieke hond mee? Het is ook mogelijk dat een cliënt zich niet aangetrokken voelt tot een bepaalde hond om wat voor reden dan ook waardoor niet altijd het gewenste effect wordt bereikt.

– Min. Max. leeftijd

Afhankelijk van de activiteiten kan een hond van pup af aan betrokken worden bij een therapiesessie. Hierbij kan gedacht worden aan een wekelijkse korte trainingssessie waarbij de pup nieuwe vaardigheden krijgt aangeleerd. Naarmate de hond ouder wordt kan de betrokkenheid bij therapiesessie verhoogd worden. Hierbij moet duidelijk aangegeven worden dat een jonge hond enkel als socialisatie betrokken wordt bij therapiesessies, waarbij het opdoen van positieve ervaringen vooropstaat. Het opdoen van negatieve ervaringen kan negatieve gevolgen hebben voor het verdere werk als therapiehond.

De maximum leeftijd waarop een hond ingezet kan worden tijdens therapiesessies is ook erg afhankelijk van de activiteiten. Naarmate een hond ouder wordt kan het dier gezondheidsproblemen gaan vertonen. Het is dan ook de taak van de begeleider om tijdig te besluiten om de hond niet meer in therapiesessies te betrekken. Gemiddeld zou gezegd kunnen worden dat een hond ouder dan tien jaar niet betrokken moet worden in therapiesessies.

– Temperament

Openheid, mensgerichtheid en flexibiliteit zijn eigenschappen van een geschikte therapiehond. Daarnaast moet een therapiehond rust uitstralen, maar ook activerend zijn waar nodig. Dit houdt in dat de hond rustig zijn taken afwacht. Een andere belangrijke eigenschap van een therapiehond is dat het dier trainbaar is.

– Sekse

Zowel een reu als een teef kunnen van nut zijn binnen therapiesessies. Afhankelijk van de specifieke eigenschappen van de hond kan bepaald worden of het dier nuttig is tijdens een therapiesessie.

Welzijn hond - Risico's aantasting welzijn door cliënt

Het welzijn van een hond kan op verschillende manieren aangetast worden. Fysiek kan de cliënt iets doen wat nadelig is voor het welzijn van de hond. Daarnaast kan het te vaak of te lang inzetten van de hond een grote aantasting van het welzijn vormen. Om misverstanden te voorkomen kan de begeleider van de hond de activiteit eerst voordoen, zodat de cliënt zijn voorbeeld kan volgen.

Inzet meerdere honden tegelijkertijd

Tijdens een therapiesessie krijgt een hond heel wat te verduren. Een onderdeel hiervan is dat de hond telkens geconfronteerd wordt met een wisselende groep mensen. Deze mensen zijn allen uniek en geven dan ook zeer wisselende signalen af aan de hond. Er zijn verschillende factoren waar de hond mee te maken krijgt bij zijn betrekking in een therapiesessie. De meerderheid van de honden kan zich niet op een succesvolle manier aanpassen aan verschillende situaties.

Het is belangrijk dat de taken van het toezicht houden op de cliënt en het toezicht houden op het dier van elkaar gescheiden worden. De voorkeur gaat er naar uit deze verschillende taken door twee personen uit te laten voeren. Mocht een persoon toch beide taken tegelijkertijd op zich nemen dan is het van groot belang dat deze persoon op de hoogte is van de grens van zijn dier. Daarnaast moet deze persoon ook kennis hebben van de zorg voor en begeleiding van mensen. Zodoende kan het welzijn van beide partijen, mens en dier, gewaarborgd worden.

Bij de inzet van meerdere honden tijdens een therapiesessie is het van belang dat elk dier zijn eigen begeleider heeft. Eén persoon kan zich moeilijk concentreren op alle honden en tegelijkertijd ook op de cliënt(en). Hierdoor kunnen signalen over het hoofd gezien worden waardoor er ongewenste situaties kunnen ontstaan.

Welzijn mens - Allergie

Afhankelijk van de mate van een allergie, de activiteit en de plaats waar de therapie gehouden wordt, kan bepaald worden of een persoon met een allergie deel kan nemen aan een therapiesessie waarbij dieren ingezet worden. Uiteraard kan er ook gekozen worden om honden in te zetten waarvan de vacht weinig tot geen allergische reacties veroorzaakt, bijvoorbeeld bij kruisingen met Poedels.

Welzijn mens - Houding cliënt ten opzichte van de hond

Ook al toont een cliënt zich gesloten in een therapiesessie richting een hond, wil het nog niet zo zijn dat er op dat moment niet meer afspeelt dan dat duidelijk te zien is. In zulke gevallen kan het nuttig zijn de situatie de tijd te gunnen. Aan de andere kant kan een overenthousiast persoon de hond op afstand houden. Ook hierin is het van belang dat de begeleider het gedrag van de hond goed blijft beoordelen. Afhankelijk van het doel van de therapie moet de begeleider/therapeut interventies doen om de therapiesessie in goede banen te geleiden.

Welzijn mens - Angst/fobie

Angst voor honden hoeft dan ook niet een reden te zijn om een cliënt niet deel te laten nemen aan een therapiesetting die de inzet van honden kent.

Training / socialisatie

De socialisatie loopt tot na het eerste levensjaar. Een pup die namelijk vaardigheden is aangeleerd op een leeftijd van twee maanden kan met deze vaardigheden op een leeftijd van tien maanden weer moeite hebben. Tijdens de korte puppytrainingssessies staat het op een veilige manier positieve ervaringen opdoen centraal. De jonge hond went zo aan situaties waarin het op oudere leeftijd in terecht kan komen. Daarom is het van belang dat de begeleider voor de aanschaf van een specifieke hond goed nadenkt of de activiteiten waarbij de hond ingezet zal worden, passend is voor de hond.

Een therapiehond moet voornamelijk geduldig, welgemanierd en sociaal zijn. Afhankelijk van de activiteiten waarbij de hond betrokken wordt, moet de hond commando's kennen en opvolgen. Deze commando's moeten het dier op een diervriendelijke manier aangeleerd zijn. Het niet kennen van commando's kan bijvoorbeeld ingezet worden bij het leren communiceren.

Het dier moet daarnaast ook plezier hebben in de uitvoer ervan en het moet het dier wat plezierigs opleveren.

Positieve versus negatieve aspecten m.b.t. inzet van honden in therapie

Een nadelig effect van de inzet van een hond in een spel ter bevordering van de relatieopbouw tussen therapeut en cliënt kan zijn dat de cliënt ook moet wennen aan de aanwezigheid van de hond. Het contact met een hond is voor veel kinderen makkelijker dan het contact met een 'vreemde' volwassene. De kennismaking tussen de cliënt en de therapeut kan dan ook makkelijker verlopen door de aanwezigheid van een hond. De aanwezigheid van een hond maakt de therapiesessies luchtiger, zodat het kind eerder bereid is tot het aangaan van een gesprek.

Op momenten dat de cliënt aangeeft moeite te hebben met het antwoord geven op een bepaalde vraag kan aangegeven worden dat het antwoord ook aan de hond gegeven mag worden. De hond werkt als een ontwapenende factor.

Aandachtspunten voor spelbegeleiding

Een hond kan zowel indirect als direct betrokken worden in een therapiesessie. De aanwezigheid van een hond is dan ook niet strikt noodzakelijk. Bij de indirecte betrokkenheid kan gedacht worden aan foto- en/of filmmateriaal. Een hond hoeft geen specifieke taken uit te voeren om in de therapiesessies van betekenis te kunnen zijn. Bij de aanwezigheid van de hond kan het kind zijn vragen en antwoorden via de hond bij de therapeut terecht laten komen. Dit maakt de communicatie voor een kind makkelijker als het kind daar moeite mee heeft.

Veel spellen kennen één enkele uitvoering. Voornamelijk bordspellen kennen niet de mogelijkheid om het spel dusdanig aan te passen dat het verloop van het spel verandert. Het verdient dan de voorkeur om het spel dusdanig te ontwikkelen dat er verschillende mogelijkheden zijn om het spel een ander verloop te geven. Hierbij kan gedacht worden aan verwisselbare inzetstukken op het spelbord zodat er meer 'voelvragen' aan de orde komen of juist meer 'doe-vragen'.

Samenvatting Spelontwikkelaar

De informatie uit deze samenvatting is toegestuurd aan:

- *Henriëtte Mol, Orthopedagoog / spelontwikkelaar*

Alle informatie uit deze samenvatting met uitzondering van de paragrafen Positieve versus negatieve aspecten m.b.t. de ontwikkeling van een nieuw spel en

Materiaal – Duurzaam, Materiaal – Verstikkingsgevaar / min. leeftijd gebruikers en Materiaal – Gebruik van kleuren/vormen, is toegestuurd aan:

- *Barry Beentjes, Creatief therapeut*
- *Henriëtte de Ruijter, Speltherapeut*

Doel van therapeutische/pedagogische spellen

Het doel van een therapeutisch/psychologisch spel is dat het beoogde eindresultaat sneller behaald wordt dan zonder spel. Het eerste wat men zich af moet vragen voor een spel ontwikkeld wordt is of het überhaupt toegevoegde waarde heeft of dat het doel misschien beter op een andere manier bereikt kan worden. Een doel van het spel kan zijn: het makkelijker maken van het aangaan van een gesprek met een ander. Om zeker te weten dat het spel de gewenste resultaten geeft, is het belangrijk om het vooral veel uit te proberen. Vaak veranderen er in de loop van de tijd nog een hoop dingen. Pas wanneer veranderingen geen toegevoegde waarde meer hebben, is het doel bereikt. Het spel kan ook een middel zijn om sneller een completer resultaat te krijgen waardoor de uiteindelijke resultaten beter zijn en het ook nog eens tijd bespaart.

Doelgroep

Voordat je weet of een spel geschikt is voor bepaalde doelgroepen, zal er eerst een situatie en de daarbij behorende doelgroep beschreven moeten worden. Je kijkt dan vooral naar wat het probleem en wat de vraag is. Daarna kun je kijken wat er in het spel toegevoegd kan worden wat een medeoplossing voor dit probleem zou kunnen zijn.

Volgens de Psycholoog Carl Rogers is er voor het opbouwen van een relatie vertrouwen nodig wat ontstaat door de vier elementen: duidelijkheid, empathie, echtheid en acceptatie. In het spel zouden er dus ook een aantal van deze elementen terug moeten komen wil je daarmee je doel bereiken. De elementen zou je per doelgroep weer kunnen laten variëren. Zo is bij autisme bijvoorbeeld het element 'duidelijkheid' erg belangrijk. Hoe meer je weet over de relatieopbouw met verschillende doelgroepen, hoe beter je de vragen kunt screenen en aanpassen. Voor de therapeut is het dan weer belangrijk om te beoordelen wanneer de relatie ver genoeg opgebouwd is en het doel bereikt is. Wanneer dit het geval is kan er met het spel gestopt worden. Bij het ene kind zal dit na één keer al het geval zijn en bij het andere kind na twee of drie keer.

Belangrijke aspecten therapeutisch/pedagogisch spel

Wanneer het Gardnerspel gebruikt wordt voor het opbouwen van een relatie tussen cliënt en therapeut wordt er dus ook automatisch vanuit gegaan dat de relatieopbouw makkelijker gaat met dit spel dan zonder dit spel. Of het spel het daadwerkelijk makkelijker maakt om een gesprek aan te gaan met een kind dat in sociaal verkeer mogelijk geremd wordt, is afhankelijk van de vormgeving en de inhoud van het spel. Doordat het kind zijn aandacht gevestigd heeft op het spel kan het mogelijk makkelijker voor het kind zijn om te ontspannen.

Aandachtspunten spelbegeleiding

Of het wel of niet nodig is om een begeleider in het spel te hebben is afhankelijk van de situatie. Wanneer het spel met een enkel kind gespeeld wordt en het spel bevat het element van winnen en verliezen, dan is het uiteraard wel belangrijk dat er ook een tegenstander in het spel is. Wanneer de begeleider meespeelt in het spel is het belangrijk dat de kaartjes ook geschikt zijn voor beantwoording vanuit de therapeut of het moet de mogelijkheid geven om het via een omweg toch weer terug te spelen naar het kind. Het spel staat ofwel valt bij goede vragen. De vraag is ook waar het bij de therapeut om draait, het kind zal meer kijken naar manieren om zoveel mogelijk fiches te krijgen en het spel te winnen.

Voordat je het spel gaat spelen is het belangrijk om uit te leggen waarom je het spel gaat spelen. Ook voor de ouders van het kind is het erg belangrijk dat dit duidelijk is. Kinderen zijn vaak wel in voor een spelletje en zitten min of meer in een afhankelijkheidspositie. Wordt het spel gespeeld met wat oudere kinderen, dan is het van belang van te voren aan te geven waarom het spel gebruikt wordt. Het kind moet het idee hebben dat het een goede methode is om een bepaald doel te bereiken, zowel voor de therapeut als voor het kind. Wanneer je met kinderen met bijvoorbeeld autisme werkt is het cruciaal dat van te voren duidelijk uitgelegd wordt wat je gaat doen, hoe je het gaat doen en waarom je het gaat doen. Belangrijk is dat de inhoud van het spel aansluit op wat er uitgelegd wordt.

Positieve versus negatieve aspecten m.b.t. de ontwikkeling van een nieuw spel

Wanneer je een nieuw spel op de markt wil brengen zijn er meerdere opties. Iemand kan het zelf doen, het kan via een uitgever die dan weer gebruik maakt van zijn eigen distributienetwerk of het gaat via een organisatie. Voor een uitgever moet het uitbrengen van een nieuw spel vooral commercieel erg interessant zijn. Om het uitbrengen van een spel rendabel te maken moeten er maar liefst 1000-1500 exemplaren verkocht worden. Gezien deze grote aantallen zal deze optie hier afvallen. De tweede optie is dat het spel uitgebracht wordt via een organisatie welke bijvoorbeeld werkzaam is in de geestelijke gezondheidszorg. Een dergelijke organisatie zal dan de bijkomende kosten op zich nemen, omdat zij het spel zinnig vinden voor de desbetreffende doelgroep. De derde en laatste optie is dat de persoon die het spel uit wil brengen het zelf financiert. Deze optie heeft een hoge moeilijkheidsgraad wanneer er geen uitgebreid distributienetwerk beschikbaar is.

Bij het uitbrengen van een nieuw spel waarbij je gebruik maakt van de basis van een al bestaand spel is het belangrijk je te verdiepen in de rechten die de persoon of instelling in Nederland heeft die het spel uitgebracht. Op het spel zit copyright wat al snel vervalt wanneer je het concept duidelijk verandert.

Wanneer je letterlijke teksten en concepten uit het spel gaat overnemen zal je wel te maken hebben met Copyright. Hier zal dus rekening mee gehouden moeten worden. Wat kan wel en wat kan niet is iets wat van tevoren duidelijk moet zijn. Het zou eventueel een mogelijkheid zijn om de huidige organisatie die het Gardnerspel zoals die nu is uitgeeft, ook het nieuwe spel laten uitgeven.

Materiaal – Duurzaam

Wat betreft de materialen die gebruikt worden voor het spel zijn er meerdere opties. Het is een mogelijkheid om de kaartjes en het bord te lamineren. Een nadeel hiervan is dat dit materiaal wat minder prettig vastpakt. Een tweede en meer duurzame optie is dan ook om alles van karton te maken zoals vele andere spellen die je in de winkels kunt kopen.

Materiaal – Verstikkingsgevaar / min. leeftijd gebruikers

Belangrijk voor het spel is om op de verpakking te vermelden voor welke leeftijden het geschikt is, dit in verband met het gevaar voor inslikken van losse deeltjes. De fiches zouden eventueel ook van karton gemaakt kunnen worden, maar voor de oudere kinderen is het wel duidelijk dat ze de fiches niet in hun mond moeten stoppen. Een waarschuwing op de verpakking welke aan geeft dat het spel kleine, losse onderdelen bevat is voldoende.

Wanneer de kaartjes alleen voorzien worden van tekst is het wel belangrijk dat de kinderen dit ook kunnen lezen. Onder de acht/negen jaar kan dit nog wel problemen geven. Bij deze kinderen zal de vraag op het kaartje voorgelezen moeten worden.

Materiaal – Gebruik van kleuren/vormen

Er kan gebruik gemaakt worden van plaatjes, maar het nadeel hiervan is dat ze vaak heel breed interpreteerbaar zijn waardoor misvattingen kunnen ontstaan. Wat betreft de kleur en vormgebruik is het verstandig om het relatief simpel te houden om al te veel afleiding te voorkomen.

Standpunt deskundige tegenover inzet van dieren in therapie

De inzet van dieren in therapie heeft zeker zijn mogelijkheden en het zal alleen meer gaan komen in de toekomst. Kinderen die normaal moeite hebben in het contactleggen met een volwassene doen dit makkelijker met een dier. Wanneer een kind wat doet, reageert een hond daar weer op en dit werkt op elkaar in. Er wordt dan gehoopt dat deze contacten met het dier weer veranderingen voor het kind opleveren.

Samenvatting Klinisch Psycholoog

De informatie uit deze samenvatting is toegestuurd aan:

- *Barry Beentjes, Creatief therapeut*
- *Henriëtte de Ruijter, Speltherapeut*
- *Henriëtte Mol, Orthopedagoog / spelontwikkelaar*
- *Hondengedragsdeskundige Ineke Bos*

Doel van de inzet van een hond

Door de aanwezigheid van een hond kan de therapeut gebruik maken van een indirecte vraagstelling. Het kind hoeft de therapeut dan niet het antwoord op de vraag te geven, maar mag het voor het antwoord zich tot de hond richten. Dit is een goede techniek die ook op ander gebieden gebruikt wordt zoals bij de verhoring van seksueel misbruikte kinderen.

Positieve versus negatieve aspecten m.b.t. inzet van honden in therapie

De inzet van dieren in de zorg kent verschillende gezondheidseffecten. Niet alleen lichaamsbeweging bij bijvoorbeeld het wandelen met een hond, maar ook het aaien van een hond geeft positieve veranderingen. Door de aanmaak van het hormoon oxytocine voelt een persoon zich over het algemeen prettiger.

De keuze voor een specifiek therapiedier moet niet opgedrongen worden aan de cliënt. Er moet een goede 'fit' zijn tussen de cliënt en het dier. Daarnaast moet het dier getest worden op gehoorzaamheid en controle. De aanwezigheid van een hond, in de ruimte waar het spel gespeeld wordt, maakt een therapiesessie luchtiger, meer ontspannen. Door de aanwezigheid van een hond kan ook de zwaarte van de lastige vragen wegenomen worden. Deze effecten zijn minder of zelfs afwezig als de hond niet aanwezig is.

Neemt men de normale hygiëne in acht en is het dier goed gezond, dan vormen infectieziektes die van dieren op mensen kunnen overgaan geen risico's.

Als een dier zich prettig voelt tijdens de therapiesessie, dan profiteert zowel de therapeut als de cliënt daarvan.

Als het dier zich niet prettig voelt tijdens de therapiesessie, om welke reden dan ook, dan heeft dat een negatieve invloed op de effecten van de therapie. Hierbij kan gedacht worden aan het enkel letten op de belangen van de cliënt en niet op de belangen van het dier. Het doel van de therapie wordt op een dusdanige manier niet bereikt. Het hangt allemaal met elkaar samen.

Een spel dat een bijdrage levert aan het tot stand komen van de relatie tussen de therapeut en cliënt is zinvol. De aanwezigheid van een hond levert hier ook een bijdrage in. Een hond is acceptierend, ondubbelzinnig en transparant in zijn gedrag. De sfeer die gecreëerd wordt door het spel en de aanwezigheid van een hond is prettig en heel ontspannen.

De aanwezigheid van de hond kan al veel betekenen voor een kind. Daarnaast verdient het de voorkeur om de hond in alle facetten van het spel te betrekken, zowel bij de 'praat/voelkaartjes' als bij de 'doekaartjes'. De therapeut moet er voor zorgen dat zowel het kind als de hond de activiteiten leuk blijven vinden. Het bevordert het positieve gevoel van eigenwaarde als het kind opdrachten succesvol uit kan voeren.

Dieren die ingezet worden in therapie, in dit geval een hond, moeten consequent zijn opgevoed en gehoorzaam zijn. Hierdoor kunnen negatieve effecten van de inzet van een hond voorkomen worden.

Match cliënt en hond – Fobie

Activiteiten of interventies waarbij dieren ingezet worden zullen niet door iedereen als even prettig ervaren worden. Angst voor dieren speelt hier een grote rol in, daar vindt de eerste schifting plaats. Wil iets succesvol zijn dan moeten mensen het wel leuk vinden, niet bang zijn voor dieren en het prettig vinden om met dieren om te gaan.

Er is verder geen directe scheidslijn te trekken om aan te geven bij welke specifieke doelgroep de inzet van dieren in therapie de beste uitkomsten geeft. Het is namelijk nooit alleen maar de aanwezigheid van het dier of de activiteiten met het dier, maar het is ook de context die meespeelt. De context moet goed zijn voordat besloten wordt om daadwerkelijk dieren in te zetten.

Mocht één van de betrokken personen, bijvoorbeeld verzorgend personeel van een zorginstelling, angst kennen voor honden dan moet de context veranderd worden, anders heeft de interventie geen effect.

Match cliënt en hond – Doelstelling

De inzet van dieren in therapie kent veel aspecten welke niet van elkaar los te koppelen zijn. Een wandeling met een hond bijvoorbeeld geeft naast de positieve effecten van lichaamsbeweging ook het makkelijk maken van contact met andere mensen. Dit werkt ook mee aan het welzijn of het welbevinden of aan de effecten van een wandeling met een hond. De invulling van de interventie is afhankelijk van het doel, de activiteit en de cliënt. Het moet steeds maatwerk zijn.

Kinderen met PDD-Nos, autisme, stemmingsproblemen, ADHD, ADD en depressieve kinderen kunnen een goede doelgroep vormen voor therapie welke de inzet van dieren kent. Een voorwaarde voor succes is echter wel dat er een goede 'fit' moet zijn tussen de cliënt en de hond. De inzet van een hond bij een therapiesessie zou voor ieder kind iets kunnen betekenen, maar voor ieder kind wordt dit op een andere manier bereikt. Er kan van te voren een doelstelling worden vastgesteld, maar hoe deze doelstelling bereikt wordt zal voor ieder kind anders verlopen.

Gebruik van kleuren / vormen

Het accent ligt niet op het spel, maar wat er mee gedaan wordt. Voor de genoemde doelgroep is een rustige uitstraling van het spel echter wel belangrijk. Daarbij kunnen vrolijke kleuren welke kinderen aanspreken, gebruikt worden.

Aandachtspunten spelbegeleiding

Een therapeut die zich wil bezig houden met Animal Assisted Interventions moet zowel kennis hebben op zijn of haar vakgebied, als kennis over de diersoort welke de therapeut wil inzetten. Het is ook mogelijk dat een therapeut een handler inschakelt die zijn diensten verleent tijdens de therapiesessie. Bij het welzijn van de hond moet niet alleen op lichamelijke aspecten gelet worden, maar ook op de geestelijke aspecten. De meeste therapeuten hebben geen kennis van dieren en daarom is een goede handler nodig die de belangen van het dier bewaakt. De betrokken partijen bij Animal Assisted Interventions vormen een soort driehoeksverhouding; de therapeut, de cliënt en het dier. De therapeut is vooral gericht op de belangen van de cliënt en de handler (begeleider) van het dier richt zich op de belangen van het dier.

In therapie is de relatie tussen de cliënt en de therapeut van essentieel belang. De therapeut moet kunnen luisteren, authentiek, flexibel en creatief zijn. De relatie tussen therapeut en cliënt moet berusten op 'hoor en wederhoor' en wederzijds respect. De therapeut moet zich ook op de hoogte stellen van eventuele geestelijke en lichamelijke beperkingen van de cliënt en weten hoe hiermee om moet worden gegaan.

Voor sommige kinderen kan het afscheid nemen van de therapiehond na afloop van de behandeling zeer lastig zijn. Kinderen hebben behoefte aan duidelijkheid. Zo moet het ook duidelijk zijn voor het kind dat als de behandeling ten einde loopt het contact met de hond ook ten einde komt. Het is verstandig om met een bepaald ritueel het kind voor te bereiden op het afscheid. Dit kan bijvoorbeeld door het schrijven van een afscheidsbrief of het achterlaten van een foto of een voorwerp zodat de hond, bij wijze van spreken, een aandenken heeft aan het kind. Het afscheid nemen van de therapiehond kan een goed levensles vormen, aangezien het kind in zijn verdere leven vaker afscheid zal moeten nemen van dierbaren.

Een dier kan stress ervaren tijdens zijn werk, maar dit is niet in alle gevallen een feit. Een kind kan nooit alleen gelaten worden met een dier. De doelgroep betreft allemaal kinderen waar iets mee is. De mogelijkheid is er dat een kind mishandeld is, of uit angst of wat voor reden dan ook, het dier in zijn welzijn aantast.

Voorafgaand aan de inzet van een dier moet duidelijk zijn hoe het kind zich opstelt tegen over dieren. Een kind dat duidelijk aangeeft angst te hebben voor dieren of om welke reden dan ook niet met dieren wil werken, moet niet betrokken worden in therapie die gebruik maakt van de inzet van dieren. Door cultuurverschillen kan het zijn dat de inzet van dieren in therapie niet gewaardeerd wordt.

Standpunt deskundige tegenover inzet van dieren in therapie

Mits aan de eerder genoemde voorwaarde wordt voldaan, kan met het spel zeker iets bereikt worden. Het spel zal er voor ieder kind weer anders uit moeten zien.

Tot zover de informatie welke in het kader van ons onderzoek belangrijk is. Op de volgende pagina vind u nog een korte afsluiting.
--

Ter afsluiting.

Nogmaals willen wij u ontzettend bedanken voor uw deelname aan dit onderzoek.

Graag zouden wij u bij deze alvast uit willen nodigen voor onze afstudeerpresentatie waarin wij ons onderzoek willen presenteren.

Wanneer en op welke tijd de presentatie plaats zal vinden is afhankelijk van het verdere verloop van het project. Uiteraard stellen wij u direct op de hoogte zodra hier zekerheid over is.

Met vriendelijke groeten,

Linsey Schuijtvlot

Gerard ter Meer

Studenten Dieren in de Zorg

Diermanagement Hogeschool Van Hall Larenstein

Project in opdracht van:

Begeleiders Hogeschool van Hall Larenstein:

Patricia Delorme, Helpende Honden

Susan Ophorst, Marije de Jong

Bijlage V: Topiclijsten interviews

Hondengedragdeskundige

- Verificatie gebruikte informatie in onderzoeksvoorstel
- Welzijn hond
 - o Leefomstandigheden
 - Tijdens, maar ook buiten therapiesessies
 - o Vaccinatie
 - o Endo- & ectoparasieten
 - o Voorbereiding op therapiesessies
 - Hygiëne
 - Vachtverzorging
 - o Tijdsduur therapiesessie
 - o Eigenschappen hond
 - Ras
 - Min. max. leeftijd
 - Sekse
 - Temperament (match cliënt en hond)
 - o Risico's aantasting welzijn door cliënt
 - o Stresssignalen
- Inzet meerdere honden tegelijkertijd
- Welzijn mens
 - o Allergie
 - o Houding cliënt ten opzichte van de hond
 - o Angst/fobie
- Training / socialisatie
- Ervaringen deskundige m.b.t. inzet van dieren in therapie
- Definitie deskundige: inzet dieren in therapie
- Standpunt deskundige tegenover inzet van dieren in therapie

Orthopedagoog (ook gebruikt voor interview Marie José Enders - Slegers)

- Verificatie gebruikte informatie in onderzoeksvoorstel
- Doelgroep
- Doel van het gebruik van een hond
- Positieve versus negatieve aspecten
- Match cliënt en hond
 - o Fobie
 - o Doelstelling
- Gebruik van kleuren / vormen
- Aandachtspunten spelbegeleiding
- Ervaringen deskundige m.b.t. inzet van dieren in therapie
- Definitie deskundige: inzet van dieren in therapie
- Standpunt deskundige tegenover inzet van dieren in therapie

Spelontwikkelaar

- Verificatie gebruikte informatie in onderzoeksvoorstel
- Belangrijke aspecten therapeutisch/pedagogisch spel
- Doelgroep
- Doel van therapeutische / pedagogische spellen
- Positieve versus negatieve aspecten
- Materiaal
 - o Duurzaam (soorten materialen)
 - o Verstikkingsgevaar / min. leeftijd gebruikers
 - o Gebruik van kleuren / vormen
- Aandachtspunten spelbegeleiding
- Ervaringen deskundige m.b.t. inzet van dieren in therapie
- Definitie deskundige: inzet van dieren in therapie
- Standpunt deskundige tegenover inzet van dieren in therapie

Creatief therapeut

- Verificatie gebruikte informatie in onderzoeksvoorstel
- Belangrijke aspecten van therapie
- Aandachtspunten begeleiding
- Materiaal
 - o Duurzaam (soorten materialen)
 - o Gebruik van kleuren / vormen
- Aandachtspunten spelbegeleiding
- Ervaringen deskundige m.b.t. inzet van dieren in therapie
- Rol van de hond
- Definitie deskundige: inzet van dieren in therapie
- Standpunt deskundige tegenover inzet van dieren in therapie

Speltherapeut

- Verificatie gebruikte informatie in onderzoeksvoorstel
- Bestaande spellen met hond en eventuele ervaring hiermee
- Belangrijke aspecten therapeutisch/pedagogisch spel
- Doelgroep
- Doel van therapeutische / pedagogische spellen
- Rol van de hond
- Interpretatie spel en uitingen
- Aandachtspunten begeleiding
- Ervaringen deskundige m.b.t. inzet van dieren in therapie
- Definitie deskundige: inzet van dieren in therapie
- Standpunt deskundige tegenover inzet van dieren in therapie

Bijlage VI : Speelkaartteksten

Voel – speelkaartteksten

1. Hoe zou een hond zich voelen als zijn baasje boos tegen hem schreeuwt?
2. De hond is het spoor zoek, sla een beurt over.
3. De hond vindt een extra botje, pak een fiche uit de bank.
4. De hond kan erg hard rennen, je krijgt nog een beurt.
5. Oei een splinter in de poot van de hond, sla een beurt over.
6. Omdat je zo goed je best doet krijg je een extra fiche, pak een fiche uit de bank
7. De hond heeft een hondenwedstrijd gewonnen, je krijgt twee extra fiches.
8. Hoe zou een hond zich voelen als een vreemde tegen hem zou schreeuwen?
9. Een hond ziet zijn baasjes ruzie maken. Waar denk je dat die ruzie over gaat?
10. Wat maakt een hond gelukkig? Wat maakt jou gelukkig?
11. Wat maakt een hond verdrietig? Wat maakt jou verdrietig?
12. Wat maakt een hond bang? Wat maakt jou bang?
13. Een hond poept zomaar op de stoep. Wat vind jij daar van?
14. Je bent met een hond aan het spelen en de hond slaat met zijn staart een bloempot stuk.
Niemand heeft het gezien. Wat doe jij nu?
15. Een hond die jij niet kent springt tegen jou aan. Wat vind jij daar van? Hoe zou jij je voelen?
16. Een hond die jij niet kent blaft héél hard naar jou. Wat vind jij daarvan? Hoe zou jij je voelen?
17. Hoe vind jij het om met een hond te spelen die jij niet kent?
18. Wat zeg jij als een hond iets goed doet? En waarom?
19. Een hond mag niet met een groep andere honden meespelen. Hoe voelt die hond zich nu?
20. Zeg iets leuks tegen de hond?
21. Wanneer maakt een hond jou bang? Waarom?
22. Wat vindt jij er van dat een mannetjes hond overal tegen aan plast?
23. Wat is het ergste dat iemand tegen een hond kan zeggen?
24. Wat is het ergste dat iemand een hond aan kan doen?
25. Wat vind jij ervan als iemand zijn hond slaat?
26. Is een hond veilig bij jou thuis? Waarom wel of waarom niet?
27. Waar denkt een hond veel aan?
28. Hoe ziet een fijne dag voor een hond eruit?
29. Hoe zou de hond het vinden als er iemand op bezoek komt die hij niet kent?
30. Kun je tegen de hond vertellen van een keer dat je je erg pijn hebt gedaan?
31. Wanneer zou een hond zich verdrietig voelen? Wanneer voel jij je wel eens verdrietig?
32. Wat vind je ervan als een hond een scheet laat?
33. Wat vind je ervan als een hond stiekem de brokjes van een andere hond opeet?
34. Een aantal kinderen lachen een hond uit. Waarom lachen ze de hond uit?
35. Hoe ziet een ideale hondenwereld er volgens jou uit?
36. Hoe vind jij het als de hond in een vieze sloot springt?
37. De hond is boos op jou, waarom denk je?
38. Als je weleens boos van binnen wordt op de hond, laat je dit dan ook merken? Hoe dan?
39. Wat voor gevoelens denk jij dat een hond kan hebben?
40. Je ziet dat de hond bang is, waarom of waarvoor is hij bang?

Praat – speelkaartteksten

1. Vertel de hond eens iets lelijks over de volgende speler.
2. Vertel de hond eens wat leuks over de volgende speler.
3. Je hoort twee mensen iets zeggen over jouw hond. Wat zeggen zij?
4. Wat kan een hond heel goed? Wat kan jij heel goed?
5. Waar is een hond wat minder goed in? Waar ben jij niet zo goed in?
6. Wat betekent het als een hond met zijn staart kwispelt?
7. Wat wil een hond vertellen als hij zijn tanden laat zien?
8. Wat wil een hond vertellen als hij gromt?
9. De hond heeft zijn oren plat in de nek, is de hond nu blij? Wanneer wel?
10. De hond heeft zijn staart tussen de achterpoten, is de hond nu blij? Wanneer wel?
11. Hoe kun je zien of een hond bang is?
12. Hoe kun je zien of een hond blij is?
13. Hoe kun je zien of een hond boos is?
14. Waarom zou een hond niet willen luisteren?
15. Als een hond zou kunnen praten, wat zou hij dan zeggen?
16. Als een hond zou kunnen praten, wat zou hij dan over jou vertellen?
17. Als jouw hond kon praten, wat zou hij dan zeggen over jouw vader? En over je moeder?
18. Als jouw hond kon praten, wat zou hij dan zeggen over jouw broer(tje)(s) of zus(je)(s)?
19. Als jouw hond kon praten, wat zou hij dan zeggen van jouw familie?
20. Als jij een hond zou hebben en die kon praten, wat zou hij dan zeggen over je vader?
21. Als jij een hond zou hebben en die kon praten, wat zou hij dan zeggen over je moeder?
22. Als jij een hond zou hebben en die kon praten, wat zou hij dan zeggen over jouw familie?
23. Als jij een hond zou hebben en die kon praten, wat zou hij dan zeggen over jouw broer(tje)(s) of zus(je)(s)?
24. Als jij omgetoverd kon worden in een hond, wat voor hond zou jij dan willen zijn? En waarom?
25. Zeg eens iets aardigs tegen de hond.
26. Zeg eens iets naars tegen de hond.
27. Als jij omgetoverd kon worden in een hond, wat zou jij dan doen met andere honden die gemeen zijn?
28. Als jij omgetoverd kon worden in een hond, wat zou jij dan doen met andere honden die bang zijn?
29. Als jij omgetoverd kon worden in een hond, wat zou jij dan heel goed kunnen?
30. Als jij omgetoverd kon worden in een hond, wat zou jij dan niet zo goed kunnen?
31. Wat vind jij een leuke hondennaam?
32. Als jij een hond zou zijn en je mag niet mee spelen met andere honden, hoe zou jij je dan voelen? En wat zou jij dan doen?
33. Wat vind jij de mooiste honden? En waarom?
34. Als jij een hond drie dingen mag geven, wat zou jij hem dan geven? En waarom juist die dingen?
35. Een hond kijkt uit het raam, waar kijkt de hond naar?
36. Wat zou je tegen de hond zeggen als die tegen jou op zou springen?
37. Wanneer zou de hond zijn baasjes gemeen vinden?
38. Wat maakt een hond bang?
39. Wat maakt een hond blij?
40. Wat maakt een hond boos?

Doe – Speelkaartteksten

1. Doe eens een hond na.
2. Hoe sta jij als een hond die je niet kent naar jou toe komt lopen?
3. Hoe doe jij als een hond die je niet kent tegen je aan springt?
4. Een hond kijkt ergens naar. Waar zou de hond naar kijken?
5. Doe eens een hond na die aan het dromen is. Waar droomt die hond over?
6. Laat de hond eens zitten.
7. Laat de hond eens naar je kijken.
8. Laat de hond eens blaffen.
9. Laat de hond een pootje geven.
10. Laat de hond liggen.
11. Laat de hond over een hindernis springen.
12. Kun jij de hond iets lekkers geven?
13. Kun jij de hond als je iets gooit, het ook op laten halen? Hoe doe je dat?
14. Een hond die jij niet kent rent blaffend naar jou toe. Wat doe jij dan?
15. Wil jij de hond eens aaien?
16. Er komt een mevrouw aanlopen met haar hond. Je wilt de hond aaien. Wat doe jij dan?
17. Hoe kun je nu zien of een hond het leuk vindt om geaaid te worden? Kun je dat eens voor doen?
18. Hoe kun je zien of een hond het leuk vindt om met je te spelen? Kun je dat eens voor doen?
19. Kun jij de hond naar jou toe laten komen zonder te praten? Doe het hier eens voor.
20. Kun jij de hond tussen jou benen door laten lopen zonder te praten? Doe het hier eens voor.
21. Kun jij de hond laten zitten zonder te praten? Doe het hier eens voor.
22. Kun jij de hond laten liggen zonder te praten? Doe het hier eens voor.
23. Als jij een hond zou zijn, waar zou jij dan heel goed in zijn? Doe het hier eens voor.
24. Wat is het vieste wat een hond kan doen? Waarom vindt je dat vies?
25. Je ziet dat de hond zich erg pijn gedaan heeft. Wat doe je dan?
26. Hoe maakt een hond contact met een andere hond? Hoe maak jij contact met een ander persoon/mens?

Bijlage VI: Vaccinatieschema

In deze bijlage is een vaccinatieschema voor zowel een puppy als een volwassen hond terug te vinden. Ook wordt er advies gegeven omtrent de ontworming van de hond.

Puppy Vaccinatieschema

Ziekten	Leeftijd >	6 weken	8-9 weken	12 weken
Hondenziekte		X		X
Parvo		X	X	X
Ziekte van Weil			X	X
Parainfluenza				X
Hepatitis				X
Hondsdolheid				Buitenland
Kennelhoest		Bij verhoogd risico		

Vaccinatieschema jaarlijks voor oudere honden

Ziekten	Leeftijd >	1 jaar	2 jaar	3 jaar	4 jaar	enz.
Hondenziekte		X		X		
Parvo		X		X		
Ziekte van Weil		X	X	X	X	
Parainfluenza		X	X	X	X	
Hepatitis		X		X		
Hondsdolheid		Elke 3 jaar voor landen binnen de E.U.				
Kennelhoest		Bij verhoogd risico				

Ontwormen:

Een pup moet ontwormd worden op een leeftijd van 2,4,6 en 8 weken en daarna elke maand tot de pup een half jaar oud is. Na 16 weken wordt geadviseerd te ontwormen met een breed spectrum middel. Na een half jaar is het verstandig om de hond vier keer per jaar te ontwormen. (Dierenarts Abe Nijhuis, 2012)